

UNIVERZITET U SARAJEVU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**REVIZORSKA OCJENA VREMENSKE NEOGRANIČENOSTI
POSLOVANJA**

Sarajevo, studeni 2023.

BRUNO BOŠNJAK

U skladu sa članom 54. Pravila studiranja za I, II ciklusa studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Bruno Bošnjak, student/studentica drugog (II) ciklusa studija, broj index-a 5400-74725 na programu Menadžment, Smjer Računovodstvo i revizija, izjavljujem da sam završni rad na temu:

REVIZORSKA OCJENA VREMENSKE NEOGRANIČENOSTI POSLOVANJA

pod mentorstvom prof. dr. Ševale Isaković - Kaplan izradio samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Rad ne sadrži prethodno objavljene ili neobjavljene materijale drugih autora, osim onih koji su priznati navođenjem literature i drugih izvora informacija uključujući i alate umjetne inteligencije.

Ovom izjavom potvrđujem da sam za potrebe arhiviranja predao/predala elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, 19.9.2023.

Potpis studenta/studentice:

SAŽETAK

Tema magistarskog rada je revizorska ocjena vremenske neograničenosti poslovanja, s fokusom na faktore koji utječu na revizorsku ocjenu o ovom pitanju. Istraživački dio rada koncentriran je na ovu temu u kontekstu Bosne i Hercegovine, s obzirom na manjak istraživanje te prirode, te uz nastojanje da se steknu svježiji uvidi. Izvršen je pregled ključnih institucija i standarda na međunarodnom nivou koji reguliraju ovu oblast, a primjenjuju se u BiH, kao i relevantnih zakona. Analizirani su glavni postupci u ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, trendovi u ovoj oblasti, s naglaskom na faktore koji utječu na konačni sud revizora po ovom pitanju. Skupina navedenih faktora analizirana je istraživačkim dijelom podijeljenim u dva segmenta. Prvim, na uzorku od 83 kompanije sa Sarajevske burze s kapitalizacijom višom od 1.000.000 BAM, s ukupno 148 revizorskih izvješća za 2020. i 2021. godinu, testiran je utjecaj veličine aktive, financijskog rezultata perioda, koeficijenta likvidnosti, zaduženosti i tekućeg omjera, kao i dvogodišnjeg trenda kretanja pokazatelja. Kompanije su podijeljene u dvije grupe - s istaknutim pitanjem vremenske neograničenosti poslovanja i bez istaknutog pitanja vremenske neograničenosti poslovanja - te je svaki od iznosa i pokazatelja razmatran u kontekstu dva moguća ishoda revizorskog razmatranja ovog pitanja. Drugim segmentom, anketnim upitnikom upućenim revizorskim kućama sa stranice Revizorske komore Federacije BiH, utvrđeno je služe li se i u kojoj mjeri revizori u Federaciji BiH matematičkim modelima za ocjenu primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja te kakav je utjecaj revizorskih odbora na objektivnost i neovisnost njihovoj djelovanju. Na promatranom uzorku utvrđeno je kako negativan poslovni rezultat, viši koeficijent zaduženosti, niži koeficijent likvidnosti, niži tekući omjer te pad u 3 od 4 navedena pokazatelja povećavaju vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja u revizorskom izvješću. Premda i niža vrijednost aktive korelira s višom vjerojatnošću isticanja spomenutog pitanja, na promatranom uzorku nije utvrđena dovoljna snažna veza između nezavisne i zavisne varijable. Anketnim upitnikom utvrđeno je da revizori u Federaciji BiH koriste matematičke modele u ocjeni primjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, i to u najvećoj mjeri Altmanov Z-score model, kao i da smatraju kako prisustvo revizijskog odbora povoljno utječe na razinu objektivnosti i neovisnosti eksternih revizora.

ABSTRACT

The topic of the master's thesis is the audit assessment of going concern, with a focus on the factors that influence the final judgement on this issue. The research part is focused on this topic in the context of Bosnia and Herzegovina, considering less research of this nature, and with an effort to gain fresher insights. An overview of the key institutions and standards at the international level that regulate this area and are applied in the Federation of Bosnia and Herzegovina, as well as relevant laws, was carried out. The main procedures in assessing the appropriateness of the assumption of business continuity, trends in this

area, with an emphasis on the factors that influence the auditor's final judgment on this matter are analyzed. The group of mentioned factors was analyzed in research part divided into two segments. In the first segment, on a sample of 83 companies from the Sarajevo Stock Exchange with a capitalization of more than 1.000.000 KM, total of 148 audit reports for 2020 and 2021, the influence of the size of assets, financial result of the period, coefficients of liquidity, debt and current ratio, as well as the two-year trend of the indicators was tested. The companies were divided into two groups - with a prominent issue of business continuity and without a prominent issue of business continuity - and each of the amounts and indicators was considered in the context of two possible outcomes of the audit consideration of this issue. The second segment, a survey questionnaire sent to audit firms from the website of the Chamber of Auditors of the Federation of BiH, determined whether and to what extent auditors in the Federation of BiH use mathematical models to assess the appropriateness of the assumption of continuity of business and what is the influence of audit committees on the objectivity and independence of their activities. In the observed sample, it was determined that a reporting period loss, a higher debt ratio, a lower liquidity ratio, a lower current ratio and a decline in 3 of the 4 listed indicators increase the probability of highlighting the issue of going concern in the audit report. Although a lower value of the active correlates with a higher probability of highlighting the mentioned issue, a sufficiently strong connection between the independent and dependent variable was not established in the observed sample. The survey questionnaire determined that auditors in the Federation of Bosnia and Herzegovina use mathematical models in assessing the appropriateness of the application of the assumption of continuity of operations, mostly Altman's Z-score model, as well as that they believe that the presence of an audit committee has a favorable effect on the level of objectivity and independence of external auditors.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Predmet istraživanja	1
1.2. Problem istraživanja	2
1.3. Ciljevi i istraživačka pitanja	2
1.4. Hipoteze	4
1.5. Metodologija istraživanja	5
1.6. Struktura rada	8
2. FINACIJSKO IZVJEŠTAVANJE I EKSTERNA REVIZIJA	9
2.1. Značaj i korisnici finansijskih izvještaja	9
2.2. Standardizacija finansijskog izvještavanja	9
2.2.1. Odbor za međunarodne računovodstvene standarde - IASB.....	10
2.2.2. Temeljni finansijski izvještaji i njihova svojstva	11
2.2.3. Odbor za međunarodne standarde revidiranja i izražavanja uvjerenja –IIASB	11
2.3. Računovodstvena regulativa u FBiH – Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH 	12
2.4. Uloga i značaj eksterne revizije	12
2.5. Standardizacija eksterne revizije	14
2.5.1. Međunarodni revizijski standardi	14
2.5.2. Faze revizije i vrste revizijskih mišljenja	15
2.5.3. Revizijska regulativa u FBiH	16
3. VREMENSKA NEOGRANIČENOST POSLOVANJA I ULOGA REVIZORA 18	18
3.1. Značaj koncepta vremenske neograničenosti poslovanja	18
3.2. Vremenska neograničenost poslovanja prema Konceptualnom okviru za finansijsko izvještavanje	18
3.3. Vremenska neograničenost poslovanja prema međunarodnim računovodstvenim standardima	19
3.4. Vremenska neograničenost poslovanja prema Međunarodnim revizijskim standardima	19
3.5. Vremenska neograničenost poslovanja prema zakonskoj regulativi u BiH	21
3.6. Stečaj i stečajni postupak	21

3.7. Uzroci ugroze vremenske neograničenosti poslovanja	21
3.8. Vrste netočnih procjena i implikacije	23
3.8.1. Implikacije netočnih procjena na stakeholdere	24
3.8.2. Implikacije netočnih ocjena na revizore i revizorsku struku.....	24
3.8.3. „Samoispunjavajuće proročanstvo“	25
3.8.4. Statistika	25
4. REVIZORSKA OCJENA VREMENSKE NEOGRANIČENOSTI POSLOVANJA	26
4.1. Smjernice Međunarodnog revizijskog standarda 570	26
4.2. Revizorski postupci i alati pri ocjeni vremenske neograničenosti poslovanja	28
4.3 Revizorska mišljenja o vremenskoj neograničenosti poslovanja	30
4.4. Utjecaj pandemije Covida-19	32
4.5. Faktori koji utječu na revizorsku ocjenu vremenske neograničenosti poslovanja	33
4.5.1 Financijska snaga klijenta.....	33
4.5.2. Poslovni rezultat	35
4.5.3. Veličina revizorske kuće	36
4.5.4. Veličina klijenta.....	36
4.5.5. Gubici revizorske kuće u prethodnoj godini	36
4.5.6. Udio pojedinog klijenta u ukupnom prihodu revizorske tvrtke.....	36
4.5.7. Pritisak od strane klijenta	37
4.5.8. Trajanje suradnje revizorske tvrtke i klijenta	37
4.5.9. Kašnjenje u predaji financijskog izvještaja	38
4.5.10. Izbjegavanje sudskih parnica.....	38
4.5.11. Revizorovo povjerenje u kompaniju	38
4.5.12. Neovisnost revizijskog odbora	38
5. ISTRAŽIVANJE	39
5.1. Pregled dosadašnjih istraživanja	39
5.2. Rezultati istraživanja i analiza	40
5.2.1. Analiza financijskih izvješća	46
5.2.2. Analiza odgovora na anketni upitnik.....	49
5.3. Usporedba postavljenih hipoteza i rezultata istraživanja	53
6. ZAKLJUČAK	55
REFERENCE	58

POPIS TABLICA

Tablica 1: Okolnosti koje mogu dovesti u pitanje kontinuitet poslovanja	22
Tablica 2: Odnos prosudbi revizora o neograničenosti poslovanja i razvoja kompanije u budućnosti.....	23
Tablica 3: Revizorska mišljenja u vezi vremenske neograničenosti poslovanja.....	31
Tablica 4: Neki od najrelevantnijih financijskih omjera za ocjenu kontinuiteta poslovanja	35
Tablica 5: Uzorak istraživanja	40
Tablica 6: Statističke vrijednosti pokazatelja u 2020. godini	42
Tablica 7: Statističke vrijednosti pokazatelja u 2021. godini	43
Tablica 8: Ukupne statističke vrijednosti pokazatelja – za obje promatrane godine....	44
Tablica 9: Omjeri utemeljeni na ukupnim iznosima za grupe.....	44
Tablica 10: Koeficijent korelacije – revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i financijski rezultat.....	46
Tablica 11: Koeficijent korelacije – revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i koeficijent zaduženosti.....	46
Tablica 12: Koeficijent korelacije – revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i koeficijent likvidnosti.....	47
Tablica 13: Koeficijent korelacije - revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i omjer tekuće imovine i tekućih obveza.....	47
Tablica 14: Koeficijent korelacije – revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i pad u 3 od četiri promatrana pokazatelja (ROA, koeficijent zaduženosti, tekući omjer, koeficijent likvidnosti)	48
Tablica 15: Koeficijent korelacije - revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i vrijednost aktive	49
Tablica 16: Upitnik -U koliko dosad revidiranih kompanija ste modificirali mišljenje zbog pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja?	50
Tablica 17: Upitnik - U koliko revidiranih kompanija u 2021.godini ste modificirali mišljenje zbog pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja?	50
Tablica 18: Upitnik - U koliko dosad revidiranih kompanija ste istaknuli pitanje vremenske neograničenosti poslovanja bez da ste zbog njega modificirali mišljenje?	50
Tablica 19: Upitnik - Koliko često u ocjeni vremenske neograničenosti poslovanja revidiranih kompanija koristite matematičke modele za procjenu vjerojatnosti stečaja na temelju pokazatelja iz financijskih izvještaja?	51
Tablica 20: Upitnik - Koji matematički model najčešće koristite pri ocjeni vremenske neograničenosti poslovanja revidiranih kompanija?	51
Tablica 21: Upitnik - U koliko kompanija koje ste dosad revidirali je ustrojen odbor za reviziju?	52
Tablica 22: Upitnik - Kako u prosjeku postojanje odbora za reviziju u revidiranoj kompaniji utječu na neovisnost i objektivnost eksterne revizije?	52
Tablica 23: Status postavljenih hipoteza	53

POPIS SLIKA

<i>Slika 1: Vrste revizije</i>	13
<i>Slika 2: Pregled revizijskog izvještavanja</i>	16
<i>Slika 3: Metode revizije</i>	29

POPIS PRILOGA

Prilog 1: Analizirana financijska izvješća za 2020. godinu.....	1
Prilog 2: Analizirana financijska izvješća za 2021. godinu.....	3
Prilog 3: Ukupni iznosi promatranih pozicija (po godinama i ukupno).....	5
Prilog 4: Izračun zaduženosti (ukupne obveze/vrijednost aktive).....	5
Prilog 5: Izračun trenutne likvidnosti (novac i novčani ekvivalenti/kratkoročne obveze)....	8
Prilog 6: Izračun tekućeg omjera (tekuća imovina/tekuće obveze).....	10

1. UVOD

1.1. Predmet istraživanja

Koncept vremenske neograničenosti poslovanja temeljna je pretpostavka pri sastavljanju i prezentaciji financijskih izvještaja, definiran Konceptualnim okvirom za financijsko izvještavanje, Međunarodnim računovodstvenim standardima i najdetaljnije Međunarodnim revizijskim standardima. Od krucijalnog je značaja za korisnike financijskih izvještaja koje, osim informacija o stanju, uspjehu, gotovinskim tokovima, promjenama na kapitalu, o čijoj vjerodostojnosti, točnosti i istinitosti svoj sud na bazi razumnog uvjerenja daju revizori, zanima i stabilnost, opstojnost te srednjoročna i dugoročna perspektiva kompanije. Sve potencijalne odluke zainteresiranih strana ili stakeholdera utemeljene su, dakle, ne samo na financijskim performansama, nego i na ocjeni koliko je vjerojatno da poduzeće nastavi egzistirati. To je druga ključna točka revizorskog izvješća koja, u slučaju izostavljanja bitnih informacija može uvjetovati i modifikaciju revizorska mišljenja. Implikacije revizorskog mišljenja o neograničenosti poslovanja su značajne za kompaniju i revizorsku kuću, uopće revizorsku struku u cjelini, ali i brojne druge zainteresirane strane.

Revizorskim kućama u interesu su profesionalno i etično djelovanje, time i jačanje reputacije i kredibiliteta, stoga nastoje da njihove prosudbe budu što točnije te dobiju potvrdu u praksi. S druge strane, posebice u slučaju većih klijenata koji čine značajan izvor prihoda, cilj ih je ne izgubiti, nastaviti i učvrstiti suradnju, a izražavanje sumnje u kontinuitet poslovanja može biti zapreka tomu. Na koncu, revizorske kuće dijele istu sudbinu i uslijed pogrešnih prosudbi posljedice trpe u cjelini, premda ih i sami revizijski standardi ograđuju, naglašavajući koncept razumnog, a ne apsolutnog uvjerenja.

Revizorsko mišljenje o neograničenosti poslovanja najizravnije utječe na revidiranu kompaniju, ne samo kad je takva prosudba jednostavna i činjenično neoboriva. Osjetljive su situacije kad postoje određene sumnje, ali nije jednostavno ocijeniti koliko su utemeljene. Tada revizor svojom odlukom, ako izrazi sumnju u vremensku neograničenost poslovanja, može povećati šanse da doprestanka poslovanja doista i dođe, što je u skladu s takozvanim „samoispunjavajućim proročanstvom“.

Duga je povijest istraživanja faktora koji utječu na revizorsku ocjenu neograničenosti poslovanja, pri čemu je isprva bio fokus na analitičkim postupcima, napose matematičkim modelima koji su usmjeravali fokus na financijske pokazatelje, kako pojedinačno, tako i grupirane u matematičke modele, ukazujući na razinu financijske stabilnosti, a ujedno i ugroženosti opstanka kompanije. Potom su sve više u fokus stavljeni i nefinancijski, kvalitativni faktori, poput veličine klijenta i revizorske kuće, sudskih parnica, prisustva i uloge revizijskog odbora, odnosa revizora i klijenta, dužine njihove suradnje itd., a što je sve predmet ovog rada.

Značaj revizorskih izvješća općenito, pa tako i kad je u pitanju vremenska neograničenost poslovanja, porastao je početkom ovog stoljeća kad je izostalo upozorenje prije propasti nekoliko globalnih kompanija, a posebice uslijed velike ekonomske krize krajem prvog desetljeća ovog stoljeća. Pritom veliko zanimanje pobuđuju upravo okolnosti koje su od najvećeg utjecaja na revizorsku prosudbu.

1.2. Problem istraživanja

S obzirom na osjetljivost dokaznog postupka, težinu odluke koja je pred revizorom u pogledu izražavanja mišljenja o ograničenosti poslovanja, u brojnim su istraživanjima obrađeni faktori njihov utjecaj na sud o ovom pitanju, kao i tehnike i postupci koji se koriste. Na razini BiH, odnosno FBiH nije bilo mnogo istraživanja koja se bave ovom temom te je otvoren prostor da se analizom podataka iz financijskih izvješća i anketiranjem struke otkriju i analiziraju tendencije ovdašnjih revizora.

1.3. Ciljevi i istraživačka pitanja

Ciljevi istraživanja:

1. Utvrditi učestalost modificiranja mišljenja zbog vremenske neograničenosti poslovanja ili isticanja tog pitanja bez modificiranja mišljenja u revizorskim izvješćima u FBiH
2. Na uzorku kompanija sa Sarajevske burze utvrditi koji financijski pokazatelji pokazuju najveću korelaciju s vjerojatnošću isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja u revizorskim izvješćima
3. Utvrditi utjecaj veličine kompanije na vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja u revizorskim izvješćima kompanija sa Sarajevske burze
4. Utvrditi utjecaj financijskog rezultata na vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja u revizorskim izvješćima kompanija sa Sarajevske burze
5. Utvrditi koriste li i koje matematičke modele revizori u FBiH kako bi ocijenili kontinuitet poslovanja kompanije koje revidiraju
6. Utvrditi utječe li prisustvo revizijskih odbora u revidiranim kompanijama na neovisnost i objektivnost revizora pri ocjeni pitanja vremenske neograničenosti poslovanja u revizorskim izvješćima

Istraživačka pitanja:

1. Koliki je udio kompanija sa Sarajevske burze kojima je tijekom 2020. i 2021. izrečeno modificirano mišljenje, a kao jedan od razloga je navedena neprimjerenost primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja?
2. Koliki je udio kompanija sa Sarajevske burze kojima je tijekom 2020. i 2021. izrečeno nemodificirano revizorsko mišljenje, ali je u napomeni odnosno isticanju pitanja apostrofirana pretpostavka vremenske neograničenosti poslovanja?
3. Utječu li gubici iskazani u financijskim izvještajima kompanija koje kotiraju na Sarajevskoj burzi na vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja mišljenja iz tog razloga?
4. Utječe li zaduženost kompanija koje kotiraju na Sarajevskoj burzi na vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja mišljenja iz tog razloga?
5. Utječe li likvidnost kompanija koje kotiraju na Sarajevskoj burzi na vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja mišljenja iz tog razloga?
6. Utječe li omjer tekuće imovine i tekućih obvezakompanija koje kotiraju na Sarajevskoj burzi na vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja mišljenja iz tog razloga?
7. Koji temeljni financijski pokazatelji najviše utječu na revizorsku ocjenu vremenske neograničenosti poslovanja kompanija koje kotiraju na Sarajevskoj burzi?
8. Koriste li i koje modele revizori u FBiH kako bi ocijenili kontinuitet poslovanja kompanije koje revidiraju?
9. Koliki udio revizorskih kuća u FBiH je izrazio modificirano mišljenje zbog procijenjene neprimjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja tijekom 2020. i 2021.
10. Koliki udio revizorskih kuća u FBiH je istaknuo pitanje pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja bez modificiranja mišljenja tijekom 2020. i 2021.
11. Kolika je zastupljenost revizijskih odbora u revidiranim kompanijama u FBiH?
12. Doprinosi li prisustvo revizijskih odbora u revidiranim kompanijama u FBiH većoj neovisnosti revizora i pouzdanosti revizorske ocjene vremenske neograničenosti poslovanja?

1.4. Hipoteze

1. Kompanije sa Sarajevske burze s iskazanim gubitkom u financijskom izvještaju tekućeg perioda imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga

Pretpostavka je utemeljena na očekivanju da kompanije koje ostvare negativan financijski rezultat, odnosno rashodi nadmaše prihode u izvještajnoj godini, iako nije pravilo niti mora biti presudno, u načelu češće dopijevaju u probleme u pogledu opstojnosti i održivosti, a time i kontinuiteta poslovanja.

2. Kompanije sa Sarajevske burze s višim koeficijentom zaduženosti imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga

Kompanije s većim udjelom pozajmljenih izvora sredstava u pasivi opterećenije su otplatom istih, a time u prosjeku češće dopijevaju u financijske poteškoće.

3. Kompanije sa Sarajevske burze s nižim koeficijentom likvidnosti imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga

Koeficijent likvidnosti pokazatelj je odnosa novca i novčanih ekvivalenata, dakle brzo unovčivih tekućih sredstava, spram neke od stavke pasive poput tekućih obveza, a predstavlja zalihu sigurnosti i sposobnosti otplate istih. Što je ovaj koeficijent niži, situacija za kompaniju je nepovoljnija, a time je veća i vjerojatnost isticanja pitanja neograničenosti poslovanja.

4. Kompanije sa Sarajevske burze s nižim omjerom tekuće imovine i tekućih obveza imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga

Društva teže balansu između kratkoročnih i dugoročnih sredstava i obveza. Posebice je osjetljiv odnos kratkoročnih stavki, a ako su tekuće obveze veće od tekućih sredstava to u određenim slučajeva može signalizirati financijske poteškoće, a katkad i ugrožen kontinuitet poslovanja.

5. Kompanije sa Sarajevske burze koje bilježe pad u 3 od četiri promatrana pokazatelja (ROA, koeficijent zaduženosti, tekući omjer, koeficijent likvidnosti) imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga

U analizi finansijskih izvještaja važnu ulogu ima i trend kretanja pokazatelja, pa ako su isti nepovoljni, a pritom i dodatno pogoršani u odnosu na prethodno izvještajno razdoblje, to može biti dodatni znak finansijskih poteškoća i ugrožene opstojnosti.

6. Kompanije sa Sarajevske burze s nižom vrijednošću aktive imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga

Veće kompanije pretežno imaju čvršće temelje i strukturu, više disperziraju rizik, nerijetko imaju i veću institucionalnu zaštitu u slučaju poteškoća, stoga je pretpostavka, na što su ukazala i ranija istraživanja, da im je u prosjeku u manje slučajeva u revizorskim izvješćima dovođen u pitanje kontinuitet poslovanja.

7. Više od 50% revizorskih kuća u FBiH pri ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja primjenjuje neki od matematičkih modela koji koriste pokazatelje iz finansijskih izvještaja

Anketnim upitnikom upućenim revizorima nastojat će se dobiti odgovor na pitanje u kojoj se mjeri koriste analitičkim postupkom u vidu nekog od matematičkih modela kreiranih za ocjenu perspektive i opstojnosti kompanije, poput Altmanovog.

8. Najčešće korišteni matematički model revizora u FBiH pri ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja jest Altmanov Z-score model

Ranija istraživanja pokazuju da je, unatoč svojoj polustoljetnoj starosti, Altmanov Z-score model i dalje najprimjenjiviji matematički model ovog tipa, pa je pretpostavka da je to slučaj i u FBiH.

9. Revizori u FBiH imaju veći stupanj neovisnosti i objektivnosti u ocjeni primjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja kad revidiraju izvještaje kompanija u kojima je ustrojen odbor za reviziju

Iako postoje istraživanja s oprečnim rezultatima, većina ih sugerira da uz prisustvo revizijskog odbora raste i neovisnost, efikasnost i objektivnost eksternih revizora. Razlog leži u težnji revizijskih odbora da povećaju vjerodostojnost finansijskog izvještavanja, a time i olakšaju pristup informacijama i posao revizorima.

1.5. Metodologija istraživanja

Odgovor na istraživačka pitanja i testiranje hipoteza tražit će se kvantitativnom analizom finansijskih i revizorskih izvješća za 2020. i 2021. nefinansijskih kompanija s kapitalizacijom višom od 1.000.000 BAM koje kotiraju na Sarajevskoj burzi. Kriterij za formiranje uzorka je odabran jer te kompanije zbog veličine pretežnospadaju u srednje i

velike pravne osobe, zbog čega su u obvezi angažirati vanjskog revizora, a ujedno predstavljaju dovoljan uzorak od preko stotinu kompanija. Financijske kompanije su izostavljane zbog strože supervizije, uslijed čega im se iznimno rijetko dovodi u pitanje neograničenost poslovanja, a dodatno i zbog činjenice da imaju značajno različite pokazatelje u financijskim izvještajima.

Prvu grupu činit će kompanije kojima je izdano modificirano revizorsko mišljenje zbog neprimjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, kao i kompanije kojima je izdano pozitivno mišljenje s napomenom odnosno naglaskom na to pitanje. Drugu grupu činit će kompanije kojima u promatranom dvogodišnjem periodu nije izdano revizorsko mišljenje bilo koje vrste u kojemu je apostrofirana vremenska neograničenost poslovanja.

Za svaku kompaniju bit će izračunati koeficijent likvidnosti i zaduženosti, omjer tekuće imovine i tekućih obveza, iz bilance uspjeha bit će analizirani poslovni rezultati, te će se utvrditi postoje li statistički značajne razlike između dviju promatranih skupina prema svakom od tih pokazatelja.

Za sve promatrane kompanije bit će evidentirana vrijednost aktive te će se utvrditi postoji li statistički značajna veza tog pokazatelja s vjerojatnošću isticanja pitanja neograničenosti poslovanja.

Za potrebe statističke obrade prikupljenih podataka odabran je računalni program IBM SPSS Statistics.

Drugi faktori, poput utjecaja veličine revizorske kuće na isticanje pitanja neograničenosti poslovanja, kao i odgode objave istog, ne mogu biti adekvatno istraženi zbog veličine uzorka i slabije transparentnosti u pogledu dostupnosti i objave financijskih izvješća u FBiH.

Drugi dio istraživanja činit će anketni upitnik upućen društvima za reviziju navedenim u Registru društava za reviziju na web stranici Revizorske komore Federacije BiH. Postavljena pitanja, uz jamstvo anonimnosti i minimalni odziv od 15% koji bi se smatrao zadovoljavajućim na temelju odziva iz ranijih istraživanja sličnog tipa, odnosit će se na metode primijenjene pri ocjeni pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, primjenu konkretnih matematičkih modela, ranija iskustva s izražavanjem modificiranog mišljenja zbog pitanja neograničenosti poslovanja i stavove glede utjecaja revizijskog odbora na razinu neovisnosti u procesu revizije.

Upitnikom će biti dobiveni odgovori na 7., 8. i 9. hipotezu.

Tijekom rada bit će kompilirani, analizirani i dovođeni u vezu s predmetnim istraživanjem rezultati istraživanja drugih autora iz ove oblasti.

Klasifikacijski, po definicijama Stipe Belaka (2005, str. 85-109), metode rabljene u radu su sljedeće:

„Induktivna metoda - primjena induktivnog načina zaključivanja pomoću kojeg se na osnovu analize pojedinačnih činjenica dolazi do zaključka o općem sudu, od zapažanja konkretnih pojedinačnih slučajeva dolazi se do općih zaključaka.

(...) Metoda analize - postupak znanstvenog istraživanja raščlanjivanjem složenih pojmova, sudova i zaključaka na njihove jednostavnije sastavne dijelove i elemente. Postoje dvije vrste analize: deskriptivna - kada se opisuju elementi neke cjeline i eksplikativna - kada se pokušava objasniti određena cjelina na osnovi njenih dijelova.

(...) Dokazivanje - jedna od najvažnijih znanstvenih metoda u kojoj su inkorporirane skoro sve metode i svi posebni metodički postupci: analiza i sinteza, generalizacija i specijalizacija, indukcija i dedukcija, apstrakcija i konkretizacija. Svrha metode je utvrditi točnost neke spoznaje. Suprotan postupak u odnosu na postupak dokazivanja je osporavanje. To je zapravo metodički postupak kojim se umjesto dokazivanja teze, ona odbacuje i pobija. Ono se sastoji u dokazivanju pogrešnosti teze.

(...) Metoda klasifikacije - najstarija i najjednostavnija znanstvena metoda. Klasifikacija je sistematska i potpuna podjela općega pojma na posebne, u okviru opsega pojma. Znanost zapravo počinje klasifikacijom. Na osnovu spoznaja o prirodi stvari, klasifikacija predstavlja sistemske grupe predmeta, ili raspodjele niza srodnih pojava.

(...) Metoda kompilacije - postupak preuzimanja tuđih rezultata znanstveno-istraživačkog rada, odnosno tuđih opažanja, stavova, zaključaka i spoznaja. Metoda kompilacije može se upotrijebiti u kombinaciji s drugim metodama u znanstvenoistraživačkom radu, tako da djelo nosi u što većoj mjeri osobni pečat autora kompilatora, koji će, uz osobni pristup pisanju znanstveni ili stručnog djela korektno i na uobičajen način citirati sve ono što je od drugih preuzeo.

(...) Komparativna metoda - postupak uspoređivanja istih ih srodnih pojava ili utvrđivanja njihove sličnosti u ponašanju i intenzitetu i razlika među njima. Ova metoda omogućuje istraživačima da dođu do raznih uopćavanja, novih zaključaka koji obogaćuju spoznaju.

(...) Statistička metoda - može se nazvati i općeznanstvena metoda; u novije vrijeme postala jedna od najvažnijih znanstvenih metoda; često se koristi u znanstvenoistraživačkom radu u svim znanstvenim područjima. Istraživanja u znanstvenim područjima društvenih znanostinezamisliva su bez primjene statističke metode.

(...) Ispitivanje dijela skupa na osnovu slučajnog izbora jedinica naziva se metoda uzoraka. Vrlo se često primjenjuje u znanstveno-istraživačkom radu. Bit metode uzoraka je stav da se relevantne statističke informacije o masovnoj pojavi mogu odrediti na osnovi malog uzorka.“

1.6. Struktura rada

Rad je strukturiran u šest poglavlja, i to redom: Uvod, Financijsko izvještavanje i eksterna revizija, Vremenska neograničenost poslovanja i uloga revizora, Revizorska ocjena vremenske neograničenosti poslovanja, Istraživanje i Zaključak.

Uvodom su obuhvaćeni predmet i problem istraživanja, ciljevi istraživanja, istraživačka pitanja, hipoteze metodologija. Pojašnjeno je koja pitanja su potaknula na istraživanje, što se točno želi istražiti, koji su očekivani rezultati te kojim metodama ih se nastoji utvrditi.

U drugom dijelu elaborirani su značaj financijskog izvještavanja, njegovi elementi, ključne i najšire prihvaćene međunarodne institucije koje se bavi standardizacijom istog kroz standarde, smjernice i druge vidove propisivanja i harmonizacije. Naglašen je značaj eksterne revizije, s pozornošću usmjerenom na međunarodnu regulaciju i standardizaciju ove oblasti, ključne revizijske standarde te revizijsku regulativu u Federaciji Bosne i Hercegovine.

U središnjem dijelu analiziran je značaj koncepta vremenske neograničenosti poslovanja i tumačenje istog prema Konceptualnom okviru, Međunarodnim revizijskim te Međunarodnim računovodstvenim standardima. Obrazloženo je kako ovo pitanje tretira zakonska regulativa u BiH. Nadalje, tumačene su moguće posljedice prekida poslovanja kroz stečaj odnosno stečajni postupak, uzroci ugroze stalnosti poslovanja, važnost procjena vanjskih revizora po ovom pitanju, implikacije njihovih eventualnih pogrešaka, kao i fenomen „samoispunjavajućeg proročanstva“.

Četvrti segment odnosi se na revizorske postupke u ocjeni primjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, s naglaskom na one koje propisuju Međunarodni revizijski standardi, kao i način te metodologija formiranja revizorskih mišljenja na osnovi ocjene primjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja i dostupnosti informacija ovom o pitanju. Analizirani su ključni faktori koji utječu na ocjenu revizora je li poduzeće sposobno nastaviti poslovati u kontinuitetu, uz tumačenje utjecaja pandemije koja se vremenske podudarila s razdobljem istraživanja.

Istraživački dio rada otvoren je pregledom ranijih istraživanja u istoj i sličnim oblastima, potom su prikupljeni podaci deskriptivno analizirani, a na koncu su i statistički obrađeni i to tako što je svaka hipoteza stavljena u odnos s odgovarajućim rezultatom istraživanja. Ovaj segment podijeljen je u dva dijela – prvi se odnosi na analizu podataka iz financijskih izvješća kompanija sa Sarajevske burze, a drugi na odgovore na anketni upitnik upućen revizorskim kućama navedenim na stranici Revizorske komore Federacije BiH. Na koncu su sve hipoteze iskazane tabelarno, s naglaskom na njihov status nakon provedenog istraživanja.

Zaključkom su izvršeni rezime i retrospektiva istraživanja, počevši od motivacije za bavljenjem ovom temom, preko ključnih pitanja na koja se nastojao naći odgovor, sve do

uvida stečenih istraživanjem. Pored egzaktnih matematičkih rezultata, iskazan je i vlastiti sud o određenim anomalijama u istraživanju, uzrokovanim prvenstveno specifičnim okolnostima u kojima su nastali financijski izvještaji, a to je pandemija koronavirusa, s određenim utjecajem rata u Ukrajini na izvješća za 2022. godinu.

2. FINANCIJSKO IZVJEŠTAVANJE I EKSTERNA REVIZIJA

2.1. Značaj i korisnici financijskih izvještaja

Financijski izvještaji, sa svojim sastavnim dijelovima, ovisno o regulatornim zahtjevima, koji su obično uvjetovani veličinom kompanije, njenom vlasničkom strukturom i drugim kriterijima, obuhvaćaju bilancu stanja, bilancu uspjeha, izvještaj o gotovinskim tokovima, izvještaj o promjenama na kapitalu i bilješke, uz odgovarajuće dodatne informacije. Na osnovi njih korisnici financijskih izvještaja doznaju osnovne informacije o sredstvima, obvezama, kapitalu, prihodima, rashodima, priljevima i odljevima subjekta, kao i promjenama istih tijekom vremena. Značaj financijskog izvještavanja porastao je razvojem tržišta i rastom broja sudionika, uslijed čega je porasla i potreba za informacijama.

Vlasnici i potencijalni vlasnici kapitala zainteresirani su za stanje i uspjeh kompanije u kontekstu odluke o zadržavanju, prodaji ili kupovini (dodatnih) dionica ili udjela, vjerovnike zanima vjerojatnost naplate potraživanja, a kreditore izgledi za povrat zajmova. Interese u pogledu naplate poreza, statistike i gospodarskog razvoja ima i država, a u slučaju većih kompanija i šira društvena zajednica jer eventualni sunovrat velike kompanije može ekonomski uzdrmati šire geografsko područje.

Premda je suština izvještavanja u prezentiranju točnih i objektivnih informacija, kompaniji je istovremeno u interesu prezentirati što bolju sliku u javnosti kako bi povećala izgled za nove priljeve kapitala i poboljšala dugoročnu perspektivu. To posebno vrijedi za menadžment koji je nerijetko u sukobu između dviju tendencija, s jedne strane da udovolji zahtjevima zakona i standarda te etičkim normativima, a s druge strane da zadovolji svoje ciljeve. Stoga mu je u nekim slučajevima vlastiti interes ispred interesa kompanije. To je jedan od ključnih razloga nastojanja za međunarodnom harmonizacijom i približavanjem standarda u oblasti računovodstva i revizije, uslijed čega su osnovane brojne organizacije koje objavljuju i pružaju standarde, pravila i smjernice.

2.2. Standardizacija financijskog izvještavanja

Na razini FBiH, ali i države BiH, slijede se smjernice Odbora za međunarodne računovodstvene standarde (engl. International Accounting Standards Board – IASB) koje primarno uključuju Međunarodne računovodstvene standarde i Međunarodne standarde financijskog izvještavanja, a u okviru kojih je i Konceptualni okvir za financijskog izvještavanje.

2.2.1. Odbor za međunarodne računovodstvene standarde - IASB

IASB vuče korijene iz 1973, kada je s namjerom međunarodne harmonizacije računovodstvene regulative u pogledu pripreme i prezentacije financijskih izvještaja, od strane najvećih zapadnoeuropskih i sjevernoameričkih zemalja te Japana, osnovan Komitet za međunarodne računovodstvene standarde (International Accounting Standards Committee – IASC). 1975. IASC je počeo objavljivati međunarodne računovodstvene standarde (MRS), a 1982. od strane Vijeća međunarodne federacije računovođa (Council of the International Federation of Accountants – IFAC) prihvaćen je kao globalno tijelo za izradu i objavljivanje računovodstvenih standarda. Zemlje su pojedinačno unutar vlastitih zakonskih okvira odlučivale hoće li i u kojoj mjeri primjenjivati standarde, a većina, posebice najrazvijenijih, prihvatila ih je napose zbog sveprisutne i ubrzane globalizacije, a time potrebe za povećanjem efikasnosti.

Uspostavom nove strukture IASC-a 2001. formiran je IASB (International Accounting Standards Board) koji je zadužen za odobravanje novih računovodstvenih standarda nazvanih međunarodnim standardima financijskog izvještavanja (MSFI) i povezanih dokumenata poput Okvira za sastavljanje i prezentaciju financijskih izvještaja. Od strane IASC-a objavljeni MRS-ovi zadržavaju naziv, s tim što ulaze pod kišobran MSFI-ova koje objavljuje IASB. Komitet za tumačenja međunarodnog financijskog izvještavanja (International Financial Reporting Interpretations Committee – IFRIC) zadužen je za tumačenje MSFI-ova i uputa po pitanju Okvira za sastavljanje i prezentaciju financijskih izvještaja koji nisu detaljno obrađeni MSFI-ovima. Savjetodavno vijeće za standarde (Standards Advisory Council – SAC) IASB-u pruža savjete širokog kruga stručnjaka pri sastavljanju novih standarda.

2010. statut IASC-a ponovno je revidiran te je Fondacija IASC-a preimenovana u Fondaciju za MSFI-ove, IFRIC u Odbor za tumačenje MSFI-ova, a SAC u Savjetodavno vijeće za MSFI-ove (Isaković – Kaplan, 2016, str. 27-30).

148 odnosno približno 90% državnih jurisdikcija koje čine više od 99% svjetske populacije zahtijevaju ili dozvoljavaju primjenu MSFI-jeva. Pritom petnaest G20 država zahtijeva primjenu istih za sve ili većinu kompanija koje kotiraju na burzama, a tri članice G20 usvojile su nacionalne standarde koji su posve usklađeni s MSFI-jevima (IFRS, 2023).

Samo dvije velike zemlje, SAD i Japan, na zahtijevaju punu primjenu MSFI-jeva, bilo izravno ili kroz izrazitu harmonizaciju nacionalnih standarda. Na tom polju ostvareni su značajni pomaci suradnjom IASB-a s Američkim odborom za financijske računovodstvene standarde (engl. US Financial Accounting Standards Board – FASB) i Odborom za međunarodne računovodstvene standarde Japana (engl. Accounting Standards Board of Japan). Sjedinjene Američke Države ne dozvoljavaju primjenu MSFI-jeva domaćim emitentima vrijednosnih papira, ali dozvoljavaju stranim, dok je u Japanu primjena MSFI-jeva ostavljena na izbor kompanijama (IFRS, 2023).

2.2.2. Temeljni financijski izvještaji i njihova svojstva

Temeljni financijski izvještaji su bilanca stanja (izvještaj o financijskom položaju na kraju perioda), bilanca uspjeha (račun dobiti i gubitka/ izvještaj o ukupnom rezultatu za razdoblje), izvještaj o novčanim/gotovinskim tokovima, izvještaj o promjenama na kapitalu i bilješke uz financijske izvještaje, a dodatno i usporedne informacije koje se odnose na prethodni period te izvještaj o financijskom položaju najranijeg usporednog perioda ako se neke računovodstvene politike primjenjuju retroaktivno.

Bilanca stanja daje pregled sredstava (aktive), obveza i kapitala (pasive) u određenoj vremenskoj točki, najčešće na kraju obračunskog perioda. Bilanca uspjeha pokazuje uspješnost poslovanja, prihode i rashode odnosno financijski rezultat (dobit/gubitak) promatranog perioda. Izvještaj o novčanim tokovima pokazuje novčane odljeve i priljeve iz operativnih, investicijskih i financijskih aktivnosti koji rezultiraju neto novčanim tokom promatranog perioda. Izvještaj o promjenama na kapitalu pokazuje promjene u iznosu i strukturi kapitala u promatranom periodu, dok bilješke uz financijski izvještaj detaljnije razrađuju informacije iz ostala četiri izvještaja, tumače računovodstvene politike i procjene i sve što propisuju računovodstveni standardi.

Konceptualni okvir za financijsko izvještavanje navodi nekolicinu ključnih karakteristika koja bi isti morali prezentirati, odnosno koje moraju biti svojstvene financijskim informacijama prezentiranim u sklopu njih. Kao dvije fundamentalne navode se relevantnost, što je u osnovi značajnost i utjecajnost na odluke korisnika financijskih izvještaja, i fer prezentacija, što podrazumijeva potpunost, neutralnost i odsustvo grešaka, a minimalno težnju da se iste izbjegnu.

Već ispunjenjem ovih dviju karakteristika nestaju uvjeti da se modificira revizorsko mišljenje zbog teme ovog istraživanja, no ostaje mogućnost da se izrazi pozitivno mišljenje s napomenom u vezi neograničenosti poslovanja. Kao dodatne poboljšavajuće karakteristike financijskih izvješća u Konceptualnom okviru navode se usporedivost, provjerljivost, pravovremenost i razumljivost.

2.2.3. Odbor za međunarodne standarde revidiranja i izražavanja uvjerenja –IIASB

Financijski izvještaji ne jamče stopostotnu pouzdanost svojim korisnicima čak ni uz stručni i profesionalni sud treće strane, koji ipak značajno jača vjerodostojnost. Stoga je važna uloga eksternih revizora koji ocjenjuju točnost podataka i fer prezentaciju u financijskim izvještajima. Nakon potrebe za standardizacijom financijskog izvještavanja pojavila se potreba i za standardizacijom i harmonizacijom procesa revizije diljem svijeta.

Nastojanje da se formiraju međunarodni revizijski standardi izraženo je još 1973., kada je osnovan IASC, no do realizacije je došlo 1978. osnivanjem Komiteta za međunarodne revizijske standarde (International Auditing Practices Committee – IAPC). Isprva smjernice

nisu tretirane obvezujućima, tek su 1991. proglašene međunarodnim revizijskim standardima. Restrukturiranjem IASC-a 2002. IAPC je evoluirao u Odbor za međunarodne standarde revidiranja i izražavanja uvjerenja (International Auditing and Assurance Standards Board – IAASB) (Isaković – Kaplan, 2016, str. 35).

2.3. Računovodstvena regulativa u FBiH – Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH

U kontekstu financijskog izvještavanja u FBiH relevantni pravni okvir čine Konceptualni okvir za financijsko izvještavanje, međunarodni računovodstveni standardi (MRS), međunarodni standardi financijskog izvještavanja (MSFI), računovodstvena regulativa EU, Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH te propisane sheme financijskih izvještaja u Službenim novinama FBiH (Jahić, 2018, str. 6).

Temeljni akt, koji se poziva na prethodno navedene, preporučuje i zahtijeva njihovu primjenu, jest zakon o Računovodstvu i reviziji FBiH. Pravne osobe prema ovom Zakonu podijeljene su na mikro, male, srednje i velike prema kriterijima prosječne vrijednosti poslovne imovine na kraju godine (granični iznosi 350.000, 4.000.000 i 20.000.000) KM, ukupnog godišnjeg prihoda (granični iznosi 700.000, 8.000.000 i 40.000.000 KM) te prosječnog broja zaposlenih tijekom godine (granični brojevi 9, 49 i 249), pri čemu za klasifikaciju u viši razred moraju ispuniti dva od tri kriterija, te na subjekte od javnog interesa koji se neovisno o navedenim kriterijima svrstavaju u velike pravne osobe (Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH, član 6). Sve pravne osobe dužne su prikupljati i sastavljati knjigovodstvene isprave i sastavljati financijske izvještaje, a sukladno pripadajućoj kategoriji određen je opseg tih zahtjeva.

U članku 25 Zakona navodi se da „za priznavanje, mjerenje, prezentaciju i objelodanjivanje pozicija u financijskim izvještajima velike pravne osobe, pravne osobe koje imaju obavezu sastavljanja konsolidiranih financijskih izvještaja (matične pravne osobe), subjekti od javnog interesa, odnosno oni koji se pripremaju da postanu subjekti od javnog interesa u skladu s važećim propisima, nezavisno od veličine, primjenjuju MSFI“. Srednje pravne osobe, navodi se u sljedećem u, mogu se opredijeliti primjenjivati i MSFI za mala i srednja poduzeća (MSP), a male i mikro pravne osobe dužne su primjenjivati MSFI za MSP. Mikro, male i srednje pravne osobe u okviru financijskih izvještaja dužne su prezentirati bilancu stanja, bilancu uspjeha i bilješke uz financijske izvještaje, dok su velike pravne osobe, uz navedeno, dužne prezentirati i izvještaj o gotovinskim tokovima i izvještaj o promjenama na kapitalu.

2.4. Uloga i značaj eksterne revizije

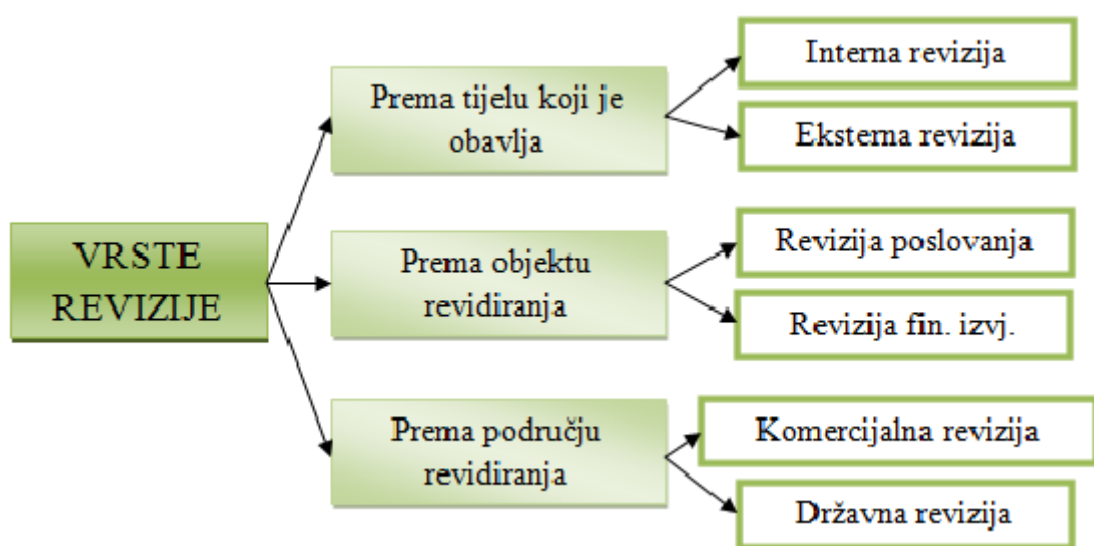
Revizija u širem smislu podrazumijeva postupak ispitivanja točnosti, postupnosti, vjerodostojnosti, zakonitosti i objektivnosti određenih pojava i procesa, događaja i evidencija. Korijen naziva potječe iz latinskog revidere – ponovno gledanje ili ponovno

viđenje iz čega je potekao termin revizor – engl. Auditor– onaj koji sluša. (Bičo, 2023, str. 39)

Revizor je stručna osoba koja je na temelju Zakona ovlaštena od nadležnog državnog organa vršiti reviziju poslovanja poduzeća, a koja pored poznavanja struke mora znati sva svoja prava i obveze na temelju postojećih propisa i raspolagati visokim moralnimkvalitetama (Kukoleča, 1990, str. 320). Tri su osnovna tipa revizije i revizora, pri čemu je prvonavedena u fokusu istraživanja:

- a) Komercijalni ili eksterni revizori,
- b) Interni revizori,
- c) Javni ili proračunski revizori.

Slika 1: Vrste revizije

Izvor: Vuković (2014, str. 7)

Razvojem sustava računovodstva, a potom i ekspanzijom tržišta i rastom broja tržišnih sudionika i transakcija različitih vrsta, posljedično i rastom broja slučajeva manipulacija različitih vrsta, porasla je i potreba za provjerom specijalizirane i neovisne treće strane. Tako se pojavila i u međuvremenu intenzivno razvijala eksterna revizija koja, baš kao i računovodstvo, posljednjih desetljeća teži sve većoj standardizaciji i harmonizaciji praksi.

Temeljni joj je zadatak zaštititi vlasnike kapitala i sve ostale dionike koji posredno ili neposredno imaju doticaja s kompanijom, preispitujući i ocjenjujući istinitost i vjerodostojnost informacija u financijskim izvješćima, te usklađenost s računovodstvenim standardima i politikama te zakonskim normama, na opću dobrobit i s ciljem etičnog, s normativima usklađenost poslovanja.

Mnoštvo je definicija eksterne revizije, među ostalima prikladnom se čini sljedeća: „Revizija se definira kao postupak provjere i ocjene financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja obveznika revizije te podataka i metoda koji se primjenjuju pri

sastavljanju financijskih izvještaja, na temelju kojih se daje stručno i neovisno mišljenje o istinitosti i objektivnosti financijskog stanja, rezultata poslovanja i novčanih tokova“ (Tušek, Filipović i Pokrovac, 2008, str. 229).

S obzirom na odgovornu zadaću revizorske struke, svim tržišnim dionicima, osim onima sklonima malverzacijama, u interesu je što jasnije normiranje i harmoniziranje propisa, kako bi se prevenirale i spriječile prijevare i kobne greške, ali i pravovremeno ukazalo na po opstojnost ugrožavajuće financijske poteškoće.

2.5. Standardizacija eksterne revizije

Odbor za međunarodne standarde revidiranja i izražavanja uvjerenja (International Auditing and Assurance Standards Board – IAASB) međunarodno je tijelo koje objavljuje standarde revizije, uvida i ostalih angažmana s izražavanjem uvjerenja, a cilj im je harmonizacija i standardizacija revizorskih aktivnosti i postupaka. Standardi nisu nametnuti, nego je državama prepušteno na volju hoće li ih koristiti. Konstantno se evaluiraju i prema potrebama objavljuju izmjene.

2.5.1. Međunarodni revizijski standardi

Međunarodni revizijski standardi sadržajno su podijeljeni u sedam skupina.

Skupina od MRevS-a 200 do MRevS-a 265 pojašnjava osnovne ciljeve i principe, uvjete revizijskog angažmana, upravljanje dokumentacijom, komunikaciju s upravom, kontrolu kvalitete, primjenu zakona i propisa te komuniciranje o nedostacima internih kontrola.

Skupina od MRevS-a 300 do MRevS-a 330 tumači proces planiranja revizije, utvrđivanje rizika značajnih pogrešnih iskazivanja, koncept značajnosti i revizorove odgovore na ocijenjene rizike.

MRevS-ovi 402 i 450 bavi se razmatranjima revizije vezanim uz subjekt koji koristi uslužnu organizaciju te procjenu pogrešnih prikazivanja utvrđenih prilikom revizije.

Skupina od MRevS-a 500 do MRevS-a 580, ujedno i najopsežnija, pojašnjava i klasificira revizijske dokaze i tumači kad su pojedinačno najpogodniji za primjenu, pojašnjava uzorkovanje, reviziju računovodstvenih procjena, analizira odnose među povezanim strankama i daje upute o naknadnim događajima nakon perioda na koji se odnosi financijsko izvješće. U ovoj skupini je i MRevS 570 – Vremenska neograničenost poslovanja koji se detaljno bavi revizorskom ocjenom stalnosti odnosno kontinuiteta poslovanja.

Skupina od MRevS-a 600 do MRevS-a 620 tumači suradnju s prethodnim vanjskim revizorom i korištenje njegovog rada, razmatranje rada unutarnje revizije i suradnje s ekspertima izvan oblasti računovodstva i revizije.

Skupina od MRevS-a 700 do MRevS-a 720 pojašnjava revizorska mišljenja o financijskim izvješćima, kriterije za izražavanje različitih tipova mišljenja, odjeljak za isticanje pitanja te revizorove odgovornosti za ostale informacije u dokumentima koji sadrže revidirane financijske izvještaje.

Skupina od MRevS-a 800 do MRevS-a 820 bavi se revizijskim izvješćima o financijskim izvješćima sastavljenim prema okviru posebne namjene, revizijom dijelova financijskih izvještaja ili angažmanima u vezi sažetih financijskih izvješća.

Prema Kametoviću (2009, str. 2), najvažnije odrednice revizijskih standarda su sljedeće:

1. revizija se može povjeriti samo revizorskoj kući - osobi koja je za to stručno osposobljena te ako posjeduje određeno praktično iskustvo;
2. revizor prilikom izricanja svog mišljenja mora biti potpuno neovisan;
3. revizorski se postupak planira;
4. revizor se redovno prethodno upoznaje s poslovanjem klijenta;
5. revizor posebno proučava sustav internih kontrola kako bi postigao što veću pouzdanost rezultata dobivenih određenim provjerama;
6. revizorsko mišljenje obavezno se zasniva na vjerodostojnim dokazima;
7. revizorskim mišljenjem daje se ocjena objektivnosti i korektnosti financijskih izvještaja, navode se i obrazlažu sve primjedbe koje se revidiranim izvještajima mogu uputiti.

Vrlo je važno obilježje revizije oslanjanje na uzorak, usko povezano s konceptom razumnog uvjerenja. Revizori, naime, zbog vremenskih i troškovnih ograničenja nisu u mogućnosti temeljito pregledati sve stavke koje su predmet ispitivanja i stoga se fokusiraju na izbor što reprezentativnijeg i pouzdanijeg uzorka na bazi kojeg temelje mišljenje o cjelini, a što neminovno sa sobom nosi određeni rizik.

2.5.2. Faze revizije i vrste revizijskih mišljenja

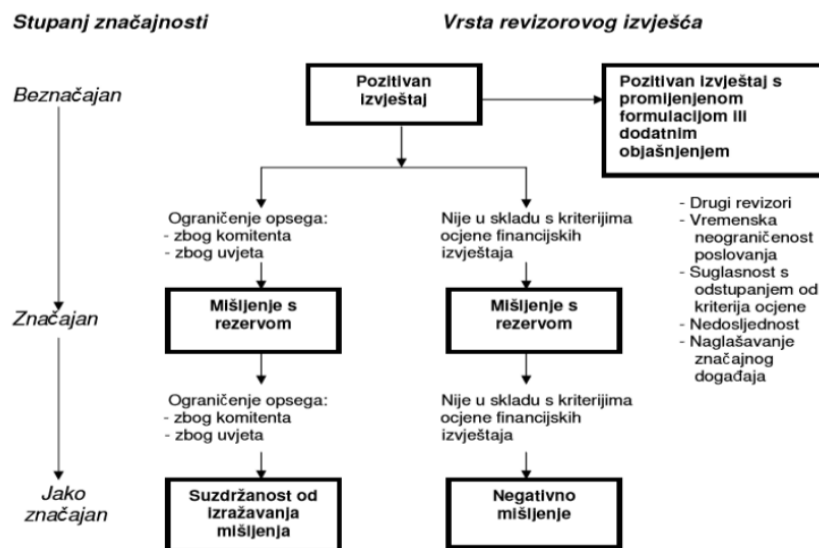
Taksativno i kronološki, uz napomenu da su faze usko povezane i isprepletene, proces revizije dijeli se na sljedeće faze:

1. Predrevizijske aktivnosti – razmatranja prihvaćanja novog ili zadržavanja postojećeg angažmana, posebna pozornost usmjerava se na etičnost i poštenje uprave potencijalnog komitenta
2. Planiranje revizije – stjecanje znanja o poslovanju potencijalnog klijenta, obavljanje preliminarnih analitičkih postupaka radi prepoznavanja događaja ili salda koji zaslužuju posebnu pozornost, sve s ciljem razvoja opće revizijske strategije i plana
3. Razmatranje interne kontrole – utvrđivanje koje se kontrole koriste, koliko su učinkovite i u kojoj mjeri je moguće osloniti se na njih, na temelju čega se procjenjuje kolika je razina kontrolnog rizika

4. Obavljanje dokaznih testova – provođenje analitičkih postupaka i ispitivanje salda s ciljem utvrđivanja postoje li značajne pogreške, ova faza oduzima najviše vremena i na temelju nje se donosi konačno revizorsko mišljenje
5. Dovořavanje revizije – ocjena je li prikupljeno dovoljno dokaza, je li ispunjen plan revizije, tumačenje potencijalnih budućih događaja i događaja nastalih nakon datuma bilance
6. Izdavanje revizijskog izvješća – završna faza u kojoj se izdaje revizorsko izvješće s revizorskim mišljenjem kao njegovim temeljnim dijelom, daje se neovisni sud o tome jesu li financijski izvještaji u skladu s računovodstvenim načelima; u slučaju nedostatka dokaza moguće je suzdržavanje od mišljenja (Messier, 2000, str. 48-52).

Prema međunarodnim revizijskim standardima četiri su vrste revizorskih mišljenja, s tim što pozitivno mišljenje može biti iskazano uz napomenu, odnosno naglašavanje bitne činjenice koja ne utječe na modifikaciju mišljenja.

Slika 2: Pregled revizijskog izvještavanja

Izvor: Messier (2000, str. 677)

2.5.3. Revizijska regulativa u FBiH

Normativnu bazu eksterne revizije u BiH daje Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH (2021, točka 57(1)) koji navodi da se „revizija financijskih izvještaja obavlja u skladu s ovim zakonom, Međunarodnim revizijskim standardima uz poštovanje načela profesionalne etike i pravila revizorske struke, te drugih pravila i propisa koji reguliraju ovu oblast“.

Obveznoj reviziji, navodi se dalje, podliježu, financijski izvještaji i konsolidirani financijski izvještaji pravnih osoba razvrstanih u velike i srednje pravne osobe, subjekata od javnog interesa, drugih pravnih osoba ako je to regulirano posebnim propisima te

organizacija, javnih institucija i javnih ustanova koje nisu obuhvaćene godišnjim planom revizije Ureda za reviziju institucija FBiH (Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH, 2021, točka 57(2-4)).

Zakon, nadalje, detaljno propisuje obveze i odgovornosti društava za reviziju, uvjete za stjecanje zvanja ovlaštenog revizora i izbor društva za reviziju.

U članu 68 Zakona o računovodstvu i reviziji FBiH (2021) navedeni su osnovni zahtjevi po pitanju revizorskih izvješća, između ostalog da se revizorsko izvješće sastavlja se u skladu s MRevS-ima, da mora biti u pisanom obliku te sadržavati sljedeće:

- uvod u kojem se navode finansijski izvještaji koji su predmet revizije, zajedno s računovodstvenim politikama koje su korištene za njihovo sastavljanje;
- opis svrhe i opsega revizije, uz navođenje revizorskih standarda u skladu s kojima je izvršena revizija;
- navođenje subjekta čiji su finansijski izvještaji ili konsolidirani finansijski izvještaji predmet revizije, perioda koji finansijski izvještaji ili konsolidirani finansijski izvještaji obuhvaćaju kao i okvira finansijskog izvještavanja koji je primijenjen prilikom njihove pripreme;
- opis odgovornosti uprave za sastavljanje i fer prezentaciju finansijskih izvještaja;
- opis odgovornosti revizora za izražavanje mišljenja o finansijskim izvještajima na osnovi obavljene revizije, djelokruga revizije s ocjenom revizora jesu li pribavljeni revizorski dokazi dovoljni i adekvatni kao osnova za izražavanje mišljenja revizora, kao i da je revizija obavljena u skladu s MSR;
- mišljenje o tome prikazuju li finansijski izvještaji istinito i objektivno po svim materijalno značajnim pitanjima finansijsko stanje i rezultate poslovanja pravne osobe, promjene na kapitalu i tokove gotovine u obračunskom periodu na koji se odnose revidirani finansijski izvještaji, kao i jesu li izvještaji sastavljeni u skladu s MRS-a odnosno MSFI-a. Mišljenje revizora može biti pozitivno, mišljenje s rezervom, negativno ili u formi u kojoj se licencirani ovlaštenu revizor suzdržava od davanja mišljenja ako nije u mogućnosti da ga izrazi;
- posebna upozorenja i probleme na koje licencirani ovlaštenu revizor želi ukazati, ali bez izražavanja mišljenja s rezervom;
- mišljenje o usklađenosti izvještaja o poslovanju s finansijskim izvještajima za istu poslovnu godinu;
- pitanja na koja je licencirani ovlaštenu revizor upozorio bez davanja kvalificiranog revizorskog mišljenja i

- datum revizorskog izvještaja, potpis i adresu licenciranog ovlaštenog revizora.

3. VREMENSKA NEOGRANIČENOST POSLOVANJA I ULOGA REVIZORA

3.1. Značaj koncepta vremenske neograničenosti poslovanja

Vremenska neograničenost ili stalnost poslovanja temeljna je pretpostavka na kojoj su bazirani financijski izvještaji. Važnost ove pretpostavke temelji se na očekivanjima zainteresiranih strana, ujedno i korisnika financijskih izvještaja, koji svoje odluke o ulaganju, davanju zajmova i drugim vidovima suradnje koji uključuju utrošak sredstava baziraju na očekivanju da će kompanija nastaviti poslovati u doglednoj budućnosti i omogućiti im povrat. Stoga se očekuje da u financijskim izvješćima menadžment pruži potrebne informacije ne samo o financijskom stanju, uspjehu i ostalim elementima, nego i o procijenjenom i očekivanom kontinuitetu poslovanja. U revizorskom izvješću, dalje, uz ocjenu jesu li financijski izvještaji istinito i fer prezentirani, druga ključna točka jest ocjena vremenske neograničenosti poslovanja.

Jasno je da je modificirano revizorsko mišljenje, pa i pozitivno mišljenje s napomenom, uzrokovano problemom primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, signal za ulagače da ili uprava tvrtke nije u stanju održati tvrtku profitabilnom, ili da su pokušali predstaviti pretjerano povoljno mišljenje o uspješnosti tvrtke (George-Silviu i Melinda Timea, 2015, str. 218).

Dugoročna opstojnost kompanije dobila je općenito dodatno na značaju, između ostalog i glede revizorskih izvješća, posrnućem nekolicine dotad moćnih kompanija početkom 21. stoljeća, posebice tijekom velike ekonomske krize, kojima prethodno nije modificirano mišljenje zbog pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, što je ovaj problem stavilo u povećani fokus, dodatno otvorivši kako unaprijediti preciznost revizora kod ovakvih prosudbi i smanjiti vjerojatnost grešaka.

3.2. Vremenska neograničenost poslovanja prema Konceptualnom okviru za financijsko izvještavanje

U Konceptualnom okviru navodi se da se „financijski izvještaji obično sastavljaju pod pretpostavkom da subjekt stalno posluje i da će nastaviti poslovati i u doglednoj budućnosti. Stoga se pretpostavlja da subjekt nema namjeru ni potrebu likvidirati ili značajno smanjiti opseg svog poslovanja; ako takva namjera ili potreba postoji, financijski izvještaji bi se onda trebali sastavljati na drugačijoj osnovi i, ako je tako, osnovica koja se koristi bi se trebala objaviti“.

3.3. Vremenska neograničenost poslovanja prema međunarodnim računovodstvenim standardima

MRS 1 kao jedan od dva osnovna načela, uz načelo nastanka događaja, tumači i vremensku neograničenost poslovanja. „Pri sastavljanju financijskih izvještaja, uprava treba procijeniti sposobnost subjekta da nastavi poslovati u vremenski neograničenom periodu. Subjekt je dužan sastavljati financijske izvještaje na osnovu principa stalnosti poslovanja, osim ako uprava ne namjerava likvidirati subjekt ili prestati poslovati, ili ako nema realnu alternativu osim da postupi tako. Kada je uprava, prilikom procjenjivanja, svjesna značajnih neizvjesnosti vezanih za događaje ili uvjete koji mogu dovesti u veliku sumnju mogućnost subjekta da nastavi poslovati u neograničenom periodu, subjekt je dužan objaviti svaku takvu neizvjesnost. Kada subjekt financijske izvještaje ne sastavlja na osnovu pretpostavke stalnosti poslovanja, dužan je tu činjenicu objaviti, zajedno s osnovom na kojoj su financijski izvještaji sastavljeni, kao i razlogom zbog kojeg se ne smatra da će subjekt nastaviti dugoročno poslovati.

Pri procjenjivanju je li pretpostavka stalnosti poslovanja odgovarajuća, uprava uzima u obzir sve raspoložive informacije o budućnosti, koje obuhvaćaju najmanje, ali nisu ograničene samo na, dvanaest mjeseci od kraja izvještajnog perioda. Opseg razmatranja zavisi od činjenica za svaki slučaj posebno. Ako je subjekt u prošlosti poslovao profitabilno i ako je imao neometan pristup financijskim resursima, onda može bez detaljne analize zaključiti da je računovodstvena pretpostavka stalnosti poslovanja odgovarajuća. U drugim slučajevima će uprava možda trebati razmotriti veliki broj faktora koji se odnose na tekuću i očekivanu profitabilnost, planove otplate duga i moguće alternativne izvore financiranja prije nego što zaključi da je pretpostavka stalnosti poslovanja odgovarajuća. (MRS 1, točke 25 i 26)

3.4. Vremenska neograničenost poslovanja prema Međunarodnim revizijskim standardima

Međunarodni revizijski standard (MRevS) 570 – Vremenska neograničenost poslovanja najdetaljnije se bavi ovim problemom, pojašnjavajući pojam, uloge menadžmenta i revizora, kao i revizorske procedure, tehnike i postupke u procesu ocjene i nakon ocjene vremenske neograničenosti poslovanja.

„Prema pretpostavci vremenske neograničenosti poslovanja, za subjekt se smatra da će nastaviti s poslovanjem u doglednoj budućnosti. Financijski izvještaji opće namjene sastavljeni su uz pretpostavku vremenske neograničenosti poslovanja, osim ako menadžment namjerava likvidirati ili obustaviti poslovanje ili nema realnu alternativu nego da to učini. Financijski izvještaji posebne namjene mogu, ali ne moraju biti sastavljeni u skladu s okvirom financijskog izvještavanja za koji je relevantna pretpostavka vremenske neograničenosti poslovanja (na primjer, pretpostavka vremenske neograničenosti

poslovanja nije relevantna za neke financijske izvještaje sastavljene po poreznoj osnovi u određenim jurisdikcijama). Kada je primjerena primjena pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, imovina i obaveze iskazuju se uz pretpostavku da će subjekt biti sposoban realizirati svoju imovinu i podmiriti svoje obaveze u normalnom toku poslovanja. (MRevS 570, točka 2)

U istom standardu navodi se da neki okviri izričito traže da menadžment obavi procjenu vremenske neograničenosti poslovanja, što je primjerice slučaj s IASB-ovim Međunarodnim računovodstvenim standardom 1, dok kod nekih okvira takve obaveze nema, ali bi tu informaciju svaki subjekt kojemu je stalo do transparentnosti trebao objaviti.

Procjenu sposobnosti kompanije da nastavi vremenski neograničenost poslovati dužan je obaviti i menadžment, donoseći sud na osnovi raspoloživih informacijama i prosudbe budućih događaja i okolnosti, pri čemu je ocjena zahtjevnija i s nižom pouzdanošću što je veći stupanj neizvjesnosti o budućim zbivanjima i što je vremenski horizont udaljeniji. Na ocjenu utječe i veličina subjekta, kompleksnost njegovog poslovanja i njegova ovisnost u utjecaju vanjskih faktora ((MRevS 570, točka 5).

„Revizorova odgovornost je pribaviti dovoljno adekvatnih revizijskih dokaza o tome primjenjuje li menadžment prikladno pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u sastavljanju i prezentiranju financijskih izvještaja i stvoriti zaključak o tome postoji li značajna neizvjesnost za sposobnost subjekta da nastavi vremenski neograničeno poslovanje. Ta odgovornost postoji čak i ako okvir financijskog izvještavanja primijenjen pri sastavljanju financijskih izvještaja ne sadrži izričit zahtjev menadžmentu da obavi posebnu procjenu sposobnosti subjekta za nastavak vremenski neograničenog poslovanja.“ (MRevS 570, točka 6) „Međutim, kako je opisano u MRevS-u 200, potencijalni učinci inherentnih ograničenja revizorove mogućnosti otkrivanja značajnih pogrešnih prikazivanja veći su za buduće događaje ili uvjete koji mogu uzrokovati da subjekt prestane s vremenski neograničenim poslovanjem. Revizor ne može predvidjeti buduće događaje i okolnosti koje mogu prouzročiti da subjekt prestane s vremenski neograničenim poslovanjem. (MRevS 570, točka 7)

Točka 7 MRevS-a 570, slično konceptu razumnog uvjerenja, ograđuje revizora navodeći da se nepostojanje bilo kakvog pozivanja u izvještaju revizora na neizvjesnost nastavka vremenski neograničenog poslovanja ne može smatrati garancijom da će subjekt biti sposoban nastaviti s vremenski neograničenim poslovanjem.

Ciljevi revizora u tom kontekstu su „pribaviti dovoljno adekvatnih revizijskih dokaza u vezi s prikladnošću primjenepretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja od strane menadžmenta u stavljanju financijskih izvještaja, zaključiti postoji li značajna neizvjesnost u vezi s događajima ili okolnostima koji mogu uzrokovati značajnu sumnju u mogućnost subjekta da nastavi s vremenski neograničenim poslovanjem i utvrditi posljedice za revizorov izvještaj.“ (MRevS 570, točka 9)

3.5. Vremenska neograničenost poslovanja prema zakonskoj regulativi u BiH

Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH ne navodi eksplicitno stalnost ili neograničenost poslovanja, no nalaže primjenu međunarodnih računovodstvenih standarda, a time njegovih smjernica, uključujući sastavljanje i prezentaciju finansijskih izvještaja u skladu s načelom vremenske neograničenosti poslovanja ako subjekt može i planira nastaviti poslovati, kao i objavljivanje i prezentaciju na drugoj osnovi ako to nije slučaj.

3.6. Stečaj i stečajni postupak

Ugroženi kontinuitet poslovanja može svoju potvrdu dobiti otvaranjem stečajnog postupka, premda to nije jedini način manifestacije problema opstojnosti kompanije. „Stečajni postupak je posebna vrsta građanskog sudskog postupka koji sud provodi radi utvrđivanja jesu li ispunjeni zakonom propisani uvjeti za otvaranje stečajnog postupka nad određenim subjektima i prikupljanja i unovčavanja cjelokupne imovine stečajnog dužnika da bi se osigurali grupno i srazmjerno namirenje svih njegovih vjerovnika“ (Zakon o stečaju FBiH, član 2(1)), definicija je aktualne entitetske regulative na ovom polju.

Stečajni postupak provodi sud zajedno s drugim tijelima stečajnog postupka (stečajni sudac, stečajni upravni odbor vjerovnika i skupština vjerovnika). Stečajna masa je osnovni objekt postupka, uključuje imovinu koja pripada stečajnom dužniku u trenutku otvaranja postupka, ali i imovinu stečenu tijekom istog. Reorganizacijom se nastoji utvrditi pravni položaj dužnika prema vjerovnicima, uz nastojanje održavanja njegove djelatnosti i radnih mjesta. (Zakon o stečaju FBiH, član 2(12-22))

„Predstečajni postupak provodi se radi uređivanja pravnog položaja dužnika i njegovog odnosa prema vjerovnicima, u cilju nastavka obavljanja njegove djelatnosti“... dok se „stečajni postupak provodi radi grupnog i srazmjernog namirenja vjerovnika stečajnog dužnika, unovčenjem njegove imovine i podjelom prikupljenih sredstava vjerovnicima. (Zakon o stečaju FBiH, član 3 (1-2))

Osim stečaja kao negativnog ishoda poslovanja koji u najgoroj varijanti završava likvidacijom, a u nešto povoljnijoj restrukturiranju i reorganizacijom, finansijske i druge poteškoće kompanije mogu se manifestirati i u drugim oblicima, bez pravnih postupaka i prestanka pravne osobe, ali uz prinudno restrukturiranje koje podrazumijeva primjerice značajno dezinveširanje zbog otplate dugova.

3.7. Uzroci ugroze vremenske neograničenosti poslovanja

Vremenska neograničenost poslovanja može biti dovedena u pitanje i ugrožena zbog internih ili eksternih faktora, a može biti pod utjecajem obje skupine faktora. Gospodarski šokovi i nepovoljna tržišna kretanja, kao eksterni faktori, zbivanja su na koje kompanije mogu malo ili nimalo utjecati, a ovisno u situaciji mogu ih manje ili više predvidjeti.

Interni se faktori primarno odnose na upravljačku strukturu kompanije koja donosi odluke o poslovanju, financiranju i investiranju. Eksterne korisnike financijskih izvještaja prvenstveno zanima istinitost informacija, time i objelodanjene procjene kontinuiteta poslovanja.

MRevS 570 taksativno navodi neke od događaja ili okolnosti koji mogu ukazivati na to da u kontekstu subjekta nije primjerena pretpostavka vremenske neograničenosti poslovanja.

Tablica 1: Okolnosti koje mogu dovesti u pitanje kontinuitet poslovanja

Financijske	Poslovne
<ul style="list-style-type: none"> • Subjekt ima neto obaveze ili neto tekuće obaveze • Pozajmice s fiksnim rokom čije dospijeće se približava, a za koje ne postojerealni izgledi da će biti prolongirane ili otplaćene; ili prekomjerno oslanjanje nakratkoročne pozajmice za financiranje dugotrajne imovine • Postojanje indikacija o otkazivanju financijske podrške od strane vjerovnika i drugih kreditora • Negativni novčani tokovi iz poslovanja iskazani u povijesnim ili prospektivnim financijskim izvještajima • Negativni ključni financijski pokazatelji • Značajni gubici u poslovanju ili značajno smanjivanje vrijednosti imovine korištene za stvaranje novčanih tokova • Kašnjenje u isplata dividendi ili obustava isplata • Nemogućnost isplata vjerovnika na datume dospijeća • Nemogućnost poštivanja uvjeta iz ugovora o kreditima • Promjena kreditnih uvjeta dobavljača na isporuke tek po prethodnom plaćanju • Nemogućnost dobivanja financijskih sredstava za razvoj važnog novog proizvoda ili drugih značajnih ulaganja. 	<ul style="list-style-type: none"> • Menadžment namjerava likvidirati subjekt ili obustaviti poslovanje • Gubitak ključnih rukovodećih osoba bez mogućnosti njihove zamjene • Gubitak glavnih tržišta, franšiza, licenci ili glavnog dobavljača • Teškoće sa zaposlenicima • Nedostatak važnih zaliha • Pojava vrlo uspješne konkurencije

Izvor: MRevS 570, A2

Sve ove okolnosti ukazuju na upitnost dugoročnog opstanka kompanije i njenog kontinuiteta poslovanja i njihovo otkrivanje je uvjetovano kompetentnošću revizora, no u graničnim slučajevima, nakon što prethodno utvrdi ove okolnosti, na izražavanje mišljenja može utjecati i razina neovisnosti revizora, uvjetovana nizom faktora o kojima će više riječi biti u nastavku.

Odnos vlasnika kapitala i menadžmenta, prikazan teorijom principala i agenata koju je elaborirao niz ekonomista sedamdesetih godina prošlog stoljeća, pojašnjava zašto u praksi menadžment nerijetko vuče poteze koji nanose štetu dioničarima. Jedna od prvih definicija tumači ga kao „ugovor prema kojemu jedna ili više osoba (principali) angažiraju drugu osobu (agenta) da izvrši neku uslugu u njihovo ime, što uključuje delegiranje nekih ovlasti

za donošenje odluka agentu. Ako obje strane nastoje maksimalizirati svoju korist u tom odnosu, postoji dobar razlog da se vjeruje kako agent neće uvijek djelovati u najboljem interesu principala. (Jensen i Meckling, 1976, str. 5-7) Agenti u načelu bivaju angažirani zbog više razine kompetentnosti i podjele posla i odgovornosti, ali problemi mogu nastati uslijed različitih preferencija dviju strana, različitih motiva te neravnomjernog raspolaganja informacijama. Menadžeri su često primarno motivirani naknadama koje su im zajamčene ako poluče određeni rezultat, premda je stvarna situacija odnosno rezultat značajno lošiji od prezentiranog. (Harvard Law School, 2023)

Usljed različitog opsega raspoloživih informacija, odnosno informacijske asimetrije, dolazi do takozvane nepovoljne selekcije. Ova situacija primjenjiva je puno šire od odnosa uprava-dioničari, a u konkretnom slučaju menadžment raspolaže značajno širim opsegom informacija ne samo od dioničara, nego i od svih zainteresiranih dionika. Stoga je u situaciji da donosi odluke koje mogu biti dugoročno štetne za sve druge stakeholdere, ali kratkoročno barem stvaraju privid uspješnosti koji, s jedne strane, stvara lažnu percepciju dobrog rada menadžmenta, a s druge strane ostale stakeholdere potiče na različite vidove suradnje koji rezultiraju na po njih nepovoljnim ishodima.

„Prijevarena menadžmenta može se definirati kao namjerno krivo predstavljanje u koje su uključeni rukovoditelji više razine, počinjeno ili zataškano putem lažnog (materijalno pogrešnog) financijskog izvješćivanja vanjskih korisnika. (Palmrose, 1987, str. 97)

Zbog inherentnih suprotstavljenosti u interesima na važnosti dobiva korporativno upravljanje, u kojemu ključnu ulogu ima nadzorni odbor, a čija je svrha „pomoći u izgradnji okruženja povjerenja, transparentnosti i odgovornosti potrebnog za poticanje dugoročnih ulaganja, financijske stabilnosti i poslovnog integriteta, čime se podupiru jači rast i inkluzivnija društva. (G20 i OECD, 2015, str. 7) Pored nadzornog odbora, koji je imanentan svim dioničarskim društvima, na značaju sve više dobiva revizijski odbor, kojeg formira sve više kompanija, a koji je ujedno i tema dijela istraživanja.

3.8. Vrste netočnih procjena i implikacije

Četiri su moguća scenarija u pogledu odnosa revizorskog mišljenja u vezi primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja i budućeg razvoja kompanije.

Tablica 2: Odnos prosudbi revizora o neograničenosti poslovanja i razvoja kompanije u budućnosti

Revizorsko mišljenje o primjeni pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja	Razvoj i stanje kompanije u godinama nakon predmetnog revizorskog mišljenja	Točnost prosudbe
Modificirano mišljenje	Klijent završava u stečaju	Točna prosudba

Modificirano mišljenje	Klijent nastavlja poslovati	Pogrešna klasifikacija prve vrste
Pozitivno mišljenje	Klijent završava u stečaju	Pogrešna klasifikacija druge vrste
Pozitivno mišljenje	Klijent nastavlja poslovati	Točna prosudba

Napomena: U obzir se uzimaju samo modificirana mišljenja uvjetovana procjenom da nije primjerena primjena pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u financijskom izvješću

Izvor: Gutierrez et al. (2015, str. 8)

Dva su slučaja točne prosudbe, i to izražavanje nemodificiranog revizorskog mišljenja uslijed nepostojanja sumnje u primjerenost pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja nakon čega kompanija nastavlja poslovati, te izražavanje modificiranog revizorskog mišljenja uslijed ocjene da je neprimjerena primjena pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja nakon čega kompanija završava u stečaju ili ozbiljnim financijskim problemima.

Dvije vrste netočne prosudbe sumodificirano revizorsko mišljenje uslijed procjene da nije primjerena primjena pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u financijskom izvještaju, nakon čega kompanija nastavlja poslovati bez značajnih financijskih problema (pogrešna klasifikacija prve vrste) te nemodificirano revizorsko mišljenje uslijed ocjene da je primjerena primjena pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u financijskom izvješću, nakon čega kompanija završava u stečaju ili ozbiljnim financijskim problemima (pogrešna klasifikacija druge vrste). (Gutierrez et al., 2015, str. 8)

Obje pogreške ostavljaju posljedice na revizora, kompaniju i treće strane. Konkretno, u slučaju pogrešne klasifikacije prve vrste revizor riskira gubitak reputacije i sudske parnice, a u slučaju pogrešne klasifikacije druge vrste također mu prijete sudske parnice, ali i gubitak nezadovoljnog/ih klijen(a)ta, a time i prihoda.

3.8.1. Implikacije netočnih procjena na stakeholdere

Uslijed skrivanja informacija, ako iste ne budu otkrivene ni od strane vanjskih revizora, događa se da kompanija s ugroženim kontinuitetom poslovanja bude percipirana uspješnom ili perspektivnom, što potiče zajmodavce na davanje novih zajmova, ulagače u kupnju dionica, dobavljače u isporuke sirovina, kupce u trajne poslovne aranžmane itd.

Za sve te strane, uključujući naravno i zaposlenike koji ostaju bez posla, suradnja s takvom kompanijom ostavlja veće ili manje posljedice. U slučaju velikih kompanija posljedice se osjete i šire, trpi ih cijela društvena zajednica.

3.8.2. Implikacije netočnih ocjena na revizore i revizorsku struku

Premda se navodi da revizor stječe razumno uvjerenje, definirano kao „viši nivo uvjerenja koji se stječe kada je pribavio dostatne i primjerene revizijske dokaze kako bi smanjio revizijski rizik (tj. rizik da revizor izrazi neodgovarajuće mišljenje kada su financijski

izvještaji značajno pogrešno prikazani) na prihvatljivo nizak nivo“, uz dodatno pojašnjenje da „razumno uvjerenje nije apsolutni nivo uvjerenja jer postoje ograničenja svojstvena reviziji koja za posljedicu imaju da najveći dio revizijskih dokaza, pomoću kojih revizor stvara zaključke i na kojima temelji revizorovo mišljenje, više stvaraju dojam, nego što su nedvojbeni“ (MRevS 200, točka 5), pritisak na revizora i samo struku generalno je visok.

Korisnici se oslanjaju na informacije dobivene iz financijskih izvješća, čiji je sastavni dio revizorsko izvješće, te niz pogrešnih procjena, pa čak i samo jedna takva u slučaju neke veće kompanije, može štetno djelovati na reputaciju pojedine revizorske kuće i same profesije.

3.8.3. „Samoispunjavajuće proročanstvo“

Dovođenje u pitanje vremenske neograničenosti poslovanja izražavanjem mišljenja da je primjena te pretpostavke pri sastavljanju financijskog izvješća neprimjerena, osobito bez čvrstog utemeljenja u takvu ocjenu, može biti pogubno za revizora u slučaju pogreške, ali i samu kompaniju u slučaju takozvanog „samoispunjavajućeg proročanstva“ (Susilawati, 2018, str. 417), odnosno situacije u kojoj revizorovo mišljenje ugrožava opstojnost kompanije.

U prilog toj tezi idu rezultati velikog istraživanja (Carson et al., 2013, str. 357) na više od 88.000 američkih kompanija u prvom desetljeću ovog stoljeća prema kojem je više od 60% bankrotiranih dobilo modificirano revizorsko mišljenje zbog procijenjene neprimjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja.

Zbog ovog fenomena, činjenice da su mnoge kompanije u sivoj zoni, nepredvidivosti tržišta, kao i inherentnih ograničenja djelatnosti revizora, neki su autori, napose u SAD-u, zagovarali objavljivanje financijskih izvještaja utemeljenih na obje osnove – i na osnovi pretpostavke neograničenosti poslovanja, ali i na osnovi skorašnje likvidacije – kako bi korisnicima bili predloženi stanje i perspektiva kompanije za oba scenarija. (Carson et al., 2013, str. 359-360)

3.8.4. Statistika

Pregršt je primjera slučajeva u kojima revizorske kuće nisu izražavale sumnju u vremensku neograničenost poslovanja kompanija koje bi bankrotirala u bliskoj budućnosti, ili čak već u sljedećoj izvještajnoj godini, a događali su se češće u nešto daljoj prošlosti. Uspješnost revizorskih ocjena u značajnom je porastu nakon sunovrata nekolicine velikih kompanija, pogotovo tijekom velike ekonomske krize koncem prvog desetljeća 21. stoljeća. S obzirom na broj znanstvenih radova, ali i jezik na kojem su objavljeni, najdostupniji i najraznovrsniji su podaci iz Sjedinjenih Američkih država te je moguće pratiti trendove kroz više desetljeća.

Prema istraživanju o početku ovog stoljeća (Gutierrez et al., 2015, str. 9) postotci u Europi i Australiji bili su značajno niži nego u SAD-u, pa je tako u Njemačkoj od 2001. do 2009. samo 23% kompanija koje su naknadno bankrotirale dobilo modificirano revizorsko mišljenje zbog primjene pretpostavke neograničenosti poslovanja, u Australiji 21% i SAD-u, u Ujedinjenom Kraljevstvu 14% i u Francuskoj 11%, što je niže od tadašnjih postotaka u SAD-u.

U SAD-u je još u istraživanjima iz osamdesetih godina 20. stoljeća (Hopwood, McKeown i Mutchler, 1989., referencirano prema istim autorima, 1997, str. 296) utvrđeno da je manje od 50% kompanija koje su bankrotirale u prethodnoj godini dobilo modificirano revizorsko mišljenje, početkom stoljeća taj se udio popeo i iznad 60% (Carson et al., 2013, str. 357) da bi se u recentnom periodu drastično smanjio i u prvoj pandemijskoj godini, suprotno uvriježenim očekivanjima, dostigao dvadesetogodišnji minimum, ispod 20% (Audit Analytics, 2022, str. 8). Potom je u sljedeće dvije pandemijske godine ponovno porastao, u 2022. dosegnuvši gotovo 30% (Audit Analytics, 2023, str. 8).

Spomenuti podaci uvjetovani su promatranim uzorcima, ali uočljiv je trend među eksternim revizorima koji s manje suzdržavanja ističu pitanje neograničenosti poslovanja kako bi na vrijeme upozorili korisnike financijskih izvješća i prevenirali posljedice, iako zbog toga opada korelacija s gašenjem tih kompanija. Revizori u toj zemlji se, dakle, u općem društvenom interesu, radije izlažu riziku pogrešne klasifikacije prve vrste, odnosno modifikaciji mišljenja zbog vremenske neograničenosti poslovanja bez da kompanija bankrotira u budućnosti.

U uporabi stečaja kao kriterija propasti i financijskog posruća kompanija glavni je nedostatak crno-bijelo podjela koja ne uključuje kompanije koje su značajno financijski ugrožene, premda im ne biva odmah otvoren stečajni postupak. Dobar primjer je istraživanje (Nogler, 1995, referencirano prema Carson et al., 2013) na uzorku od 157 kompanija kojima je izrečeno modificirano mišljenje zbog neograničenosti poslovanja, pri čemu je 33,1% završilo u stečaju, a 31,8% je akvizirano ili pripojeno drugoj firmi u sljedećih pet godina. Po jednom kriteriju odnosno tumačenju, samo trećina ih je završila u stečaju, no proširi li se pogled i na kompanije koje su morale biti akvizirane kako bi opstale udio je osjetno veći, gotovo dvije trećine.

4. REVIZORSKA OCJENA VREMENSKE NEOGRANIČENOSTI POSLOVANJA

4.1. Smjernice Međunarodnog revizijskog standarda 570

Međunarodni revizijski standard 570 – Vremenska neograničenost poslovanja najdetaljnije obrađuje problem neograničenosti poslovanja, i pojmovno odnosno konceptualno, ali i s aspekta revizora, njegovog tumačenja izjava menadžmenta te postupaka u procesu dokazivanja.

Pri ocjeni utemeljenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u financijskim izvješćima revizor se služi postupcima koje nalaže Međunarodni revizijski standard 315, uključujući primarno "ispitivanje menadžmenta i drugih unutar subjekta koji, po revizorovoj prosudbi, mogu imati informacije koje vjerojatno mogu pomoći u prepoznavanju rizika značajnog pogrešnog prikazivanja uslijed prevare ili pogreške, analitičke postupke te promatranje i provjeravanje" (MRevS 315, točka 6). Pritom revizor utvrđuje je li menadžment obavio ocjenu sposobnosti subjekta da nastavi kontinuirano poslovati. Nakon obavljanja takve procjene revizor raspravlja s menadžmentom u nastojanju da utvrdi je li isti prepoznao događaje ili eventualne okolnosti koji bi mogli potaknuti sumnju u stalnost poslovanja te propituje planove za rješavanje mogućih problema. U nedostatku takve procjene od strane menadžmenta, revizor je dužan raspraviti na temelju čega je menadžment primijenio pretpostavku vremenske neograničenosti poslovanja te upitati ima li saznanja o okolnostima koje bi mogle ugroziti kontinuitet poslovanja. (MRevS 570, točka 10)

Revizor je dužan ocijeniti primjerenost procjene menadžmenta glede vremenske neograničenosti poslovanja za isti period za koji je izvršena ta procjena, u skladu s Konceptualnim okvirom i zakonskom regulativom, pri čemu taj period ne može biti kraći od 12 mjeseci, na što je dužan ukazati pozornost. Pritom će analizirati je li ocjena menadžmenta zasnovana na dovoljnom opsegu relevantnih informacija. Poseban naglasak treba biti stavljen na događaje i okolnosti koji bi mogli nastupiti nakon protoka perioda za koji je menadžment vršio ocjenu, a koji bi mogli ugroziti kontinuitet poslovanja. (MRevS 570, točka 15)

„Ako su utvrđeni događaji ili okolnosti koji mogu stvarati značajnu sumnju u sposobnosti subjekta da nastavi s vremenski neograničenim poslovanjem, revizor će pribaviti dovoljno adekvatnih revizijskih dokaza za odlučivanje o tome postoji li ili ne postoji značajna neizvjesnost pomoću obavljanja dodatnih revizijskih postupaka, uključujući i sagledavanje ublažavajućih faktora. Ti postupci će uključiti:

- (a) ako menadžment još nije obavio procjenu sposobnosti subjekta da nastavi s vremenski neograničenim poslovanjem, zahtjev da menadžment obavi svoju procjenu;
- (b) pregledavanje planova menadžmenta za buduće aktivnosti u vezi s njegovom procjenom nastavka vremenski neograničenog poslovanja, sagledavanje je li vjerojatno da će ishod tih planova poboljšati situaciju i jesu li planovi menadžmenta ostvarivi u danim okolnostima;
- (c) ako je subjekt sastavio prognozu novčanih tokova i ako su analize prognoza značajan faktor u razmatranju budućih ishoda događaja ili uvjeta u ocjenjivanjuplanova menadžmenta za buduće aktivnosti:
- (i) ocjenjivanje pouzdanosti polaznih podataka generiranih radi sastavljanja prognoze; i

(ii) utvrđivanje postoji li odgovarajuća podrška za pretpostavke na kojima se zasniva prognoza;

(d) razmatranje jesu li postale dostupne neke činjenice ili informacije nakon datuma kada je menadžment obavio svoju procjenu; i

(e) zahtijevanje pisane izjave od menadžmenta i, gdje je odgovarajuće, onih koji su zaduženi za upravljanje, u vezi s njihovim planovima za buduće aktivnosti i izvodivošću tih planova.“ (MRevS 570, točka 16)

Nakon prikupljanja dokaza revizor ocjenjuje postoje li značajne neizvjesnosti u vezi okolnosti i događaja koji pobuđuju sumnju u vezi sposobnosti subjekta da nastavi kontinuirano poslovati. Kada je razina takvih neizvjesnosti takva kad njen mogući utjecaj nameće, prema stavu revizora, potrebu objavljivanja prirode i učinka neizvjesnosti zbog fer prezentacije i udovoljavanja okviru usklađenosti. (MRevS 570, točka 17)

Revizor treba imati u vidu poznate ili moguće događaje ili okolnosti koji će nastupiti nakon perioda na koji se odnosi procjena menadžmenta, a koje bi mogla utjecati na ocjenu primjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja. S obzirom na to da se ti događaji i okolnosti odnose na dalju budućnost, potrebno je razmotriti značajnost istih kako bi se pristupilo sljedećim koracima. Ako se ocijene značajnima, tada revizor poziva menadžment za procijeni njihovu značajnost i potencijalni utjecaj na kontinuitet poslovanja. (MRevS 570, točka A13)

4.2. Revizorski postupci i alati pri ocjeni vremenske neograničenosti poslovanja

Mnoštvo je revizijskih metoda, a većina ih se provodi i u ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u financijskim izvješćima.

Najčešće opće metode i u reviziji su:

1. Induktivna - ispitivanjem pojedinačnih slučajeva nastoji se doći do spoznaje o općem poslovanju poduzeća i usklađenosti s definiranim kriterijima
2. Deduktivna - ispitivanjem cjeline poslovanja nastoje se izvući zaključci o pojedinačnim događajima
3. Iskustvena ili eksperimentalna - na bazi prethodnog iskustva određuje se na koje događaje i pojave usmjeriti fokus

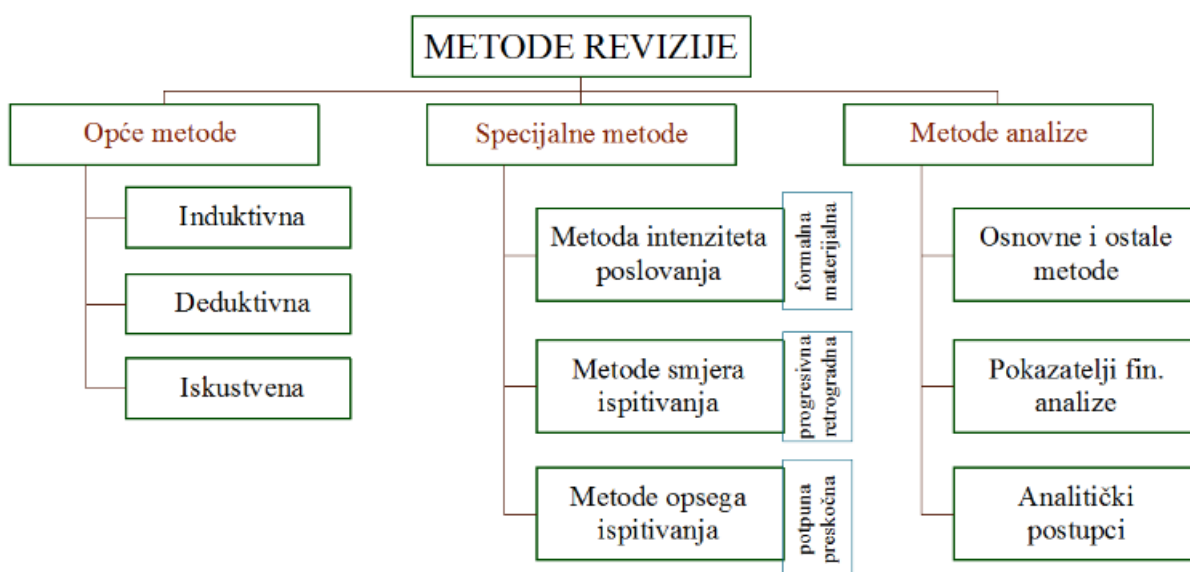
Prema Kovačeviću (1997), posebne metode u reviziji su sljedeće:

1. Formalna - ispituje suglasnost između poslovanja poduzeća i njegovih financijskih izvještaja s postojećim zakonskim propisima, uobičajenim načelima dobrog poslovanja i

načelima urednog knjigovodstva, kao i usklađenost prezentiranih podataka u financijskim izvještajima s evidencijama koje prethode, usklađenost sintetike i analitike itd.

2. Materijalna - ispitivanje suštinske točnosti, opravdanosti i cjelovitosti poslovnih promjena, fokusirana na realnost procjena u izvješćima i prikladnost odabrani računovodstvenih politika
3. Progresivna - analizira i osvrće se na tijek izvršenja i računovodstvenog evidentiranja određenog događaja, zaključno s knjiženjem istog i iskazivanjem u financijskom izvješću
4. Retrogradna - suprotno progresivnoj, počinje od financijskih izvještaja i u slučaju uočavanja nepravilnosti vraća se "unatrag", ka prethodnim knjigovodstvenim evidencijama i konkretnim knjiženjima
5. Potpuna ili kontinuirana - ispitivanje svih poslovnih promjena u određenom razdoblju, zbog iscrpljivanja resursa primjenjuje se rijetko i samo kod manjih poduzeća
6. Preskočna - biranjem optimalnog i reprezentativnog revizijskog uzorka nastoji se rizik neotkrivanja svesti na što nižu mjeru, interna i eksterna revizija bazirane su na ovoj metodi
7. Izravna - neposredno ili posredno ispituju se sve poslovne promjene, moguće ju je primijeniti samo na razini dijelova poduzeća, odnosno organizacijskim cjelinama, i to kad se pretpostavlja postojanje poremećaja čije se uzroke nastoji ukloniti
8. Neizravna – ispitivanje određenog broja poslovnih promjena iz neke homogene cjeline, jeftinije i brže od izravne metode.

Slika 3: Metode revizije

Izvor: Vuković (2014, str. 13)

Da bi utvrdio događaje i okolnosti koje ukazuju na postojanje značajne sumnje u pretpostavku vremenske neograničenosti poslovanja, revizor najčešće provodi sljedeće postupke: „analitičke postupke, ispitivanje događaja nakon datuma financijskih izvještaja, testiranje usklađenosti sa sporazumima o zaduživanju, proučavanje zapisnika sa sastanaka upravnog odbora i drugih organa, upite pravnom savjetniku i zahtjeve strankama da potvrđiraju sporazume o davanju ili održavanju financijske potpore“ (Messier, 2000, str. 691).

"Važnost analitičkih postupaka pri reviziji financijskih izvještaja proizlazi iz njihove učinkovitosti, široke mogućnosti primjene i pouzdanosti. Provođenje odgovarajućih analitičkih postupaka vremenski je manje zahtjevno od provođenja nekih drugih revizijskih postupaka, a često pruža dovoljan dokaz za testiranje odgovarajuće izjave ili događaja. U usporedbi s ostalim vrstama revizijskih dokaza, dokazi dobiveni analitičkim postupcima pružaju srednju razinu pouzdanosti, ali je njihova primjena najčešće opravdana relativno kratkim vremenom potrebnim za njihovu provedbu. Najvišu razinu pouzdanosti imaju dokazi dobiveni fizičkom provjerom i ponovnim izvođenjem, srednju razinu pouzdanosti imaju dokazi u obliku dokumentacije i potvrđivanja te dokazi dobiveni analitičkim postupcima, dok najnižu razinu pouzdanosti pružaju dokazi dobiveni promatranjem i upitima djelatnicima komitenta“ (Zengerović, 2007, str. 2)

Revizijski standardi od revizora zahtijevaju uporabu analitičkih postupaka u fazama planiranja i završavanja revizije, dok se u fazi prikupljanja dokaza korištenje analitičkih postupaka preporučuje. (MRevS 520)

"Osim što analiziraju značajne financijske informacije i tendencije njihovog kretanja, analitički postupci koriste i mjerodavne nefinancijske kao nadopunu financijskim informacijama u cilju cjelovitijeg sagledavanja odgovarajućih elemenata ili događaja“ (Zengerović, 2007, str. 2).

4.3 Revizorska mišljenja o vremenskoj neograničenosti poslovanja

Ako revizor dovede u pitanje odnosno pod sumnju vremensku neograničenost poslovanja revidiranog subjekta, to može uvjetovati i modifikaciju mišljenja, generalno u dva slučaja:

-Ako je primijenjena pretpostavka vremenske neograničenosti poslovanja, a revizor smatra da ista nije prikladna te da bi izvještaj trebao biti sastavljen na drugoj osnovi

-Ako je primijenjena pretpostavka vremenske neograničenosti poslovanja, revizor smatra da je prihvatljiva, ali nedostaju odgovarajuće objave u bilješkama i napomenama

U slučaju procijenjene ugroze vremenske neograničenosti poslovanja subjekta revizor ne može dati pozitivno mišljenje bez napomene.

Ako revizor smatra da je primjerena pretpostavka vremenske neograničenosti poslovanja, ali postoje događaji i okolnosti koji bi kontinuitet poslovanja mogli ugroziti, revizor je dužan utvrditi pružaju li financijski izvještaji adekvatne informacije, odnosno jesu li informacije zbog kojih je procijenjen rizik prezentirane te je li navedeno što menadžment namjerava poduzeti u vezi toga. (MRevS 570, točka 18). Ako su navedene odgovarajuće informacije glede neizvjesnosti kontinuiteta poslovanja, u slučaju da je sam financijski izvještaj bez značajnih pogrešnih prikazivanja, revizor će izraziti pozitivno mišljenje s napomenom. (MRevS 570, točka 19).

Primjer (sase.ba): "Skrećemo pažnju na Bilješku 2. Vremenska neograničenost poslovanja uz financijske izvještaje u kojem se navodi da je Društvo na dan 31. prosinca 2021. godine iskazalo gubitak u iznosu od 15.000 KM, gubitak iznad iznosa kapitala u iznosu od 550.000 KM dok su kratkoročne obveze veće od kratkotrajne imovine u iznosu od 11.000 KM. Neograničenost poslovanja ovisi o financijskoj potpori i mogućnostima Croatia Osiguranje d.d. Mostar, vlasnik Društva, da osigura dodatne iznose financiranja potrebnih za nastavak poslovanja Društva. Kao što je navedeno u Bilješci 2, većinski vlasnik se obvezao pružiti financijsku potporu Društvu u pismu potpore za razdoblje od najmanje dvanaest mjeseci od datuma odobrenja ovih financijskih izvještaja. Naše mišljenje nije kvalificirano po ovim osnovama."

U odsustvu objave odgovarajućih informacija zbog kojih je opravdana sumnja po pitanju stalnosti poslovanja revizor će izraziti modificirano mišljenje – mišljenje s rezervom ili negativno mišljenje – u skladu s uputom Međunarodnog revizijskog standarda 705 – Modifikacije mišljenja u izvješću neovisnog revizora. (MRevS 570, točka 20)

Ako su financijska izvješća sastavljena uz primjenu pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, a revizor smatra da primjena takve pretpostavke nije primjerena, tada izražava negativno mišljenje. (MRevS 570, točka 21)

Primjer (sase.ba): "Kao što je prikazano u nekonsolidiranim financijskim izvješćima, akumulirani gubici društva iskazani na datum 31.12.20xx. godine premašili su ukupni upisani kapital u iznosu od BAM 1.869.000. Nadalje, tekuće obveze društva premašuju tekuću imovinu za BAM 51.096.000 (...) Buduće prognoze poslovanja društva uključuju značajno povećanje prihoda na osnovi pretpostavki da će se određeni ugovori aktivirati u skladu s očekivanom vremenskom dinamikom. Nismo se mogli uvjeriti u pretpostavke korištene u pripremi poslovnih projekcija društva. Stoga nismo dobili razumno uvjerenje da je upotreba pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u pripremi ovih financijskih izvješća prikladna.

Tablica 3: Revizorska mišljenja u vezi vremenske neograničenosti poslovanja

Revizorski zaključak baziran na revizijskim dokazima	Utjecaj na revizorsko mišljenje o neograničenosti poslovanja	Referenca
- Financijski izvještaji su	- Izraženo nemodificirano mišljenje	Točka 22.

<ul style="list-style-type: none"> primjereno pripremljeni na načelu neograničenosti poslovanja - Utvrđena je značajna neizvjesnost - Prisutne odgovarajuće objave 	<ul style="list-style-type: none"> - Uključivanje posebnog odjeljka „Značajna neizvjesnost u vezi vremenske neograničenosti poslovanja koji se referira na odgovarajuću objavu u financijskom izvješću 	
<ul style="list-style-type: none"> - Financijski izvještaji su primjereno pripremljeni na načelu neograničenosti poslovanja - Utvrđena je značajna neizvjesnost - Ne postoje odgovarajuće objave 	<ul style="list-style-type: none"> - Mišljenje s rezervom ili negativno mišljenje u skladu s MRevS-om 705 - Sekcija u odjeljku „Osnova za mišljenje s rezervom/negativno mišljenje“ u kojoj se navodi da postoji značajna neizvjesnost u vezi neograničenosti poslovanja i da ista nije odgovarajuće priopćena u financijskim izvješćima 	Točka 23.
<ul style="list-style-type: none"> - Financijski izvještaji su pripremljeni na načelu neograničenosti poslovanja - Primjena pretpostavke neograničenosti poslovanja nije primjerena 	<ul style="list-style-type: none"> - Izražava se negativno mišljenje 	Točka 21.
<ul style="list-style-type: none"> - Subjekt ne nastavlja poslovanje - Financijski izvještaji su primjereno pripremljeni na drugoj osnovi - Druga osnova je primjerena u danim okolnostima 	<ul style="list-style-type: none"> - Nemodificirano mišljenje izražava se ako postoji odgovarajuća objava o osnovi na kojoj su pripremljena financijska izvješća - Smatra se prikladnim pozvati se na član u kojem se skreće pozornost na alternativnu osnovu pripreme financijskih izvješća, u skladu s MRevS-om 706 	Točka 27A
<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatak dokaza 	<ul style="list-style-type: none"> - Negativno ili suzdržano mišljenje 	MRevS 705

Izvor: IAASB (2020, str. 12-13)

4.4. Utjecaj pandemije Covida-19

Početak 2020. WHO (World Health Organization – Svjetska zdravstvena organizacija) i većina zemalja, pa tako i u BiH, proglasile su pandemiju Covida-19 koja je posebno relevantna za rad jer su analizirana financijska izvješća nastala usred trajanja iste. Pandemija je u proljeće 2023. proglašena okončanom no prouzročila je iznimne gospodarske teškoće koje još uvijek traju, a na koje je još u začetku upozorilo IAASB. Usto, gospodarstvo je uzdrmao i rat u Ukrajini što se manifestiralo u analiziranim revizorskim izvješćima za 2021. godinu pojedinih kompanija sa Sarajevske burze.

Na službenoj web stranici IFAC-a (2020) navodi se da "postoji neviđena razina neizvjesnosti o gospodarstvu, budućim zaradama i mnogim drugim inputima koji predstavljaju temeljne elemente financijskog izvještavanja. Vjerojatno će postojati znatne i višestruke implikacije na financijsko izvješćivanje koje će sastavljači financijskih izvješća morati razmotriti u svrhu izvješćivanja u kratkom i potencijalno srednjoročnom razdoblju...". Dodaje se, između ostalog, da neizvjesnost koja proizlazi iz tadašnjeg okruženja može povećati izazov u pribavljanju dostatnih primjerenih revizijskih dokaza potrebnih za formiranje neovisnog stava o razumnosti procjena i prosudbi uprave te da revizori moraju primijeniti značajnu profesionalnu prosudbu i profesionalni skepticizam te ostati usredotočeni na svoje etičke odgovornosti i javni interes. Zatim se daju smjernice vezane za niz računovodstveno-revizijskih oblasti, između ostalog i za neograničenost poslovanja, za koju se navodi da će biti otežano procijeniti potencijal subjekta da nastavi s poslovanjem, što će od revizora zahtijevati dodatne postupke i povećani angažman. Za detaljnije smjernice IFAC upućuje na publikaciju IAASB-a.

IAASB (2020) u spomenutoj publikaciji upozorava da bi pandemija mogla imati značajne implikacije na globalno ekonomiju i tržište, posebice u oblastima ugostiteljstva, maloprodaje i putovanja, što se manifestiralo u istraživanim kompanijama, te da će ista prouzročiti rast broja i težine događaja i okolnosti koji pobuđuju sumnje u sposobnosti subjekata da nastave s poslovanjem. Upozorava se da to ne mora nužno značiti da postoji značajna neizvjesnost te da istu treba procjenjivati ovisno o specifičnom kontekstu svake revidirane kompanije. Naglasak se stavlja na trajne poremećaje lanaca opskrbe i reakcije i alternativna rješenja menadžmenta.

Navodi se kako se u danim okolnostima od menadžmenta očekuju opširnije objave i napomene o događajima i okolnostima koji bi mogli dovesti u pitanje kontinuitet poslovanja, opet s naglaskom kako opseg tih objava ovisi o tipu kompanija i njihovim specifičnim kontekstima poslovanja.

4.5. Faktori koji utječu na revizorsku ocjenu vremenske neograničenosti poslovanja

Revizorska ocjenasubjektovog kontinuiteta poslovanja, kao i cjelovitog seta financijskih izvještaja, uvjetovana je ograničenjima zbog kojih ne postoji jamstvo da će ocjena biti odgovarajuća, stoga i sami revizijski standardi naglašavaju pojam razumnog uvjerenja. Brojni su faktori koji na tu ocjenu utječu, a obrađeni su u nizu istraživanja.

4.5.1 Financijska snaga klijenta

Financijska snaga kompanije neizostavan je faktor na osnovi kojeg revizor nastoji procijeniti stabilnost poslovanja i dugoročnu opstojnost. U slučaju ugroženih kompanija takve informacije rijetko su očigledne, a češće ih se nastoji prikriti. Čak i onda kad postoje financijski indikatori da je kompanija ugrožena, revizor mora, nakon konzultacija s

menadžmentom i saslušavanja njegovog gledišta i eventualnih akcija koja planira poduzeti, steći razumno uvjerenja po tom pitanju kako bi mogao izraziti mišljenje, imajući u vidu posljedice po sve dionike, a posebice na takozvano „samoispunjavajuće proročanstvo“.

Nadalje, pokazalo se da su revizorske kuće slobodnije modificirati mišljenje po ovoj osnovi ako su javno dostupne financijske informacije koje sugeriraju da se kompanija nalazi u nepovoljnoj tržišnoj poziciji i da lakše odolijevajupritisku klijenta.

Analitički postupci poput analize financijskih izvještaja, najčešće u kombinaciji s drugim tehnikama, koriste se kako bi se poboljšao uvid u financijsko stanje i perspektivu kompanije. To se čini horizontalnom, vertikalnom analizom trendova, kao i matematičkim modelima, a referentne vrijednosti mogu biti prethodni financijski planovi, teorijske vrijednosti, prosječni pokazatelji u industriji itd.

Horizontalna analiza podrazumijeva uspoređivanje pozicija i omjera u financijskim izvještajima kroz različite periode i iskazivanje tih odnosa u vidu postotaka ili indeksnih brojeva. Vertikalnom analizom uspoređuju se i na isti način iskazuju odnosi pozicija u pojedinačnim financijskom izvještaju, a analizom trenda horizontalna analiza produljuje se na period iznad dvije godine.

Premda pojedinačni pokazatelji mogu biti korisni, puno više informacija dobiva se iz modela koji sažimaju i ponderiraju nekoliko ključnih pokazatelja koji tvore formulu za izračun financijskog zdravlja kompanije. „Multivarijatna diskriminantna analiza (MDA), logit analiza, probit analiza i neuronske mreže primarne su metode koje se koriste za razvoj modela (Gissel, Giacomino i Akers, 2007, str. 11), pri čemu su logit analize i neuronske mreže iznjedrile statistički najpouzdanije modele. (Gissel, Giacomino i Akers, 2007, str. 14)

Koristeći 5 financijskih omjera (obrti kapital/ukupna imovina, zadržana dobit/ukupna imovina, dobit prije oporezivanja/ukupna imovina, kapital/ukupne obveze te ukupan prihod/ukupna imovina), najpoznatiji među tim modelima, Altmanov z-score model procjenjuje vjerojatnost da će klijent doživjeti financijski neuspjeh. Stope pogodaka modela u vrijeme njegova testiranja iznosile su 95% jednu godinu prije te 72% dvije godine prije neuspjeha, s tim što pokazuje visoku točnost i više od 50 nakon što je kreiran.

$Z = .012X_1 + .014X_2 + .033X_3 + .006X_4 + .999X_5$, gdje je X_1 = radni kapital/ukupna imovina, X_2 = zadržana dobit/ukupna imovina. X_3 = zarada prije kamata i poreza/ukupna imovina, X_4 = tržišna vrijednost kapitala/knjigovodstvena vrijednost ukupnog duga, X_5 = prodaja/ukupna imovina, a Z = ukupni indeks. Ako je $Z < 1,3$, vjerojatno je da će kompanija bankrotirati u budućnosti, pogotovo ako je ova vrijednost izrazito negativna. U suprotnom je izglednije da kompanija neće bankrotirati, a pogotovo ako je vrijednost izrazito iznad granice. (Altman, 1968)

Razlog zašto financijski pad kompanije, vidljiv i primjenom matematičkih modela, često vremenski koincidira s modificirajućim revizorskim mišljenjem uvjetovanim primjenom pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, jest u tome što revizor, kad postane neupitno da je položaj kompanije ugrožen, zahtijeva od menadžmenta da prilagodi bilancu i iskaže stanje što realnijim. (Gallizo, Saladrigues, 2015, str. 3)

Rekapitulacija većine najpoznatijih modela kreiranih od 1930. do 2007., njih oko 180, pokazuje da su u dva najkorištenija financijska pokazatelja u formulama povrat na imovinu (return on assets – ROA) i tekući omjer (omjer tekuće imovine i tekućih obveza). Gissel, Giacomino i Akers, 2007, str. 12)

Shodno ranijim studijama, napose Gallizovoj i Saladriguesovoj u Španjolskoj, pojedinačni pokazatelji u fokusu ovog istraživanja su sljedeći:

-Povrat na imovinu (ROA) – dobit nakon oporezivanja/ ukupna imovina. (tendencija je da kod kompanija s modificiranim mišljenjem zbog neograničenosti poslovanja uglavnom ovaj pokazatelj negativan)

-Koeficijent tekuće zaduženosti – kratkoročne obveze/ dugoročne obveze (što je ovaj pokazatelj veći generalno je veća vjerojatnost modificiranja mišljenja zbog neograničenosti poslovanja)

- Tekući omjer – kratkoročna imovina/kratkoročna obveze (pokazatelj likvidnosti za koji je s aspekta stabilnosti poželjno da ima što višu vrijednost, stoga se očekuje da kompanija s modificiranim mišljenjem zbog neograničenosti poslovanja imaju negativnu vrijednost ovog pokazatelja)

- Koeficijent likvidnosti – novac/kratkoročne obveze (što je niži ovaj omjer veća je vjerojatnost dobivanja modificiranog revizorskog mišljenja zbog neograničenosti poslovanja)

Tablica 4: Neki od najrelevantnijih financijskih omjera za ocjenu kontinuiteta poslovanja

Prinos na imovinu (ROA)	(neto dobit+kamate)/ukupna imovina
Koeficijent zaduženosti	kratkoročne obveze/ukupne obveze
Tekući omjer	tekuća sredstva/tekuće obveze
Koeficijent likvidnosti	novac/kratkoročne obveze

Izvor: Gallizo, Saladrigues (2015, str. 5)

4.5.2. Poslovni rezultat

Financijski rezultat kao najzapaženiji parametar bilance uspjeha, premda se može promatrati zajedno s ostalim financijskim pokazateljima, zavređuje posebnu pozornost. Razlog je u tomu što najeksplicitnije ukazuje na financijske i poslovne teškoće, posebice ako se proteže kroz više uzastopnih perioda.

4.5.3. Veličina revizorske kuće

Mnoga istraživanja sugeriraju da veće revizorske kuće rjeđe izražavaju modificirano revizorsko mišljenje zbog primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja. Razlozi leže u većoj mogućnosti biranja klijenata, kao i činjenici da više surađuju s većim i stabilnijim kompanijama. Postoje analize i sa suprotnim rezultatima, poput istraživanja (Mutchler, Hopwood i McKeown, 1997, str. 304), provedenog na tvrtkama koje kotiraju na njujorškoj burzi, prema kojima veće revizorske kuće češće modificiraju mišljenje zbog neograničenosti poslovanja. Sličan je rezultat istraživanja (Vanstraelen, 1999, str. 56) iz Belgije s konca prošlog stoljeća.

4.5.4. Veličina klijenta

Logično je pretpostaviti da će manje kompanije češće dobivati modificirano revizorsko mišljenje uvjetovano procijenjenom neprimjerenišću primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja zbog činjenice da se veće kompanije paralelno s rastom i stabiliziraju te diverzificiraju poslovanje, postajući manje podložne utjecaju kriza i naglim krizama poslovanja. Dodatni razlog leži u povećanom interesu stakeholdera za poslovanjem tvrtki te veličine, a time i pritiskom da budu što transparentnije i informacije učine što dostupnijim.

Ovu tezu zorno potvrđuje istraživanje na uzorku većem od 80 tisuća kompanija (Carson et al., 2013, str. 355) u SAD-u iz prvog desetljeća ovog stoljeća koje je pokazalo da je 36,7% kompanija s tržišnom kapitalizacijom nižom od 75 milijuna dolara, 3,66% kompanija s tržišnom kapitalizacijom između 75 i 500 milijuna dolara i tek 0,33% kompanija s tržišnom kapitalizacijom većom od 500 milijuna dolara dobilo modificirano revizorsko mišljenje zbog vremenske neograničenosti poslovanja.

4.5.5. Gubici revizorske kuće u prethodnoj godini

Istraživanja pokazuju da gubici klijenata u proteklom periodu, bilo da se radi o većoj ili manjoj revizorskoj kući, smanjuju vjerojatnost izražavanja modificiranog revizorskog mišljenje uz isticanje pitanja kontinuiteta poslovanja. Povezano s prethodnim faktorom, revizorske kuće manje su sklone ugroziti nastavak suradnje s klijentom ako su u recentnoj prošlosti već ostale bez dijela klijentele. (Vanstraelen, 1999, str. 48)

4.5.6. Udio pojedinog klijenta u ukupnom prihodu revizorske tvrtke

Konzistentno s prethodna dva faktora, istraživanja pokazuju da će revizorska društva vjerojatnije izraziti modificirano mišljenje uz napomenu o vremenskoj neograničenosti poslovanja, u teoretskom scenariju kad su svi ostali faktori identični, ako je u pitanju

kompanija čija naknada za usluge revidiranja ne čini visok udio ukupnih prihoda tog revizorskog društva.

4.5.7. Pritisak od strane klijenta

Klijent će nerijetko, suočen s mogućnošću izricanja revizorskog mišljenja o neograničenosti poslovanja, zbog svijesti o posljedicama na poslovanje koje bi mogle nastupiti, utjecati na revizora da odustane ili odgodi takav postupak navodeći planove oporavka u kratkom i srednjem roku. Premda ti planovi mogu biti teško ostvarivi, a revizor je dužan držati se načela profesionalnog skepticizma, prisutna je mogućnost da popusti pod apelima i odgodi izricanje mišljenja za koje već postoje temelji. (Gallizo, Saladrigues, 2015, str. 2)

Navedeno je usko povezano s učestalošću promjene revizora od strane klijenta. Kompanije koje češće mijenjaju revizore obično to čine zbog nezadovoljstva revizorskim izvješćima, a posljedično sljedeći revizori mogu biti rezervirani i blaži u svojim izvješćima kako bi izbjegli isti scenarij, što potvrđuju istraživanja s konca prošlog stoljeća (Vanstraelen, 1999, str. 47), ali i s konca prvog desetljeća ovog stoljeća. (Carcello, Vanstraelen, Willenborg, 2009)

U slučaju velikog broja izrečenih modificirajućih revizorskih mišljenja zbog vremenske neograničenosti poslovanja, revizorska kuća može steći reputaciju strogoće, bilo to opravdano ili ne, što joj može umanjiti šanse da bude angažirana od novih klijenata. Stoga je moguće da u strahu od gubitka klijentele privremeno ili čak trajno ublaži kriterij. (Gallizo, Saladrigues 2015, str. 3)

S jedne strane, dakle, može postojati pritisak na revizora da ne iskaže modificirano mišljenje, što može ugroziti njegovu neovisnost, a s druge pak strane, ako je revizor neovisan, to mu može narušavati šanse da bude angažiran od novih klijenata, fenomen čija je engleska kovanica „opinionshopping“ kojom se klijent preventivno želi zaštititi od modificirajućeg revizorskog mišljenja. (Lennox, 2000, str. 2)

4.5.8. Trajanje suradnje revizorske tvrtke i klijenta

Prethodni faktor nerijetko je povezan s dužinom suradnje kompanije i revizorske tvrtke, što s obzirom na važnost klijenta može ugroziti neovisnost i objektivnost, a time i smanjiti vjerojatnost izražavanja modificiranog mišljenja, i zbog neograničenosti poslovanja, ali i općenito. (Junaidi i Hartono, 2010, str. 375) Događa se i da se razvije odnos dvije strane koji ugrožava profesionalnost i stvara tendenciju revizora da zaštiti klijenta te bude previše rezerviran oko izražavanja modificiranog mišljenja.

Također, uslijed duge suradnje se događa da revizor dobro upozna poslovanje klijenta i vidi dodatni potencijal prevazilaženja krize, što dodatno umanjuje šansu za modifikaciju mišljenja.

4.5.9. Kašnjenje u predaji financijskog izvještaja

Istraživanja, poput spomenutog s konca prošlog stoljeća belgijske autorice (Vanstraelen, 1999, str. 56), pokazuju korelaciju između vremena objave financijskih izvještaja od strane kompanija i vjerojatnosti da će im biti izrečeno modificirano revizorsko mišljenje zbog primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja. Što su tvrtke manje ažurne i sporije u objavi financijskih izvještaja, vjerojatnije je da im je ugrožen kontinuitet poslovanja. Pritom su regulatorni zahtjevi stroži u anglosaksonskom svijetu nego u kontinentalnoj Zapadnoj Europi.

4.5.10. Izbjegavanje sudskih parnica

Faktor koji može djelovati poticajno na revizora u izražavanju modificiranog mišljenja jest strah od sudskih parnica u slučajevima kada ne modificira mišljenje zbog neograničenosti poslovanja, a kompanija naknadno završi u stečaju, zbog čega, kao što je potvrđeno i istraživanjima (Palmrose, 1987, str. 96-100), revizorske kuće nakon ulaska u sudske sporove u budućnosti češće izražavaju modificirano mišljenje zbog neograničenosti poslovanja. U recentnijem periodu i sami revizijski standardi čvršće stoje uz revizore i snažnije apostrofiraju inherentna i druga ograničenja posla, pa je i rizik ovakvih ishoda umanjen.

4.5.11. Revizorovo povjerenje u kompaniju

Revizor će katkad, sve dok situacija ne postane evidentno neodrživa, u dobroj vjeri podržavati argumente menadžmenta koji inzistira da ima plan oporavka, te će odgađati izricanje mišljenja o vremenskoj neograničenosti poslovanja, imajući u vidu da bi takvo što ugrozilo položaj klijenta. (Gallizo, Saladrigues, 2015, str. 15)

4.5.12. Neovisnost revizijskog odbora

Neovisniji i stručniji revizijski odbor s manjim vlasničkim sudjelovanjem u kompaniji, kako pokazuju ranija istraživanja (Carcello i Neal, 2003), pruža veću zaštitu revizorskim kućama, napose od eventualnog prekida suradnje u slučaju izražavanja modificirajućeg mišljenja, što rezultira većom vjerojatnošću isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja u revizorskom izvješću. S druge strane, postoje istraživanja (Hakiki i Mappanyukki, 2022, str. 2188), prema kojima revizijski odbori zbog preventivnog djelovanja i poticanja transparentnosti zapravo umanjuju šansu revidiranog mišljenja zbog neograničenosti poslovanja.

Zakon o računovodstvu i reviziji u členu 84 obvezu formiranja revizijskog odbora nameće subjektima od javnog interesa.

5. ISTRAŽIVANJE

5.1. Pregled dosadašnjih istraživanja

U istraživanju provedenom na uzorku od 46 anketiranih revizorskih tvrtki u Republici Hrvatskoj Zenzerović (2007, str. 4-10) je na temelju stavova ispitanika došao do zaključaka da je tehnikama analize financijskih izvještaja kao vrstom analitičkog postupka moguće prikupiti potrebna saznanja o poslovanju klijenta i utvrditi potencijalna područja rizika, da je tehnikama analize financijskih izvještaja i statističkim tehnikama analize, kao vrstama analitičkih postupaka, moguće otkriti pogreške i prijevare u financijskom izvještavanju, te da je udio revizorskih tvrtki koje pri sveobuhvatnom pregledu revizije koriste financijske i nefinancijske pokazatelje, kako bi im ukazali na područja koja je potrebno dodatno istražiti, veći od 75%, da je udio revizorskih tvrtki koje koriste analitičke postupke za ocjenu vremenske neograničenosti poslovanja veći od 75% te da je udio revizorskih tvrtki koje su izdale modificirano mišljenje, kao rezultat nepostojanja i/ili neodgovarajuće objave pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, veći od 50%. Rezultati su pokazali da revizori pri ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja najviše pozornosti obraćaju na bilancu stanja i izvještaj o dobiti, a zatim usporednu analizu financijskih izvještaja, financijske pokazatelje na temelju novčanog toka i na koncu skupne financijske pokazatelje.

Prema istraživanju (Louwers, 1998, str. 151-154) provedenom u SAD-u (1984.-1991.) na uzorku od 808 kompanija, revizori najveći fokus usmjeravaju na financijske pokazatelje i druge indikatore financijskih poteškoća, a značajno manji na prethodne sudske parnice ili dužinu suradnje s klijentom.

U već spomenutom istraživanju (Gallizo, Saladrigues, 2015, str. 10) na uzorku od 48 španjolskih kompanija utvrđeno je da na ocjenu revizora o neograničenosti poslovanja najviše utječu gubici revidirane kompanije i veličina revizorske tvrtke.

Zanimljivo istraživanje provedeno je u Belgiji (Vanstraelen, 1999, str. 54-56) koje apostrofira razlike u revizijskoj regulativi između središnje Europe i anglosaksonskog svijeta, napose dugoročniju vezanost i time manju neovisnost revizora u središnjoj Europi, kao i različite načine financiranja – u središnjoj Europi dominantne su banke, a u anglosaksonskom svijetu privatni kapital, te fleksibilnije smjernice glede ocjene neograničenosti poslovanja u kontinentalnoj Europi. Svi ti faktori pogoduju rjeđem izražavanju sumnje u vremensku neograničenost poslovanja od strane revizora, a istraživanjem je utvrđeno da na konačnu ocjenu najviše utječu odgoda u predaji financijskih izvješća, učestalosti promjene revizora od strane kompanije u prošlosti te

objava od strane nadzornog odbora, dok se u to vrijeme nije pridavala velika pozornost modelima za predviđanje stečaja.

Drugim istraživanjem iz Belgije, na uzorku većem od 7000 kompanija u toj zemlji, utvrđeno je da su veće revizorske kuće preciznije u ocjeni vremenske neograničenosti poslovanja, ali i da se značajno promijenio trend (Hardies, Vandenhoute i Breesch, 2018, str. 10-14) između kontinentalne Zapadne Europe i anglosaksonskog svijeta. Sada su Belgijci, zajedno s ostatkom središnje i Zapadne Europe, ti koji češće modificiraju mišljenje zbog neograničenosti poslovanja nego Anglosaksonci.

Istraživanje (Farhana I Rahmawaty, 2020, str. 47) na uzorku od 11 indonezijskih tvrtki pokazalo da najveći značaj pri revizorskoj ocjeni neograničenosti poslovanja u konkretnom slučaju ima odabrani Altmanov Z-score model, dok razmatrani faktori korporativnog upravljanja nisu pokazali utjecaj na revizorov stav o neograničenosti poslovanja.

Još jedno istraživanje (Hakiki i Mappanyukki, 2022, str. 2184) iz Indonezije, na uzorku od 192 kompanije, od čega 27 s modificiranim revizorskim mišljenjem zbog neograničenosti poslovanja, pokazalo da je na ocjenu revizora po ovom pitanju od promotrenih varijabli najviše utječu neovisnost revizijskog odbora, financijske poteškoće mjerene Altmanovim Z-score modelom i veličina revidirane kompanije, pri čemu brojniji revizijski odbor smanjuje šansu za modificiranje revizorskog mišljenja zbog neograničenosti poslovanja. U nizu brojnih javno dostupnih istraživanja iz iste zemlje na ovu temu, u ovom slučaju fokusiranog na kvalitativne faktore na uzorku kompanija koje su kotirale na burzi u Jakarti početkom stoljeća, najvažnijim se pokazala transparentnost kompanija pri objavljivanju informacija u financijskim izvještajima, napose kroz bilješke, a potom i reputacija revizorske tvrtke te dužina suradnja revizora i klijenta. (Junaidi i Hartono, 2010, str. 373-375)

5.2. Rezultati istraživanja i analiza

Uzorak čine kompanije sa Sarajevske burze, njih 130 s kapitalizacijom višom od 1.000.000 BAM, a promatrana su financijska izvješća za 2020. i 2021. godinu. Zbog prirode djelatnosti, specifičnosti pokazatelja, čvršće regulative, a time i niže vjerojatnosti financijskih poteškoća, iz uzorka su eliminirane financijske kompanije, kao i kompanije bez objavljenog revizorskog izvješća, kakvih je bilo znatno manje za 2021. nego za 2020. godinu.

Tablica 5: Uzorak istraživanja

Redni broj	Klasifikacija uzorka	2020.	2021.
1	Inicijalni uzorak (kompanije sa Sarajevske burze s kapitalizacijom višom od 1.000.000. KM)	130	130

2	Financijske kompanije	29	29
3	Kompanije bez objavljenog revizorskog izvješća	36	18
4 (1-2-3)	Konačni uzorak	65	83
5	Modificirano revizorsko mišljenje	19	28
6	Mišljenje modificirano zbog vremenske neograničenosti poslovanja	2	2
7	Istaknuto pitanje vremenske neograničenosti poslovanja bez modifikacije mišljenja	12	17
8 (6+7)	Istaknuto pitanje neograničenosti poslovanja u revizorskom izvješću (bez obzira je li mišljenje modificirano ili nije)	14	19
9 (4+8)	Bez isticanja pitanja neograničenosti poslovanja u revizorskom izvješću	51	64

Izvor: Obračun autora prema podacima sa sase.ba

Premda je 19 od 65 u 2020., odnosno 28 od 83 kompanije u 2021. dobilo modificirano revizorsko mišljenje, tek je po dvjema kompanijama tijekom te dvije godine kao razlog za modifikaciju navedena pretpostavka neograničenosti poslovanja, i to u sva četiri slučaja suzdržano mišljenje.

S obzirom na tu činjenicu, prvu grupu čine kompanije kojima je u vidu napomene istaknuto pitanje neograničenosti poslovanja, uključujući i četiri kojima je modificirano mišljenje, dok drugu grupu čine kompanije kojima niti u izricanju mišljenja, a niti u vidu posebne napomene nije istaknuto ovo pitanje, bez obzira na modifikaciju mišljenja.

Iščitavanjem revizorskih izvješća primjećuje se nesklonost modifikaciji mišljenja zbog ovog problema, revizori se u krajnjem slučaju odlučuju za posebnu napomenu. Također, uočava se nekoliko slučajeva kada bi primjena kriterija iz revizijskih standarda nalagala modifikaciju mišljenja, no ista je izostala.

Nedosljedna primjena računovodstvenih i revizijskih standarda manifestira se na primjeru kompanije Borax Export-Import kod koje je 31.12.2020. akumulirani gubitak nadmašio 1/3 osnovnog kapitala, nisu ostvarivani prihodi od primarne djelatnosti, a svejedno je izdano nemodificirano mišljenje, unatoč tomu što u bilješkama nije bilo adekvatnih objava. Sličan je slučaj s kompanijom DC Gradačac kojoj nije modificirano revizorsko mišljenje za 2021. godinu unatoč činjenici da je akumulirani gubitak dosegao iznos od gotovo 80% osnovnog kapitala, pri čemu je primijenjena pretpostavka neograničenosti poslovanja. Transturist d.d. Tuzla bez primljenih subvencija samo u 2020. ostvario je gubitak od skoro 20% osnovnog kapitala, bez odgovarajućih objava o učincima pandemije, no ostalo je tek na isticanju pitanja neograničenosti poslovanja, bez modifikacije mišljenja.

Analizom financijskih izvješća, pored isticanja pitanja neograničenosti poslovanja kao ovisne varijable, analizirano je sljedeće:

- vrijednost aktive;
- finansijski rezultat poslovanja (dobitak; gubitak) i na osnovi njega i vrijednosti aktive ROA
- koeficijent zaduženosti;
- koeficijent likvidnosti;
- tekući omjer - omjer tekuće imovine i tekućih obaveza;
- odnos finansijskih pokazatelja (ROA, koeficijent zaduženosti, omjer tekuće imovine i tekućih obaveza i koeficijent likvidnosti) u 2021. u odnosu na 2020. godinu

Zasebno je ispitan utjecaj svake od neovisnih varijabli na ovisnu varijablu – isticanje pitanje vremenske neograničenosti poslovanja u revizorskim izvješćima.

U sljedećim tablicama sažeto su prikazani dobiveni podaci koji su u nastavku teksta statistički obrađeni.

Tablica 6: Statističke vrijednosti pokazatelja u 2020. godini

2020.	S istaknutim pitanje VNO (14)	Vrijednost aktive	Financijski rezultat perioda	Povrat na imovinu –ROA (financijski rezultat perioda/vrijednost aktive)	Koeficijent zaduženosti (ukupne obveze/vrijednost aktive)	Tekući omjer (tekuća imovina/tekuće obveze)	Koeficijent likvidnosti (gotovina i ekvivalenti gotovine/tekuće obveze)
Statistički pokazatelji na temelju iznosa i koeficijenata pojedinačnih finansijskih izvješća unutar grupe	Prosjek	65.402.364	907.768	-2,51%	0,427	12,253	8,887
	Medijana	16.272.435	95.298	0,24%	0,428	1,037	0,029
	Minimum	953.665,00	-1.266,834	-0,343	0,0012	0,03	0,002
	Maksimum	340.300.837	8.920.684	0,117	1,000	132,709	104,988
	St. devijacija	103.322.620	2.834.950	0,108	0,323	35,089	28,0176
	Negativnih		6	6			
	% Negativnih		42,86%	42,86%			
Statistički pokazatelji cijele grupe		915.633.092	13.687.689	1,49%	0,534	0,882	0,418
2020.	Bez istaknutog pitanja VNO (51)	Vrijednost aktive	Financijski rezultat perioda	Povrat na imovinu –ROA (financijski rezultat perioda/vrijednost aktive)	Koeficijent zaduženosti (ukupne obveze/vrijednost aktive)	Tekući omjer (tekuća imovina/tekuće obveze)	Koeficijent likvidnosti (gotovina i ekvivalenti gotovine/tekuće obveze)
Statistički pokazatelji na temelju iznosa i koeficijenata pojedinačnih finansijskih izvješća unutar grupe	Prosjek	165.926.941	2.267.134	2,58%	0,282	10,799	6,254
	Medijana	26.122.857	112.867	0,43%	0,245	2,886	0,175
	Minimum	297.339	-1.634.049	-0,104	0,007	0,052	0,002
	Maksimum	3.610.812.922	40.536.253	0,140	0,814	205,468	197,954

	St. devijacija	557.744.573	6.728.093	0,049	0,215	30,332	28,286
	Negativnih		7	7			
	% negativnih		13,72%	13,72%			
Statistički pokazatelji cijele grupe		8.296.347.052	113.356.685	1,37%	0,233	2,856	0,861

Izvor: Autor završnog rada

Tablica 7: Statističke vrijednosti pokazatelja u 2021. godini

2021.	S istaknutim pitanje VNO (19)	Vrijednost aktive	Financijski rezultat perioda	Povrat na imovinu –ROA (financijski rezultat perioda/vrijednost aktive)	Koeficijent zaduženosti (ukupne obveze/vrijednost aktive)	Tekući omjer (tekuća imovina/tekuće obveze)	Koeficijent likvidnosti (gotovina i ekvivalenti gotovine/tekuće obveze)
Statistički pokazatelji na temelju iznosa i koeficijenata pojedinačnih financijskih izvješća unutar grupe	Prosjek	60.091.704	1.203.746	1,53%	0,406	2,368	0,847
	Medijana	14.248.553	87.968	0,20%	0,413	0,744	0,029
	Minimum	1.806.608,00	-935579	-0,127	0,021	0,014	0,002
	Maksimum	335.389.931	12176316	0,357	1,000	13,564	11,182
	St. devijacija	89.765.583	3.167.471	0,095	0,279	3,707	2,545
	Negativnih		6	6			
	% Negativnih		31,58%	31,58%			
Statistički pokazatelji cijele grupe		1.141.742.382	22.871.176	2,00%	0,507	1,096	0,359
2021.	Bez istaknutog pitanja VNO (64)	Vrijednost aktive	Financijski rezultat perioda	Povrat na imovinu –ROA (financijski rezultat perioda/vrijednost aktive)	Koeficijent zaduženosti (ukupne obveze/vrijednost aktive)	Tekući omjer (tekuća imovina/tekuće obveze)	Koeficijent likvidnosti (gotovina i ekvivalenti gotovine/tekuće obveze)
Statistički pokazatelji na temelju iznosa i koeficijenata pojedinačnih financijskih izvješća unutar grupe	Prosjek	146.974.928	3.267.190	3,27%	0,274	9,483	5,567
	Medijana	21.619.051	293.286	1,15%	0,238	2,049	0,23
	Minimum	355.507	-7.573.255	-0,199	0	0,02	0
	Maksimum	3.565.340.259	64.826.497	0,548	0,828	237,867	234,895
	St. devijacija	490.728.253	10.352.807	0,092	0,216	30,632	29,684
	Negativnih		15	15			
	% negativnih		23,44%	23,44%			
Statistički pokazatelji cijele grupe		9.259.420.485	205.832.944	2,22%	0,237	2,064	0,636

Izvor: Autor završnog rada

Tablica 8: Ukupne statističke vrijednosti pokazatelja – za obje promatrane godine

Ukupno	S istaknutim pitanje VNO (33)	Vrijednost aktive	Financijski rezultat perioda	Povrat na imovinu –ROA (financijski rezultat perioda/vrijednost aktive)	Koeficijent zaduženosti (ukupne obveze/vrijednost aktive)	Tekući omjer (tekuća imovina/tekuće obveze)	Koeficijent likvidnosti (gotovina i ekvivalenti gotovine/tekuće obveze)
Statistički pokazatelji na temelju iznosa i koeficijenata pojedinačnih financijskih izvješća unutar grupe	Prosjek	62.344.711	1.078.179	-0,19%	0,415	6,562	4,258
	Medijana	14.248.553	91.315	0,20%	0,417	0,805	0,029
	Minimum	953.665,00	-1266834	-0,343	0,002	0,014	0
	Maksimum	340.300.837	12176316	0,357	1	132,709	104,988
	St. devijacija	94.215.700	2.988.405	0,101	0,294	23,077	18,407
	Negativnih		12	12			
	% negativnih		36,36%	36,36%			
Statistički pokazatelji cijele grupe		2.057.375.474	36.558.865	1,78%	0,519	1,001	0,385
Ukupno	Bez istaknutog pitanja VNO (115)	Vrijednost aktive	Financijski rezultat perioda	Povrat na imovinu –ROA (financijski rezultat perioda/vrijednost aktive)	Koeficijent zaduženosti (ukupne obveze/vrijednost aktive)	Tekući omjer (tekuća imovina/tekuće obveze)	Koeficijent likvidnosti (gotovina i ekvivalenti gotovine/tekuće obveze)
Statistički pokazatelji na temelju iznosa i koeficijenata pojedinačnih financijskih izvješća unutar grupe	Prosjek	155.360.775	2.824.687	0,030	0,278	10,066	5,872
	Medijana	24.784.397	201.284	0,007	0,244	2,518	0,187
	Minimum	297.339	-7.573.255	-0,199	0,006	0,020	0,000
	Maksimum	3.610.812.922	64.826.497	0,548	0,829	237,866	234,895
	St. devijacija	514958692	8839133	0,076	0,215	30,373	28,948
	Negativnih		22	22			
	% negativnih		19,13%	19,13%			
Statistički pokazatelji cijele grupe		17.555.767.537	319.189.629	1,82%	0,235	2,369	0,723

Izvor: Autor završnog rada

Tablica 9: Omjeri utemeljeni na ukupnim iznosima za grupe

		ROA	Koeficijent zaduženosti	Tekući omjer	Koeficijent likvidnosti
2020.	S istaknutim pitanjem VNO (14)	1,49%	0,534	0,882	0,354
	Bezistaknutog pitanja VNO (51)	1,37%	0,233	2,856	0,828
2021.	S istaknutim pitanjem VNO (19)	2,00%	0,507	1,096	0,282

	Bez istaknutog pitanja VNO (64)	2,22%	0,237	2,064	0,615
Grupirani svi izvještaji	S istaknutim pitanjem VNO (33)	1,78%	0,519	1,001	0,314
	Bez istaknutog pitanja VNO (115)	1,82%	0,235	2,369	0,697

Izvor: Autor završnog rada

Bazičnim pregledom osnovnih statističkih vrijednosti za 2020. i 2021. godinu vidljivo je kako kompanije kojima nije istaknuto pitanje neograničenosti poslovanja imaju značajno više vrijednosti medijana i prosjeka za vrijednost aktive, kao i finansijski rezultat odnosno ROA (pri čemu kompanije s istaknutim pitanjem neograničenosti poslovanja u prosjeku bilježe negativan finansijski rezultat promatrane godine), a niže iznose prosjeka i medijana za koeficijent zaduženosti, što je u skladu s pretpostavkama. Koeficijent likvidnosti i tekući omjer imaju značajno više vrijednosti medijana kod kompanija bez istaknutog pitanja vremenske neograničenosti poslovanja u obje promatrane godine, kao i prosjeka u 2021. godini, što je u skladu s pretpostavkama, tek su prosjeci ovih dvaju pokazatelja u 2020. neznatno viši kod kompanija kojima je istaknuto pitanje vremenske neograničenosti poslovanja u revizorskim izvješćima.

Promatraju li se sva finansijska izvješća, dakle iz obje promatrane godine, kao jedan skup (Tablica 8), srednje vrijednosti još više idu u prilog postavljenim hipotezama. Kompanije bez istaknutog pitanja vremenske neograničenosti poslovanja imaju više i medijane i aritmetičke sredine za vrijednost aktive, finansijski rezultat perioda, povrat na imovinu, tekući omjer i koeficijent likvidnosti, a nižu medijanu i aritmetičku sredinu za koeficijent zaduženosti.

Dodatno, u tablicama 6, 7 i 8 iskazani su statistički pokazatelji promatranih grupa dobiveni zbrajanjem promatranih pozicija u izvješćima svih kompanija, a potom stavljanjem u odnos u svrhu dobivanja finansijskih omjera koji su predmet rada. Isti su rekapitulirani u tablici 9, gdje je vidljivo da na čitavom uzorku kompanije bez istaknutog pitanja vremenske neograničenosti poslovanja imaju povoljnije pokazatelje za svaki od promatranih omjera, osim za ROA-u u 2020. godini.

Drugim dijelom istraživanja, anketnim upitnikom, nastojalo se testirati dodatne tri hipoteze uz nekoliko pitanja deskriptivnog karaktera. Od 94 revizorske kuće navedene na stranici revizorske komore Federacije Bosne i Hercegovine tek 10 je poslalo odgovore na kratki anketni upitnik, što je, razmatrajući prethodna istraživanja, ispod razine od zadovoljavajućih 15% odziva, pod pretpostavkom da su sve revizorske kuće aktivne. Ako ih je manje od 65 ili manje aktivno, odziv se može smatrati zadovoljavajućim. Unatoč tomu što je odziv slabiji od očekivanja, rezultati su obrađeni.

5.2.1. Analiza financijskih izvješća

Pearsonov koeficijent korelacije rabljen je kako bi se na spomenutom uzorku testiralo postoji li korelacija između pojedinačnih neovisnih varijabli i isticanja pitanja neograničenosti poslovanja, bilo u vidu posebne napomene ili kao jednog od razloga modificiranja revizorskog izvješća, u svojstvu ovisne varijable.

Tablica 10: Koeficijent korelacije – revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i financijski rezultat

Isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja i financijski rezultat perioda	Financijski rezultat	
	Dobit	Gubitak
Istaknuto pitanje VNO	63,6%	36,4%
Nije istaknuto pitanje VNO	81,6%	18,4%
Pearsonov Chi-Square koeficijent	4,73	
Signifikantnost (0,05)	0,036	

Izvor: Autor završnog rada

U 12 od 33 slučaja s isticanjem pitanja vremenske neograničenosti poslovanja (36,4%) zabilježen je negativan financijski rezultat, dok je u samo 18,4% financijskih izvješća u kojima nije istaknuto pitanje vremenske neograničenosti poslovanja evidentiran gubitak izvještajnog razdoblja.

Zaključno na ovu hipotezu, utvrđeno je da je isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modifikacija mišljenja po toj osnovi znatno češćakod kompanija s iskazanim gubitkom u financijskom izvještaju.

H1: Kompanije sa Sarajevske burze s iskazanim gubitkom u financijskom izvješću tekućeg perioda imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga – **prihvaćeno**

Tablica 11: Koeficijent korelacije – revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i koeficijent zaduženosti

Isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja i koeficijent zaduženosti	Koeficijent zaduženosti	
	Koeficijent zaduženosti ispod medijane	Koeficijent zaduženosti iznad medijane
Istaknuto pitanje VNO	33,3%	66,7%
Nije istaknuto pitanje VNO	55,3%	44,7%
Pearsonov Chi-Square koeficijent	4,72	
Signifikantnost (0,05)	0,032	

Izvor: Autor završnog rada

66,7% kompanija s istaknutim pitanjem vremenske neograničenosti poslovanja u promatranim godinama imalo je koeficijent zaduženosti iznad medijane cijelog uzorka, dok je većina kompanija bez istaknutog pitanja vremenske neograničenosti poslovanja imala koeficijent zaduženosti niži od medijane uzorka.

Statističkim testom utvrđeno je da postoji značajna razlika između dva skupa kompanija unutar uzorka te da je značajno veća vjerojatnost da će kompanije s višim koeficijentom zaduženosti u revizorskom izvješću imati istaknuto pitanje vremenske neograničenosti poslovanja.

H2: Kompanije sa Sarajevske burze s višim koeficijentom zaduženosti imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga –**prihvaćeno**

Tablica 12: Koeficijent korelacije – revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i koeficijent likvidnosti

Isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja i koeficijent likvidnosti	Koeficijent likvidnosti	
	Koeficijent likvidnosti iznad medijane	Koeficijent likvidnosti ispod medijane
Istaknuto pitanje VNO	30,3%	69,7%
Nije istaknuto pitanje VNO	55,7%	44,3%
Pearsonov Chi-Square koeficijent	6,59	
Signifikantnost (0,05)	0,017	

Izvor: Autor završnog rada

69,7% kompanija s istaknutim pitanjem vremenske neograničenosti poslovanja (23 od 33) zabilježilo je koeficijent likvidnosti ispod razine medijane cijelog skupa, dok u drugoj grupi uzorka većina kompanija ima koeficijent likvidnosti iznad medijane.

Statističkim testom, uz rizik pogreške manji od 2%, utvrđeno je kako niži koeficijent likvidnosti povećava šansu za isticanjem pitanja vremenske neograničenosti poslovanja u revizorskom izvješću.

H3: Kompanije sa Sarajevske burze s nižim koeficijentom likvidnosti imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga - **prihvaćeno**

Tablica 13: Koeficijent korelacije - revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i omjer tekuće imovine i tekućih obveza

Isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja i tekući omjer	Tekući omjer	
	Tekući omjer iznad	Tekući omjer ispod

	medijane	medijane
Istaknuto pitanje VNO	30,3%	69,7%
Nije istaknuto pitanje VNO	55,7%	44,3%
Pearsonov Chi-Square koeficijent	6,59	
Signifikantnost (0,05)	0,017	

Izvor: Autor završnog rada

Odnos isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja i tekućeg omjera za dvije grupe unutar promatranog uzorka isti je kao kod koeficijenta likvidnosti. Više od dvije trećine kompanija s istaknutim pitanjem vremenske neograničenosti poslovanja grupirano je ispod medijane po kriteriju odnosa tekuće imovine i tekućih obveza, što s pouzdanošću višom od 98% potvrđuje postavljenu hipotezu.

Kompanije sa Sarajevske burze koje raspolažu većom vrijednošću tekuće imovine za podmirivanje dospjelih ili obveza koje će uskoro dospjeti izložene su manjem riziku da revizori dovedu u pitanje kontinuitet njihovog poslovanja

H4: Kompanije sa Sarajevske burze s nižim omjerom tekuće imovine i tekućih obveza imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga - **prihvaćeno**

Tablica 14: Koeficijent korelacije – revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i pad u 3 od četiri promatrana pokazatelja (ROA, koeficijent zaduženosti, tekući omjer, koeficijent likvidnosti)

Isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja i pad 3 od 4 promatrana pokazatelja za 25% i više	Kretanje pokazatelja	
	Manje od 3 pokazatelja pala za 25% i više	Najmanje 3 pokazatelja pala za 25% i više
Istaknuto pitanje VNO	73,7%	26,3%
Nije istaknuto pitanje VNO	93,7%	6,3%
Pearsonov Chi-Square koeficijent	6,1	
Signifikantnost (0,05)	0,014	

Izvor: Autor završnog rada

Pojedinačne varijable kao pokazatelji financijskog zdravlja kompanije mogu pokazivati višu ili manju korelaciju s revizorskom ocjenom njene dugoročne opstojnosti, ali pretpostavka je da bi pogoršanje vrijednosti u više njih u većini slučajeva trebalo rezultirati slabljenjem općeg stanja, a time i u većem broju slučajeva nagnati revizore da dovedu u pitanje trajnost poslovanja.

Specifičnog vremenskog konteksta istraživanja – period ekonomske krize uvjetovane pandemijom – uvjetovala je pogoršanje pokazatelja kod brojnih kompanija – jedna trećina ih je zabilježila pogoršanja u 3 od barem 4 pokazatelja, a više od polovine u najmanje 2.

Stoga je, s obzirom na opći trend pogoršanja financijskog zdravlja kompanija, kao kriterij određen pad u 3 od 4 pokazatelja za barem 25%. Više od četvrtine kompanija s istaknutim pitanje vremenske neograničenosti poslovanja ubilježilo je pad od najmanje 25% u barem 3 pokazatelja, naspram samo 6% kompanija kojima nije istaknuto navedeno pitanje.

H5: Kompanije sa Sarajevske burze koje bilježe pad u 3 od četiri promatrana pokazatelja (ROA, koeficijent zaduženosti, tekući omjer, koeficijent likvidnosti) imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga –**prihvaćeno**

Tablica 15: Koeficijent korelacije - revizorsko isticanje vremenske neograničenosti poslovanja i vrijednost aktive

Isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja i vrijednost aktive	Vrijednost aktive	
	Vrijednost aktive iznad medijane	Vrijednost aktive ispod medijane
Istaknuto pitanje VNO	39,4%	60,6%
Nije istaknuto pitanje VNO	53,0%	47,0%
Pearsonov Chi-Square koeficijent	1,91	
Signifikantnost (0,05)	0,175	

Izvor: Autor završnog rada

Iako srednje vrijednost po godinama i na cijelom skupu idu u prilog postavljenoj hipotezi, statistički test ne daje dovoljnu razinu pouzdanosti za prihvaćanje iste. 60% posto kompanije s vrijednošću aktive ispod medijane u revizorskim izvješćima imalo je istaknuto pitanje vremenske neograničenosti poslovanja, dok je u drugoj grupi većina kompanija bilježila vrijednost aktive iznad medijane.

Jedan od ključnih razloga zašto na promatranom uzorku hipoteza ipak nije prihvaćena jest distribucija vrijednosti aktive unutar dvije grupe. Iako devet najvećih kompanija u uzorku nema istaknuto pitanje vremenske neograničenosti poslovanja, zahvaljujući čemu i iznad prikazane vrijednosti aritmetičke sredine, čak 10 od 36 (27%) najvećih kompanija je iz grupe kompanija s istaknutim pitanjem vremenske neograničenosti poslovanja, iako je njihov udio u uzorku 22%.

H6: Kompanije sa Sarajevske burze s manjom vrijednošću aktive imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga –**nije prihvaćeno**

5.2.2. Analiza odgovora na anketni upitnik

Na anketni upitnik stigli su odgovori iz 10 revizorskih kuća iz Federacije Bosne i Hercegovine.

Tablica 16: Upitnik - U koliko dosad revidiranih kompanija ste modificirali mišljenje zbog pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja?

Ponuđeni odgovori	Broj odgovora	Postotak
Nijednoj	2	20%
Manje od 10%	6	60%
Manje od 25%	2	20%
Više od 50%	0	0%

Izvor: Autor završnog rada

20% ispitanika nije modificiralo revizorsko mišljenje zbog vremenske neograničenosti poslovanja revidiranog subjekta, 60% ih je to učinilo za manje od 10% revidiranih kompanija, dva ispitanika (20% uzorka) to su činila za više od 10% revidiranih kompanija, ali niti jedan za više od 25%.

Tablica 17: Upitnik - U koliko revidiranih kompanija u 2021. godini ste modificirali mišljenje zbog pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja?

Ponuđeni odgovori	Broj odgovora	Postotak
Nijednoj	5	50%
Manje od 10%	4	40%
Manje od 25%	1	10%
Više od 50%	0	0%

Izvor: Autor završnog rada

50% ispitanika nije modificiralo revizorsko mišljenje zbog pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u izvješćima za 2021. godinu. 40% ih je to učinilo za manje od 10% revidiranih kompanija, 10% za više od 10% i manje od 25% kompanija, a niti jedan ispitanik, očekivano, nije modificirao revizorsko mišljenje zbog neograničenosti poslovanja za više od 25% revidiranih kompanija.

Tablica 18: Upitnik - U koliko dosad revidiranih kompanija ste istaknuli pitanje vremenske neograničenosti poslovanja bez da ste zbog njega modificirali mišljenje?

Ponuđeni odgovori	Broj odgovora	Postotak
Nijednoj	5	50%
Manje od 10%	3	40%
Manje od 25%	2	10%

Više od 50%	0	0%
-------------	---	----

Izvor: Autor završnog rada

50% ispitanih nikad nije istaknulo pitanje vremenske neograničenosti poslovanja u odjeljku za isticanje pitanja, bez da je pritom modificiralo mišljenje, 30% ih je to učinilo za manje od 10% revidiranih kompanija, a tek 20% za više od 10, ali manje od 25% revidiranih kompanija. Tek neznatno viši procent u odnosu na prethodno postavljeno pitanje iako je isticanje pitanja znatno blaža ocjena od same modifikacije mišljenja.

Tablica 19: Upitnik - Koliko često u ocjeni vremenske neograničenosti poslovanja revidiranih kompanija koristite matematičke modele za procjenu vjerojatnosti stečaja na temelju pokazatelja iz financijskih izvještaja?

Ponuđeni odgovori	Broj odgovora	Postotak
Rijetko	4	40%
Uglavnom	4	40%
Uvijek	2	20%
Nikad	10	0%

Izvor: Autor završnog rada

40% ispitanih rijetko koristi matematičke modele bazirane na pokazateljima iz financijskih izvješća za procjenu vjerojatnosti stečaja revidiranih kompanija, 40% pretežno koristi iste, 20% tijekom svake revizije, a niti jedan ispitanik nije se izjasnio da ih uopće ne koristi.

H7: Više od 50% revizorskih kuća u FBiH pri ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja primjenjuje neki od matematičkih modela koji koriste pokazatelje iz financijskih izvještaja –**potvrđeno**

Tablica 20: Upitnik - Koji matematički model najčešće koristite pri ocjeni vremenske neograničenosti poslovanja revidiranih kompanija?

Ponuđeni odgovori	Broj odgovora	Postotak
Altmanov Z-score model	7	70%
„Vlastiti model“	1	10%
Kralicekov DF model	1	10%
„Proizlazi iz suštine poslovanja“	1	10%
Beaverov model	0	0%

Izvor: Autor završnog rada

Najčešće rabljeni matematički model koji primjenjuju ispitanici je Altmanov Z – score model, njih 70%. Kralicekov DF model odabrao je jedan ispitanik koji čini 10% uzorka, a dva ispitanika iskoristila su mogućnost upisivanja vlastitog neponudenog odgovora. Jedan se izjasnio da rabi vlastiti model, a drugi je odgovorom „proizlazi iz suštine poslovanja“ sugerirao da model bira ovisno o situaciji, odnosno prirodi poslovanja klijenta.

Tablica 21: Upitnik - U koliko kompanija koje ste dosad revidirali je ustrojen odbor za reviziju?

Ponuđeni odgovori	Broj odgovora	Postotak
Manje od 20%	9	90%
Od 20% do 50%	1	10%
Više od 50%	0	0%

Izvor: Autor završnog rada

Od ukupnog broja analiziranih ispitanika, čak 90% njih je navelo da je u manje od 20% kompanija koje su revidirali ustrojen odbor za reviziju, dok je tek jedan ispitanik naveo da se s odborom za reviziju susretao u više od 25, a manje od 50% revidiranih kompanija.

Tablica 22: Upitnik - Kako u prosjeku postojanje odbora za reviziju u revidiranoj kompaniji utječu na neovisnost i objektivnost eksterne revizije?

Ponuđeni odgovori	Broj odgovora	Postotak
Negativno	1	10%
Neutralno	5	50%
Pozitivno	4	40%

Izvor: Autor završnog rada

Na bazi dosadašnjeg iskustva, 40% ispitanika zaključuje da postojanje odbora za reviziju pozitivno utječe na neovisnost i objektivnost eksterne revizije, 50% (ne)postojanje istog ne smatra relevantnim za uvjete rada i kvalitetu obavljenog posla, dok samo jedan od deset ispitanika vjeruje da odbor za reviziju ugrožava neovisnost i objektivnost eksternih revizora.

H9: Revizori u FBiH imaju veći stupanj neovisnosti i objektivnosti u ocjeni primjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja kad revidiraju izvještaje kompanija u kojima je ustrojen revizijski odbor –**prihvaćeno**

5.3. Usporedba postavljenih hipoteza i rezultata istraživanja

U sljedećoj tablicievidentiran je status postavljenih hipoteza.

Tablica 23: Status postavljenih hipoteza

Redni broj hipoteze	Hipoteza	Status	Tumačenje
1	Kompanije sa Sarajevske burze s iskazanim gubitkom u financijskom izvješću tekućeg perioda imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga.	Potvrđena	Istraživanjem je utvrđeno da je vjerojatnije da će doći do isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja po toj osnovi ako kompanija ima iskazan gubitak u financijskom izvješću.
2	Kompanije sa Sarajevske burze s višim koeficijentom zaduženosti imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga.	Potvrđena	Istraživanjem je utvrđeno da je vjerojatnije da će doći do isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja po toj osnovi ako kompanija ima viši koeficijent zaduženosti.
3	Kompanije sa Sarajevske burze s nižim koeficijentom likvidnosti imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga.	Potvrđena	Istraživanjem je utvrđeno da je vjerojatnije da će doći do isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja po toj osnovi ako kompanija ima niži koeficijent likvidnosti.
4	Kompanije sa Sarajevske burze s nižim omjerom tekuće imovine i tekućih obveza imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga.	Potvrđena	Istraživanjem je utvrđeno da je vjerojatnije da će doći do isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja po toj osnovi ako kompanija ima niži tekući omjer.
5	Kompanije sa Sarajevske burze koje bilježe pad u 3 od četiri promatrana pokazatelja (ROA, koeficijent zaduženosti, tekući omjer, koeficijent likvidnosti) imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga.	Potvrđena	Istraživanjem je utvrđeno da je vjerojatnije da će doći do isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja po toj osnovi ako kompanija bilježi pad u promatranoj u odnosu na prethodnu godinu u barem 3 od 4 promatrana pokazatelja (ROA, koeficijent zaduženosti, tekući omjer, koeficijent likvidnosti)
6	Kompanije sa Sarajevske burze s manjom vrijednošću aktive imaju veću vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti	Nije potvrđena	Istraživanjem nije utvrđeno da je vjerojatnije da će doći do isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja

	poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja iz tog razloga.		revizorskog mišljenja po toj osnovi ako kompanija ima nižu vrijednost aktive, rezultat na promatranom uzorku je oprečan.
7	Više od 50% revizorskih kuća u FBiH pri ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja primjenjuje neki od matematičkih modela koji koriste pokazatelje iz finansijskih izvještaja.	Potvrđena	Istraživanjem je utvrđeno da većina kompanija u promatranom uzorku pri ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja primjenjuje neki od matematičkih modela na bazi pokazatelja iz finansijskih izvješća.
8	Najčešće korišteni matematički model revizora u FBiH pri ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja jest Altmanov Z-score model.	Potvrđena	Istraživanjem je utvrđeno da je najčešće korišteni matematički model pri ocjeni primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja Altmanov Z-score model.
9	Revizori u FBiH imaju veći stupanj neovisnosti i objektivnosti u ocjeni primjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja kad revidiraju izvještaje kompanija u kojima je ustrojen revizijski odbor.	Potvrđena	40% ispitanika smatra da prisustvo revizijskog odbora pozitivno djeluje na neovisnost i objektivnost eksterne revizije, tek 10% ih je suprotnog stava.

Izvor: Autor završnog rada

Istraživačkim dijelom rada potvrđeno je sedam od devet postavljenih hipoteza, pri čemu sve tri testirane anketnim upitnikom za koji je upitno ima li zadovoljavajući odziv. Ispitanici su u većini izjasnili da koriste matematičke modele pri ocjeni primjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja u svojim revizorskim izvješćima, kao i da pritom najčešće koriste Altmanov Z-score model. Znatno viši udio ispitanika stava je da prisustvo revizijskog odbora doprinosi objektivnosti i neovisnosti eksterne revizije.

Prihvaćeno je četiri od šest hipoteza testiranih analizom finansijskih izvješća kompanija sa Sarajevske burze. Unatoč tomu što prosjeci i medijane idu u prilog postavljenim hipotezama, statističkom analizom na ovom uzorku nije utvrđena očekivana korelacija između nižeg koeficijenta likvidnosti i manje vrijednosti aktive s većom vjerojatnošću isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja. Potvrđeno je pak da iskazani gubitak, viši koeficijent zaduženosti, niži tekući omjer i pad u tri od promatrana četiri pokazatelja povećavaju vjerojatnosti isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja.

Uz činjenicu da se pitanje vremenske neograničenosti poslovanja uopće ispodprosječno često ističe u revizorskim izvješćima, na istraživanje i njegove rezultate zasigurno je utjecala i pandemija koronavirusa koja je pogodila svjetsku pa i lokalnu ekonomiju. Naime, napuci IFAC-a i IAASB-a usmjeravali su pažnju revizora na specifične djelatnosti

koje su stoga imale puno veću vjerojatnosti isticanja ovog pitanja zbog tada procijenjenih neizvjesnosti, makar im financijski pokazatelji nisu bili nepovoljni.

6. ZAKLJUČAK

Vremenska neograničenost, stalnost ili kontinuitet poslovanja načelo je na kojem inzistira međunarodna računovodstveno-revizijska regulativa i od velike je važnosti za korisnike financijskih izvješća koji su po različitim osnovama zainteresirani za stabilnost, opstojnost i dugoročnu održivost kompanija. Posebnu pozornost pridaju mu Konceptualni okvir za financijsko izvještavanje, MRS 1 i MRevS 570.

Kompanije, osim u rijetkim iznimnim situacijama, nastoje uspješno poslovati i to činiti dulji period, implicitno nastojeći odaslati pozitivnu sliku u javnost, pa tako i kroz financijska izvješća. Sličan interes, ali više iz osobnih motiva, imaju menadžmenti i rukovodstva kompanija. Vanjski korisnici financijskih izvješća dijele iste želje, ali im je prioritet da budu istinito i objektivno informirani kako ne bi bili u zabludi i donijeli pogrešne odluke. Zanimanje za financijskom situacijom kompanije prostire se i šire, na užu ili širu društvenu zajednicu. Teorija principala i agenata teoretski pojašnjava odnos vlasnika kapitala i upravljačke strukture kompanije, apostrofirajući nerijetko suprotstavljene interese koji mogu rezultirati neželjenim posljedicama, pa tako i po opstojnost i dugoročnu održivost.

Ključnu ulogu u opažanju, analiziranju, dokazivanju i objelodanjivanju eventualnih značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvješćima, pa tako i onih koji se tiču primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja i značajnih objava po pitanju iste, imaju eksterni odnosno vanjski revizori koji u svojim izvješćima, osim točnosti i objektivnosti iskazanih informacija i usklađenosti s računovodstvenim standardima te zakonskom regulativom, važan naglasak stavljaju upravo na ovo pitanje. Ako je vremenska neograničenost poslovanja pod znakom pitanja, čak ako je ta pretpostavka i dalje primjenjiva, te ako su pritom u bilješkama obznanjene sve bitne informacije, revizor će tu činjenicu istaknuti isticanjem pitanja. Ako pak nedostaju odgovarajuće informacije o rizicima i potencijalnim ugrozama po opstojnost kompanije, čak i ako je primjena ovog načela i dalje primjerena, revizor je dužan modificirati mišljenje, kao i u krajnjem i najgorem scenariju – ako primjena pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja nije prikladna, a ista je primijenjena.

Riječ je o osjetljivoj ocjeni koja u slučaju revizorovog propusta i pogreške može ostaviti posljedice i na struku, i na klijenta i na korisnike financijskih izvješća, zbog čega revizori s oprezom pristupaju ovom pitanju i, ovisno o podneblju, rezervirani su kad je u pitanju njegovo isticanje, a napose modifikacija mišljenja po toj osnovi, što je evidentno u istraživačkom dijelu rada. Široko je proučavan fenomen nazvan „samoispunjavajuće proročanstvo“, primjenjiv i ovoj tematici, a prema kojemu isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja kompaniju stavlja u nepovoljniji položaj i posljedično povećava šanse da do financijskog posrnuća odnosno stečaja doista i dođe.

Protekom vremena značaj ovog pitanja postajao je sve veći, a posebice kad su izostale odgovarajuće ocjene prije posruća globalnih kompanija početkom ovog stoljeća.

Pri ovoj ocjeni revizori se koriste nizom općih, posebnih i analitičkih metoda kako bi detektirali eventualno prisustvo slabosti i ugrožavajućih faktora poput zabrinjavajuće visokih iznose obveza u kombinaciji s upitnom sposobnošću otplate istih, prekomjernog oslanjanja na pozajmice, značajnih i kontinuiranih gubitaka u poslovanju, negativnih novčanih tokova, otkazivanja suradnje s kreditorima i vjerovnicima, kašnjenja ili nemogućnosti isplate vjerovnika u zadanim rokovima, nepoštivanja ugovora o kreditima, nemogućnosti dobivanja financijskih sredstava, gubitka ključnih rukovodećih i stručnih kadrova, franšiza ili licenci, nedostatka zaliha, slabljenja konkurentske pozicije, eventualnih malverzacija, implikacija nepovoljnih mikro i makroekonomskih kretanja itd. Unatoč sistematičnosti i raspolaganju širokim fondom podataka, revizor na koncu barata uzorkom informacija, od kojeg značajan dio njih nije jednostavno tumačiti, interpretirati i staviti u kontekst, te je konačna prosudba uvijek na razini razumnog uvjerenja, kako ga definiraju revizijski standardi, a što znači da stručni sud neovisne i stručne treće strane nije lišen propusta i grešaka i nije jamac za donošenje odluke korisnika financijskih izvješća.

Usljed imanentnih ograničenja revizorskog posla neminovne su greške, a prosudbe se ugrubo mogu klasificirati u četiri kategorije. Isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja nakon kojeg uslijedi posruće kompanije i neisticanje istog nakon čega kompanija nastavlja poslovati dva su tipa točnih prosudbi. Pogrešna klasifikacija prve vrste je modificiranje revizorskog mišljenja zbog procijenjene neprimjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, nakon kojeg tvrtka nastavlja poslovati, a pogrešna klasifikacija druge vrste je izostanak modifikacije mišljenja zbog pogrešno procijenjene primjerenosti primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, nakon čega kompanija zapada u financijske poteškoće i na koncu završava u stečaju.

Pregršt je faktora koji utječu na konačnu ocjenu primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, u prvom redu to su pokazatelji iz financijskih izvješća kao alat za opću prosudbu financijskog zdravlja kompanije i temelj na kojem revizor bazira i potkrepljuje svoj sud iskazan u izvješću. Praksa i istraživanja drugih autora pokazali su da, ovisno o geografskom, gospodarskom, zakonskom i drugim kontekstima, niz drugih faktora može imati više ili manje presudnu ulogu na to kako će revizori tretirati ovo pitanje. Veće revizorske kuće rjeđe modificiraju mišljenje na ovoj osnovi, dok manjim kompanijama češće biva modificirano revizorsko mišljenje zbog vremenske neograničenosti poslovanja. Ako je revizorska kuća poslovala negativno ili izgubila važne klijente, tada pokazuje manju sklonost isticanju ovog pitanja kako ne bi ugrozila suradnju s preostalim klijentima. Odnos s klijentom također je važan faktor. Ako je klijent financijski moćniji, a time i izdašniji u naknadama te ako s istim postoji dugoročan odnos – smanjuje se vjerojatnost isticanja pitanja vremenske neograničenosti poslovanja ili modificiranja revizorskog mišljenja na toj osnovi. Kašnjenje u predaji financijskih izvješća faktor je koji

prema nekim istraživanjima povećava vjerojatnost isticanja ovog pitanja, a izbjegavanje sudskih parnica, pogotovo u ranijim periodima kad su revizori bili zakonodavno izloženi, poticalo je na učestaliju modifikaciju mišljenja. Revizori katkad, i bez pritiska klijenta, imaju tendenciju ublažiti kriterij zbog izgrađenog povjerenja u kompaniju i njenu sposobnost da se izvuče iz teške situacije, a sve zbog dugogodišnje suradnje i posljedično izgrađenog povjerenja. Revizijski odbor također je značajan faktor, obrađen nizom recentnijih istraživanja koja su dala različite rezultate. Prema jednim djeluje pozitivno na objektivnost i neovisnost eksternih revizorima, dok prema drugima ima suprotan učinak.

Ovim je istraživanjem, uvjetovano dostupnošću informacija obrađen dio navedenih faktora, pretežno financijske prirode i iz financijskih izvješća. Promatrane su 2020. i 2021. godina, a uzorak su činile kompanije sa Sarajevske burze s kapitalizacijom višom od 1.000.000 BAM, uz isključivanje financijskih kompanija iz uzorka, i to zbog specifičnosti poslovanja, pokazatelja i strože supervizije zbog koje rijetko zapadaju u teže financijske poteškoće. S obzirom na rijetku modifikaciju revizorskog mišljenja zbog primjene pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, jedan od dva moguća ishoda ovisne varijable uključuje kompanije i kojima je u odjeljku za isticanje pitanja istaknuta pretpostavka vremenske neograničenosti poslovanja. Drugu grupu čine kompanije kojima niti u eventualnoj modifikaciji mišljenja, a niti u vidu posebne napomene nije istaknuto ovo pitanje.

Analizom financijskih izvješća i revizorskih izvješća u sklopu njih analizirana je korelacija vrijednosti aktive, poslovnog rezultata (ROA), koeficijenta likvidnosti i zaduženosti te tekućeg omjera promatrane godine s revizorskim izvješćima koja uslijede nekoliko mjeseci kasnije, i to upotrebom Pearsonovog koeficijenta korelacije. Na promatranom uzorku utvrđeno je da kompanije s negativnim rezultatom odnosno gubitkom, nižim koeficijentom likvidnosti, višim koeficijentom zaduženosti i nižim tekućim omjerom imaju veću vjerojatnost da im bude istaknuto pitanje vremenske neograničenosti poslovanja, što je u skladu s postavljenim hipotezama. Nasuprot postavljenoj hipotezi, premda srednje vrijednosti sugeriraju drugačije, nije utvrđeno da promatrane kompanije sa Sarajevske burze koje imaju manju vrijednost aktive nemaju veću vjerojatnost da im bude istaknuto pitanje vremenske neograničenosti poslovanja.

Peta hipoteza odnosila se na kraći, dvogodišnji trend kretanja četiri promatrana financijska pokazatelja (ROA, koeficijent zaduženosti, koeficijent likvidnosti i tekući omjer), odnosno njihovu promjenu iz 2020. u 2021. godinu. Utvrđeno je, u skladu s postavljenom hipotezom, da je vjerojatnije isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja kod kompanija koje bilježe pad u barem tri od četiri promatrana pokazatelja.

Važan faktor, po ocjeni autora, u analizi financijskih izvješća jest makroekonomska situacija u promatranom periodu. 2020. godine nastupila je pandemija Covida-19, a čak je i rat u Ukrajini, koji je nastupio početkom 2022., ali prije vremena objave revizorskih izvješća za 2021., uvjetovao isticanje pitanja vremenske neograničenosti poslovanja za neke od promatranih kompanija zbog eventualnih implikacija na poslovanje. U tim

činjenicama može se naći razlog zašto su pojedine kompanije s teoretski povoljnijim financijskim pokazateljima, napose iz oblasti energetike i trgovine, imale istaknuto pitanje neograničenosti poslovanja, što je u skladu s napucima IAASB-a, dakle dobrim dijelom zbog neizvjesnih u to vrijeme budućih makroekonomskih kretanja.

Zaključno, dodatne tri hipoteze testirane su anketnim upitnikom sa sedam pitanja, od čega su preostala četiri eksplorativne i informativne naravi. Odziv na isti je bio relativno nezadovoljavajući, tek 10 revizorskih kuća iz Federacije BiH je odgovorilo na isti od 94 navedene na stranici Revizorske komore Federacije BiH. Ovisno o broju aktivnih revizorskih kuća, koji autor nije uspio utvrditi, odziv je između 10 i 20%. Ispitanici su dominantno odgovorili da koriste matematičke modele za procjenu primjerenosti pretpostavke vremenske neograničenosti poslovanja, da pritom najviše koriste Altmanov Z-score model, te da prisustvo revizijskog odbora povoljno utječe na neovisnost i objektivnost eksternih revizora, čime su potvrdili preostale tri hipoteze.

REFERENCE

1. Altman, E. I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *Journal of Finance*. Vol. 23, No. 4
2. Audit Analytics (2022). *Going concerns – a 21 year review*. Dostupno na: https://www.auditanalytics.com/doc/Going_Concerns_A_21-Year_Review.pdf (pristupljeno 26.6.2023.)
3. Audit Analytics (2023). *Going concerns – a 20 year review*. Dostupno na: [2023_Going_Concerns_Report.pdf](https://www.auditanalytics.com/doc/2023_Going_Concerns_Report.pdf) (pristupljeno 20.7.2023.)
4. Belak, S. (2005). *Uvod u znanost*, VŠTM Šibenik
5. Carcello, J. V., Neal, T. L. (2003). Audit Committee Characteristics and Auditor Dismissals following “New” Going-Concern Reports. *The Accounting Review*. Vol. 78

6. Carcello, J. V., Vanstraelen, A., Willenborg, M. (2009). *Rules rather than discretion in audit standards: going concern-opinions in Belgium*, The Accounting Review 84
7. Carson, E. Fargher, N. L., Geiger, M. A., Lennox, C. S., Raghunandan, K., Willekens, M. (2013). Audit Reporting for Going-Concern Uncertainty: A Research Synthesis. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 32 (1), str. 353-384. Dostupno na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2000496
8. Farhana, I., Rahmawaty, R. (2020). The Determinants of Going Concern Audit Opinion (an Empirical Study on Non-Bank Financial Institutions Listed in Indonesian Stock Exchange 2008-2014), *Journal of accounting, finances and auditing studies*. 3 (4), str. 32-51
9. Bičo, A. (2023). Revizija i interna revizija.. *Financijski propisi i praksa*. 4/23, Mostar: Fircon d.o.o. Mostar
10. G20/OECD (2015). *G20/OECD Principles of Corporate Governance*
11. Gallizo, J. L., Saladríguez, R. (2015). *An analysis of determinants of going concern audit opinion: Evidence from Spain stock exchange*, Lleida: Universitat de Lleida
12. George-Silviu, C., Melinda-Timea, F. (2015). New audit reporting challenges: auditing the going concern basis of accounting. *Emerging Markets Queries in Finance and Business* Procedia Economics and Finance 32. Bukurešt, Procedia Economics and Finance. Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/journal/procedia-economics-and-finance/vol/32/suppl/C>
13. Gissel, J. L., Giacomino, D., Akers, M. D. (2007). A review of Bankruptcy Prediction Studies: 1930 – present, *Journal of Financial Education*. Vol. 33, str. 1-42
14. Gutierrez, E., Krupa, J., Minutti-Meza, M. , Vulcheva, M. (2015). *A cross-country examination of auditor reporting for going-concern uncertainty*. University of Chile, University of Miami, Florida International University
15. Haron, H. Hartadi, B., Ansari, M., Ismail, I. (2009). Factors influencing auditor's going concern opinion, *Asian Academy of Management Journal*. Vol. 14
16. Harvard Law School (2023). *The program on negotiation*. Dostupno na <https://www.pon.harvard.edu/tag/principal-agent-theory> (pristupljeno: 25. svibanj 2023.)
17. Hakiki, F., Mappanyukki, R. (2022). *The influence factors on going concern auditing opinion using firm size as a moderating variable*, *Journal of social science* 3 (6)
18. Hardies, K., Vandenhoute. M., Breesch, D. (2018). An Analysis of Auditors' Going-Concern Reporting Accuracy in Private Firms. *Accounting Horizons*. 32(4)
19. IAASB (2020). *Going-concern in current evolving environment - Audit considerations for the impact of COVID-19*. Dostupno na: <https://www.iaasb.org/publications/staff-audit-practice-alert-going-concern> (pristupljeno: 23. svibanj 2023.)
20. IFAC (2020). *Summary of Covid-19 Audit Consideration*. Dostupno na: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/supporting-international->

- [standards/discussion/summary-covid-19-audit-considerations](#) (pristupljeno: 28. svibanj 2023.)
21. IFRS (2023). *Who uses IFRS Accounting Standards?*. Dostupno na: <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/> (pristupljeno: 22. svibanj 2023.)
 22. Isaković – Kaplan, Š. (2016). *Forenzično računovodstvo*. Fojnica: Štamparija Fojnica
 23. Jahić, H. (2018). *Finansijsko izvještavanje*. Fojnica: Štamparija Fojnica
 24. Jahić, M., Jahić, H., Isaković-Kaplan, Š., Demirović, L. (2021). *Finansijsko računovodstvo* (6. izd.). Štamparija Fojnica
 25. Jensen, Michael C., Meckling, William H. (1976). *Theory of The Firm: Managerial Behaviour, Agency Costs and Ownership Structure*. Journal of Financial Economics, 1976, V. 3, No. 4, str. 305-360. Dostupno na: [Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure by Michael C. Jensen, William H. Meckling :: SSRN](#)
 26. Junaidi, Hartono, Y. (2010). Non-financial factors in the going concern opinion. *Journal of Indonesian Economy and Business*. Vol. 25, No. 3
 27. Kametović, A. (2009). *Revizijske procedure predviđanja bankrota i stečajni postupak*, Banovići: JU Mješovita srednja škola Banovići
 28. Kovačević, R. (1997), *Kontrola i revizija poslovanja*. Zagreb: Informator, Zagreb
 29. Kukoleča S. (1990). *Organizacioni poslovni leksikon izraza, pojmova i metoda*. Beograd: Zavod za ekonomske ekspertize
 30. Lennox, C. S., (2000). *Going-concern Opinions in Failing Companies: Auditor Dependence and Opinion Shopping*. Los Angeles: University of Southern California
 31. Louwers, T. J. (1998). *The Relation between Going-Concern Opinions and the Auditor's Loss Function*, Journal of Accounting Research, Vol. 36
 32. Marusteri, M., Bacarea V. (2009.) *Kako odabrati pravi test za procjenu statističke značajnosti razlike između skupina?*, Biochemia Medica. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/47847>
 33. McKeown, J. C., Mutchler, J. F., Hopwood, W. (1990). The influence of contrary information and mitigating factors on audit opinion decisions on bankrupt companies. Journal of Accounting Research Vol. 35, No. 2
 34. IASB. *Konceptualni okvir za financijsko izvještavanje*
 35. IASB. *Međunarodni računovodstveni standardi (MRS)*
 36. IAASB. *Međunarodni revizijski standardi (MRevS)*
 37. Messier, W. F. (2000). *Revizija – Priručnik za revizore i studente s rješenjima zadataka, drugo dopunjeno izdanje*. Sarajevo: Revicon
 38. Mutchler, J. F., Hopwood, W., McKeown, J. N. (1997). The influence of Contrary information and Mitigating Factors on Audit Opinion Decisions on Bankrupt Companies. *Journal of accounting research*. Vol 35, No 2
 39. Nogler, G. E. (1995). *The resolution of auditor going concern opinions*. Auditing: A Journal of Practice and Theory

40. Palmrose, Z. V. (1987). Litigation and Independent Auditors: The Role of Business Failures and Management Fraud. *A Journal of Practice and Theory*. Vol. 6, No. 2, str. 90-103
41. Službene novine FBiH (2021). *Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 15/2021
42. *Službene novine FBiH (2021). Zakon o stečaju Federacije BiH*. Sarajevo: Službene novine FBiH, 53/2021
43. Susilawati, E. (2018). *Analysis of Company's Financial Condition, Growth, Size and Reputation of the Public Accountant Firms on Going Concern Opinion*, Bandung: Accounting Department, Faculty of Economics Nurtanio University Bandung <https://www.atlantis-press.com/proceedings/icebef-18/125908105>
44. Tušek, B., Filipović, D., Pokrovac, I. (2008). *Uloga revizijskog odbora u povećanju efikasnosti eksternih i internih mehanizama korporativnog upravljanja*, Zagreb: Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu
45. Vanstraelen, A. (1999). The Auditor's Going Concern Opinion Decision: A Pilot Study. *International Journal of Auditing*. Vol. 3, str. 41-57
46. Vuković, N. (2014). *Uloga i značaj interne revizije za poduzeća u Republici Hrvatskoj*. Završni rad, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
47. Zenzerović, R. (2007). *Analitički postupci – instrument revizora u ocjeni vremenske neograničenosti poslovanja*. Pula: Economic research – Ekonomska istraživanja. Vol. 20, No. 2. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/21465>
48. Žugaj, M., Dumičić, K., Dušak, V. (2006) *Temelji znanstveno-istraživačkog rada: metodologija i metodika. 2. dopunjeno i izmijenjeno izdanje*. Varaždin: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike

PRILOZI

PRILOZI

Prilog 1: Analizirana financijska izvješća za 2020. godinu

Kompanija	Revizorsko mišljenje	Modifikacija zbog GCO	GC-isticanje pitanja	Vrijednost aktive	Financijski rezultat perioda	Povrat na imovinu (ROA)	Koeficijent zaduženosti	Tekući omjer	Koeficijent likvidnosti
Bosnalijek d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	340.300.837	8.920.684	2,62%	0,4400	1,6559	0,1719
Energoinvest d.d. Sarajevo	Suzdržano mišljenje	DA, između ostalog	Istaknut GC	158.553.696	270.161	0,17%	0,7237	0,3410	0,0156
TRZ Hadžići d.d.	Mišljenje s rezervom	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	7.757.167	-489.471	-6,31%	0,5026	0,5012	0,0034
Bamcard d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	4.650.777	547.606	11,77%	0,0422	20,8013	16,8967
Centrotrans d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	41.103.779	-1.266.834	-3,08%	0,4169	0,8932	0,0135
GIK OKO d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	12.875.916	-852.847	-6,62%	0,0449	4,8826	0,0191
Rudnici boksita d.d. Jajce	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	19.668.953	99.280	0,50%	0,2247	0,8051	0,0387
RMU Banovići d.d.	Mišljenje s rezervom	/	Istaknut GC	225.084.215	674.510	0,30%	0,4873	1,4356	0,0533
Borac Export-import d.d. Travnik	Nemodificirano	/	Istaknut GC	953.665	-327.144	-34,30%	0,0018	132,7091	104,9875
Alpina Fogs d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	5.086.485	-486.055	-9,56%	0,8814	1,1801	0,0766
SPRIND d.d. Rajlovac	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	21.309.000	100.000	0,47%	0,7266	0,0305	0,0052
Transturist d.d. Tuzla	Nemodificirano	/	Istaknut GC	10.537.568	-281.062	-2,67%	0,4006	0,6733	0,0129
Vodovod i kanalizacija d.d. Konjic	Mišljenje s rezervom	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	3.469.257	91.315	2,63%	0,0900	5,5866	0,9745
Željezara Ilijaš d.d.	Suzdržano mišljenje	Neprimjerena pretpostavka v.n.p.	Istaknut GC	64.281.777	5.708.604	8,88%	1,0000	0,0519	0,0023
Agram d.d. Ljubuški	Nemodificirano	/	/	18.036.641	2.015.783	11,18%	0,1312	5,1811	2,4834
BH Telecom	Nemodificirano	/	/	1.390.789.760	40.536.253	2,91%	0,2697	6,0376	0,5379
BNT TMIH d.d. Novi Travnik	Mišljenje s rezervom	/	/	86.909.770	104.231	0,12%	0,4884	1,8719	0,0017
TP DC d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	49.284.325	40.381	0,08%	0,0717	3,4169	1,5756
Agram nekretnine d.d. Mostar	Nemodificirano	/	/	30580286	3042918	0,0995059	0,1092	0,2712	0,0572
Hoteli Ilidža d.d.	Nemodificirano	/	/	51.430.303	-1.634.049	-3,18%	0,3200	0,2677	0,0736
JP HT d.d. Mostar	Nemodificirano	/	/	413.973.651	48.583	0,01%	0,1959	2,8864	0,7903
Igman d.d. Konjic	Nemodificirano	/	/	162.089.332	5.054.650	3,12%	0,2559	3,6361	0,1458
JP Elektroprivreda HZHB Mostar	Nemodificirano	/	/	1.148.773.549	821.883	0,07%	0,3451	0,9488	0,0886
JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	3.610.812.922	7.249.260	0,20%	0,1708	3,3379	0,8646
Klas d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	82.882.999	68.526	0,08%	0,6020	0,7888	0,0080
Magros veletrgovina d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	183.090.211	455.821	0,25%	0,2439	4,7953	0,3098
Ozon d.d. Travnik	Nemodificirano	/	/	19.832.756	-127.216	-0,64%	0,5439	0,3275	0,1959
Pivara Tuzla d.d.	Nemodificirano	/	/	37.556.958	1.127.661	3,00%	0,3336	0,8080	0,0183
Pobjeda rulet d.d. Goražde	Nemodificirano	/	/	37.162.541	1.721.835	4,63%	0,1242	9,2615	3,7606
PTG d.d. Goražde	Nemodificirano	/	/	24.972.856	390.647	1,56%	0,6321	1,3250	0,1751

Poslovni sistem RMK d.d. Zenica	Nemodificirano	/	/	1.962.193	122.181	6,23%	0,2448	0,9575	0,0085
Rudnik soli d.d. Zenica	Negativno mišljenje	/	/	144.414.790	577.104	0,40%	0,0292	11,5313	9,5344
Solana d.d. Tuzla	Nemodificirano	/	/	60.050.481	4.528.742	7,54%	0,0937	5,1774	0,0532
Tvornica cementa d.d. Kakanj	Nemodificirano	/	/	169.566.990	23.543.388	13,88%	0,0866	6,1314	4,0499
Unis d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	42.375.848	1.172.580	2,77%	0,1324	3,4343	0,9034
MANN+HUMMEL BA d.d. Tešanj	Nemodificirano	/	/	64.063.083	8.965.670	14,00%	0,2929	2,1500	0,7641
Unioninvestplastika d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	14.274.308	95.680	0,67%	0,6385	2,4602	0,0365
Vispak d.d. Visoko	Nemodificirano	/	/	59.946.040	7.993.079	13,33%	0,2570	5,5566	0,0464
Klimavent d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	6.754.543	9.796	0,15%	0,0074	60,0528	0,6747
Pobjeda d.d. Tešanj	Nemodificirano	/	/	28.110.010	1.275.820	4,54%	0,3070	1,7204	0,0056
Petrolinvest d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	7.605.016	894.318	11,76%	0,3212	3,2502	1,4982
Plin Sarajevo d.d.	Nemodificirano	/	/	9.871.824	-141.350	-1,43%	0,3987	0,0520	0,0142
Intereuropa RTC d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	27.697.381	-602.060	-2,17%	0,1936	1,3079	0,2096
Bregava d.d. Čapljina	Nemodificirano	/	/	9.831.005	19.387	0,20%	0,0326	40,8431	35,6931
Dobojputevi d.d. Doboj Jug	Nemodificirano	/	/	13.503.079	1.264.060	9,36%	0,5377	0,8838	0,1840
Enker d.d. Tešanj	Nemodificirano	/	/	19.878.877	-563.795	-2,84%	0,0353	17,8845	4,0944
Famos d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	10.905.658	93.855	0,86%	0,0292	16,1720	1,1129
FEB d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	297.339	8.107	2,73%	0,2018	6,1714	5,3265
Init d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	3.407.587	28.301	0,83%	0,4590	0,4802	0,2628
Kompas Medugorje d.d.	Nemodificirano	/	/	18.276.799	-549.701	-3,01%	0,7853	205,4684	197,9544
Lječilište Slana banja d.d.	Mišljenje s rezervom	/	/	5.213.353	11.620	0,22%	0,0343	25,6624	0,0106
Majeвица d.d. Srebrenik	Nemodificirano	/	/	11.167.331	632.516	5,66%	0,1493	11,3914	3,9390
Prehrana-promet d.d. Tuzla	Mišljenje s rezervom	/	/	6.081.823	-633.104	-10,41%	0,2066	0,1001	0,0318
Rudarski institut Tuzla d.d.	Mišljenje s rezervom	/	/	4.221.190	1.382	0,03%	0,0965	5,3051	0,0339
RMK Promet d.d. Zenica	Mišljenje s rezervom	/	/	20.812.686	427	0,00%	0,0678	0,5856	0,0023
Svjetlost-SARS d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	22.345.254	3.228	0,01%	0,8143	0,9347	0,0016
Standard Furniture Factory d.d.	Nemodificirano	/	/	28.571.040	121.502	0,43%	0,7701	1,2574	0,0274
Sarajevoputevi d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	9.502.469	32.958	0,35%	0,3294	6,4494	0,0031
Štamparija Fojnica d.d.	Nemodificirano	/	/	5.561.812	9.600	0,17%	0,0174	49,4868	36,4321
Svjetlostkomerc d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	27.272.857	84.685	0,31%	0,4715	1,5483	0,0074
Unis Komerc d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	9.335.904	316.612	3,39%	0,4066	1,0353	0,0116
Unioninvest d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	28.014.373	2.279.426	8,14%	0,2649	1,8898	0,1614
GP ŽŽP d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	46.590.734	52.917	0,11%	0,5215	1,0475	0,0335
Zim d.d. Zenica	Nemodificirano	/	/	7.841.904	726.409	9,26%	0,1503	4,7156	0,1194
Zavod za vodoprivredu d.d.	Nemodificirano	/	/	8.404.423	73.778	0,88%	0,1753	2,5179	1,6477

Prilog 2: Analizirana financijska izvješća za 2021. godinu

Kompanija	Revizorsko mišljenje	Modifikacija zbog GCO	GC-isticanje pitanja	Vrijednost aktive	Financijski rezultat perioda	Povrat na imovinu (ROA)	Koeficijent zaduženosti	Tekući omjer	Koeficijent likvidnosti
Bosnalijek d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	335.389.931	12.176.316	3,63%	0,4125	1,9751	0,3111
Energoinvest d.d. Sarajevo	Suzdržano mišljenje	DA, između ostalog	Istaknut GC	202.813.053	407.391	0,20%	0,7813	0,5944	0,0285
Igman d.d. Konjic	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	171.560.010	6.784.567	3,95%	0,2691	4,8907	0,1807
Klas d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	81.626.030	117.047	0,14%	0,5944	0,7442	0,0040
Sarajevska pivara d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	123.824.423	45.830	0,04%	0,4584	0,5990	0,0055
TRZ Hadžići d.d.	Mišljenje s rezervom	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	7.354.859	-935.579	-12,72%	0,5719	0,3321	0,0002
Bags Energotehnika d.d. Vogošća	Mišljenje s rezervom	/	Istaknut GC	10.027.746	82.537	0,82%	0,6308	0,2295	0,0056
Bamcard d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	5.136.915	438.210	8,53%	0,0475	13,5641	11,1815
Centrotrans d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	39.325.750	1.790.253	4,55%	0,3450	1,0853	0,1675
Centrotrans tranzit d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	7.941.583	-398.798	-5,02%	0,1484	0,7802	0,0105
GIK OKO d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	11.702.146	-837.600	-7,16%	0,0206	9,6040	0,4162
Petrolinvest d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	6.544.719	2.337.406	35,71%	0,5683	2,1204	0,9497
Rudnici boksita d.d. Jajce	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	19.366.412	87.968	0,45%	0,2080	0,8926	0,1109
Croatia-Remont d.d. Čapljina	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	1.806.608	-12.841	-0,71%	0,0216	0,6664	0,2008
DC Gradačac d.d.	Nemodificirano	/	Istaknut GC	3.935.930	-3.991	-0,10%	0,5092	0,0145	0,0025
Alpina Fogs d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	14.248.553	-874.579	-6,14%	0,3348	0,2729	0,0225
SPRIND d.d. Rajlovac	Nemodificirano	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	20.962.000	169.000	0,81%	0,7148	0,0399	0,0061
Vodovod i kanalizacija d.d. Konjic	Mišljenje s rezervom	/	Istaknut GC (odgovarajuća objava uprave)	3.445.926	241	0,01%	0,0839	6,3827	1,1933
Željezara Ilijaš d.d.	Suzdržano mišljenje	Neprimjerena pretpostavka v.n.p.	Istaknut GC	74.729.788	1.497.798	2,00%	1,0000	0,1957	0,0021
Agram d.d. Ljubuški	Nemodificirano	/	/	21.619.051	1.784.513	8,25%	0,2359	8,4950	4,6724
Bimal d.d. Brčko	Nemodificirano	/	/	174.050.601	4.907.432	2,82%	0,5073	1,0770	0,0011
BH Telecom	Nemodificirano	/	/	1.209.506.168	64.826.497	5,36%	0,1777	5,0014	0,7212
Bihačka pivovara d.d. Bihać	Nemodificirano	/	/	41.590.647	11.052	0,03%	0,2480	1,4106	0,0010
BNT TMIH d.d. Novi Travnik	Mišljenje s rezervom	/	/	77.999.623	-4.404.637	-5,65%	0,4864	1,6728	0,0103
TP DC d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	49.325.263	-28.449	-0,06%	0,0830	1,6070	0,4986
Energonova d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	16.288.631	46.965	0,29%	0,3582	1,1716	0,1334
Elektro grupa d.d. Mostar	Suzdržano mišljenje	/	/	6.614.173	-160.464	-2,43%	0,8288	0,0382	0,0083
Energopetrol d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	63.890.106	4.391.834	6,87%	0,7162	0,9589	0,1503

Agram nekretnine d.d. Mostar	Nemodificirano	/	/	29.819.089	120.945	0,41%	0,0905	0,1854	0,0132
Badeco Adria d.d.	Nemodificirano	/	/	219.252.285	-98.384	-0,04%	0,0344	13,7192	0,4185
Unis Ginex d.d. Goražde	Nemodificirano	/	/	84.586.748	11.070.328	13,09%	0,1072	7,1955	4,0266
Hoteli Ilidža d.d.	Nemodificirano	/	/	50.549.139	322.094	0,64%	0,3018	0,4947	0,1740
JP HT d.d. Mostar	Nemodificirano	/	/	415.944.289	213.018	0,05%	0,1992	3,8153	0,6204
Ingram d.d. Srebrenik	Mišljenje s rezervom	/	/	42.165.747	2.425.218	5,75%	0,1397	3,5135	0,1946
JP Elektroprivreda HZHB Mostar	Nemodificirano	/	/	1.211.319.293	42.972.495	3,55%	0,3435	1,7230	0,3634
JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	3.565.340.259	12.325.469	0,35%	0,1581	3,7611	1,3398
Magros veletrgovina d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	183.838.180	1.151.413	0,63%	0,2409	3,9188	0,2819
Ozon d.d. Travnik	Nemodificirano	/	/	19.364.614	-238.242	-1,23%	0,5452	0,3966	0,1822
Pivara Tuzla d.d.	Nemodificirano	/	/	38.828.217	1.353.076	3,48%	0,3206	1,0038	0,0292
Pobjeda rulet d.d. Goražde	Nemodificirano	/	/	38.081.264	1.435.588	3,77%	0,1077	12,1141	5,2829
PTG d.d. Goražde	Nemodificirano	/	/	29.153.864	1.691.174	5,80%	0,6257	1,4523	0,4896
Poslovni sistem RMK d.d. Zenica	Nemodificirano	/	/	1.466.100	395.985	27,01%	0,2594	0,7997	0,0036
Rudnik soli d.d. Zenica	Negativno mišljenje	/	/	144.534.710	531.619	0,37%	0,0263	4,9032	3,8356
Solana d.d. Tuzla	Nemodificirano	/	/	65.172.792	5.614.522	8,61%	0,0788	7,0148	1,6767
Tvornica cementa d.d. Kakanj	Nemodificirano	/	/	171.497.299	21.710.432	12,66%	0,1073	5,2105	3,1849
Unis d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	43.248.298	1.091.743	2,52%	0,1246	2,7649	0,1029
MANN+HUMMEL BA d.d. Tešanj	Nemodificirano	/	/	70.787.594	6.443.956	9,10%	0,3245	1,9704	0,6378
Unioninvestplastika d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	12.711.350	100.405	0,79%	0,5862	2,5432	0,6042
Vispak d.d. Visoko	Nemodificirano	/	/	73.704.216	6.484.097	8,80%	0,3085	13,9693	0,6432
Aluminij d.d. Mostar	Suzdržano mišljenje	/	/	452.054.487	15.129.232	3,35%	0,5795	0,1668	0,0024
Klimavent d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	6.760.189	5.313	0,08%	0,0074	51,5268	0,1865
Pobjeda d.d. Tešanj	Nemodificirano	/	/	29.751.173	1.966.187	6,61%	0,2792	1,6967	0,0171
Plin Sarajevo d.d.	Nemodificirano	/	/	8.654.426	-587.813	-6,79%	0,3821	0,0198	0,0110
RMU Banovići d.d.	Mišljenje s rezervom	/	/	232.506.579	-7.573.255	-3,26%	0,5363	1,5031	0,0968
Intereuropa RTC d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	27.883.351	-428.778	-1,54%	0,2212	1,2797	0,1104
Bitumenka d.d. Sarajevo	Suzdržano mišljenje	/	/	9.313.569	5.103.001	54,79%	0,1209	5,1710	0,3534
Bregava d.d. Čapljina	Nemodificirano	/	/	9.905.671	22.286	0,22%	0,0376	23,5667	20,7689
Dobojputevi d.d. Doboj Jug	Nemodificirano	/	/	14.312.668	751.048	5,25%	0,5114	1,0161	0,0364
DC Tešanj Kraševo d.d.	Nemodificirano	/	/	12.740.131	1.597.258	12,54%	0,0575	8,5054	5,2254
Enker d.d. Tešanj	Nemodificirano	/	/	19.885.526	-575.164	-2,89%	0,0645	9,9821	0,8363
Famos d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	11.148.845	425.678	3,82%	0,0061	6,2340	0,5338
FEB d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	355.507	78.344	22,04%	0,1120	11,4260	9,7861
HUT Aduna d.d. Bihać	Mišljenje s rezervom	/	/	15.660.061	-404.814	-2,59%	0,0974	0,6647	0,2902
Init d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	2.601.285	67.135	2,58%	0,2654	0,1847	0,1150
Iris Computers d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	9.898.245	331.123	3,35%	0,0497	18,4956	0,0000
Kompas Međugorje d.d.	Nemodificirano	/	/	17.243.269	-354.511	-2,06%	0,7930	237,8664	234,8949
Lječilište Slana banja d.d.	Mišljenje s rezervom	/	/	5.865.482	9.649	0,16%	0,1400	22,2821	0,0192
Majeвица d.d. Srebrenik	Nemodificirano	/	/	12.116.888	796.292	6,57%	0,1503	12,9361	3,9276
Novi centar d.d. Zavidovići	Mišljenje s rezervom	/	/	2.267.677	73.457	3,24%	0,5355	0,8765	0,1708

Prehrana-promet d.d. Tuzla	Mišljenje s rezervom	/	/	5.062.530	-1.007.054	-19,89%	0,2488	0,1342	0,0317
Rudarski institut Tuzla d.d.	Mišljenje s rezervom	/	/	7.243.134	-647.895	-8,94%	0,0445	4,6677	0,7798
RMK Promet d.d. Zenica	Mišljenje s rezervom	/	/	20.662.913	7.251	0,04%	0,0607	2,1273	0,2648
Svjetlost-SARS d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	9.651.833	8.308	0,09%	0,5691	1,3442	0,0181
Standard Furniture Factory d.d.	Nemodificirano	/	/	26.260.931	825.007	3,14%	0,7185	1,3056	0,0091
Sarajevoputevi d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	8.912.461	46.929	0,53%	0,2797	0,6544	0,0816
Štamparija Fojnica d.d.	Nemodificirano	/	/	5.568.938	8.206	0,15%	0,0171	52,3555	40,3934
Svjetlostkomerc d.d. Sarajevo	Mišljenje s rezervom	/	/	24.784.397	375.510	1,52%	0,4039	1,8500	0,0289
Trgovina Borac d.d. Travnik	Nemodificirano	/	/	14.316.084	-353.152	-2,47%	0,0455	2,6731	1,7269
Transturist d.d. Tuzla	Nemodificirano	/	/	9.492.544	-236.952	-2,50%	0,3596	0,4790	0,0094
Unis Komerc d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	11.179.896	5.086	0,05%	0,4993	0,5450	0,0447
Unioninvest d.d. Sarajevo	Nemodificirano	/	/	32.094.562	1.391.974	4,34%	0,3618	0,8756	0,3735
Zim d.d. Zenica	Nemodificirano	/	/	8.118.095	293.286	3,61%	0,1415	5,3634	0,1821
Zavod za vodoprivredu d.d.	Nemodificirano	/	/	8.466.466	201.284	2,38%	0,1575	3,1895	2,5133

Prilog 3: Ukupni iznosi promatranih pozicija (po godinama i ukupno)

		Vrijednost aktive/pasive	Financijski rezultat perioda	Ukupne obveze	Tekuća imovina	Tekuće obveze	Gotovina i ekvivalenti gotovine
2020.	S istaknutim pitanjem VNO (14)	915.633.092	13.687.689	489.178.476	275.046.392	311.953.607	110.318.480
	Bez istaknutog pitanja VNO (51)	8.296.347.052	113.356.685	1.935.611.399	1.746.849.733	611.726.661	506.954.209
2021.	S istaknutim pitanjem VNO (19)	1.141.742.382	22.871.176	578.602.775	426.050.075	388.677.875	109.625.640
	Bez istaknutog pitanja VNO (64)	9.259.420.485	205.832.944	2.195.918.697	2.015.930.232	976.696.399	600.810.623
Svi izvještaji	S istaknutim pitanjem VNO (33)	2.057.375.474	36.558.865	1.067.781.251	701.096.467	700.631.482	219.944.120
	Bez istaknutog pitanja VNO (115)	17.555.767.537	319.189.629	4.131.530.096	3.762.779.965	1.588.423.060	1.106.764.832

Prilog 4: Izračun zaduženosti (ukupne obveze/vrijednost aktive)

Kompanija	2020.			2021.		
	Ukupne obveze	Vrijednost aktive	Koef. zaduženosti	Ukupne obveze	Vrijednost aktive	Koef. zaduženosti
Agram d.d. Ljubuški	2.366.149,00	18.036.641,00	0,13119	5.099.478	21.619.051	0,23588
Bimal d.d. Brčko	103.512.420,00	185.335.166,00	0,55851	88.298.339	174.050.601,00	0,50731
BH Telecom	375.060.769	1.390.789.760	0,26967	214.948.290	1.209.506.168	0,17772
BNT TMIH d.d. Novi Travnik	42.444.008	86909770	0,48837	37.938.492	77999623	0,48639
Bosnalijek d.d. Sarajevo	149.736.729	340.300.837	0,44001	138.356.096	335.389.931	0,41252
TP DC d.d. Sarajevo	3.532.433	49.284.325	0,07167	4.094.770	49.325.263	0,08302
Energonova d.d. Sarajevo	7.061.382	17.467.896,00	0,40425	5.835.153	16.288.631,00	0,35823
Elektro grupa d.d. Mostar	5.398.237	6.690.982,00	0,80679	5.481.891	6.614.173,00	0,82881

Energoinvest d.d. Sarajevo	114.738.610	158.553.696	0,72366	158.463.730	202.813.053	0,78133
Energopetrol d.d. Sarajevo	50.893.425	64.634.474	0,78740	45.757.223	63.890.106	0,71619
Agram nekretnine d.d. Mostar	3.339.979	30.580.286,00	0,10922	2.699.728	29.819.089,00	0,09054
Badeco Adria d.d.	10.458.007	223.277.054,00	0,04684	7.542.990	219.252.285,00	0,03440
Unis Ginex d.d. Goražde	5.812.778	71254060	0,08158	9.070.704	84586748	0,10724
Hercegovina auto d.d. Mostar	2.366.448	10.616.752,00	0,22290	3.563.038	11.865.500,00	0,30029
Hoteli Ilidža d.d.	16.460.071	51.430.303,00	0,32005	15.256.813	50.549.139,00	0,30182
JP HT d.d. Mostar	81.102.479	413.973.651	0,19591	82.860.099	415.944.289	0,19921
Igman d.d. Konjic	41.481.267	162.089.332	0,25592	46.170.393	171.560.010	0,26912
Ingram d.d. Srebrenik	6.569.316	40.420.436,00	0,16252	5.889.410	42.165.747,00	0,13967
JP Elektroprivreda HZHB Mostar	396.494.144	1.148.773.549	0,34515	416.067.393	1.211.319.293	0,34348
JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo	616.798.470	3.610.812.922	0,17082	563.685.938	3.565.340.259	0,15810
Klas d.d. Sarajevo	49.896.062	82.882.999,00	0,60201	48.522.046	81.626.030,00	0,59444
Magros veletrgovina d.d. Sarajevo	44.649.302	183.090.211,00	0,24387	44.279.706	183.838.180,00	0,24086
Ozon d.d. Travnik	10.787.305	19.832.756,00	0,54391	10.557.406	19.364.614,00	0,54519
Pivara Tuzla d.d.	12.529.113	37.556.958	0,33360	12.447.296	38.828.217	0,32057
Pobjeda rulet d.d. Goražde	4.617.444	37.162.541,00	0,12425	4.100.579	38.081.264,00	0,10768
PTG d.d. Goražde	15.784.674	24.972.856	0,63207	18.241.959	29.153.864,00	0,62571
Poslovni sistem RMK d.d. Zenica	480.367	1.962.193	0,24481	380.260	1.466.100	0,25937
Rudnik soli d.d. Zenica	4.210.693	144.414.790	0,02916	3.798.994	144.534.710	0,02628
Solana d.d. Tuzla	5.626.743	60.050.481	0,09370	5.134.531	65.172.792	0,07878
Sarajevska pivara d.d. Sarajevo	57.697.121	124.710.852	0,46265	56.764.862	123.824.423	0,45843
Tvornica cementa d.d. Kakanj	14.688.375	169.566.990	0,08662	18.410.071	171.497.299	0,10735
TRZ Hadžići d.d.	3.898.733	7.757.167	0,50260	4.206.251	7.354.859	0,57190
Unis d.d. Sarajevo	5.609.269	42.375.848	0,13237	5.389.976	43.248.298,00	0,12463
MANN+HUMMEL BA d.d. Tešanj	18.762.593	64.063.083	0,29288	22.972.319	70.787.594	0,32452
Unioninvestplastika d.d. Sarajevo	9.114.227	14.274.308,00	0,63851	7.450.864	12.711.350,00	0,58616
Vispak d.d. Visoko	15.406.735	59.946.040	0,25701	22.736.151	73.704.216	0,30848
Aluminij d.d. Mostar	262.861.084	452.971.084,00	0,58030	261.944.487	452.054.487,00	0,57945
Bags Energotehnika d.d. Vogošća	6.861.344	10.481.434	0,65462	6.325.118	10.027.746	0,63076
Bamcard d.d. Sarajevo	196.260	4.650.777	0,04220	244.188	5.136.915	0,04754
Bihaćka pivovara d.d. Bihać	11.829.377	43.095.918	0,27449	10.313.055	41.590.647	0,24797
Centrotrans DC d.d. Sarajevo	2.488.232	4.918.352	0,50591	2.338.213	4.811.174	0,48600
Centrotrans d.d. Sarajevo	17.134.815	41.103.779,00	0,41687	13.566.534	39.325.750,00	0,34498
Centrotrans tranzit d.d. Sarajevo	1.263.914	8.425.624	0,15001	1.178.671	7.941.583	0,14842
GIK OKO d.d. Sarajevo	577.526	12.875.916	0,04485	241.356	11.702.146	0,02062
Klimavent d.d. Sarajevo	49.701	6.754.543,00	0,00736	50.033	6.760.189,00	0,00740
Pobjeda d.d. Tešanj	8.630.842	28.110.010	0,30704	8.305.818	29.751.173	0,27918
Petrolinvest d.d. Sarajevo	2.442.516	7.605.016,00	0,32117	3.719.625	6.544.719,00	0,56834
Plin Sarajevo d.d.	3.936.065	9.871.824,00	0,39872	3.306.480	8.654.426,00	0,38206
Rudnici boksita d.d. Jajce	4.419.133	19.668.953	0,22468	4.028.624	19.366.412	0,20802
RMU Banovići d.d.	109.692.624	225.084.215	0,48734	124.688.243	232.506.579	0,53628

Intereuropa RTC d.d. Sarajevo	5.360.877	27.697.381,00	0,19355	6.168.008	27.883.351,00	0,22121
Bitumenka d.d. Sarajevo	2.498.370	5.582.572	0,44753	1.126.366	9.313.569,00	0,12094
Borac Export-import d.d. Travnik	1.759	953.665,00	0,00184	38.854	792.474,00	0,04903
Bregava d.d. Čapljina	320.420	9.831.005,00	0,03259	372.800	9.905.671,00	0,03764
Croatia-Remont d.d. Čapljina	42.297	1.879.358	0,02251	38.969	1.806.608	0,02157
Dobojputevi d.d. Doboj Jug	7.260.640	13.503.079,00	0,53770	7.319.181	14.312.668,00	0,51138
DC Gradačac d.d.	2.154.112	4.090.004,00	0,52668	2.004.032	3.935.930,00	0,50916
DC Tešanj Kraševo d.d.	4.531.969	14.942.587,00	0,30329	732.255	12.740.131,00	0,05748
Enker d.d. Tešanj	700.769	19.878.877,00	0,03525	1.282.581	19.885.526,00	0,06450
Famos d.d. Sarajevo	318.250	10.905.658	0,02918	67.879	11.148.845	0,00609
FEB d.d. Sarajevo	60.000	297.339,00	0,20179	39.824	355.507,00	0,11202
Alpina Fogs d.d. Sarajevo	4.483.072	5.086.485,00	0,88137	4.770.515	14.248.553,00	0,33481
HUT Aduna d.d. Bihać	1.481.692	16.021.918,00	0,09248	1.524.649	15.660.061,00	0,09736
Init d.d. Sarajevo	1.563.940	3.407.587,00	0,45896	690.503	2.601.285,00	0,26545
Iris Computers d.d. Sarajevo	447.377	9.522.846,00	0,04698	491.653	9.898.245,00	0,04967
Kompas Međugorje d.d.	14.353.289	18.276.799,00	0,78533	13.674.269	17.243.269,00	0,79302
Lječilište Slana banja d.d.	178.947	5.213.353,00	0,03432	821.427	5.865.482,00	0,14004
Majeвица d.d. Srebrenik	1.667.731	11.167.331	0,14934	1.820.996	12.116.888	0,15029
Novi centar d.d. Zavidovići	1.209.614	11.167.331	0,10832	1.214.276	2.267.677,00	0,53547
Prehrana-promet d.d. Tuzla	1.256.244	6.081.823	0,20656	1.259.644	5.062.530	0,24882
Rudarski institut Tuzla d.d.	407.329	4.221.190,00	0,09650	322.614	7.243.134,00	0,04454
RMK Promet d.d. Zenica	1.411.349	20.812.686	0,06781	1.254.326	20.662.913	0,06070
Svjetlost-SARS d.d. Sarajevo	18.194.826	22.345.254	0,81426	5.493.097	9.651.833	0,56912
Standard Furniture Factory d.d.	22.003.583	28.571.040	0,77014	18.868.466	26.260.931	0,71850
SPRIND d.d. Rajlovac	15.484.000	21.309.000	0,72664	14.983.000	20.962.000	0,71477
Sarajevoputevi d.d. Sarajevo	3.130.079	9.502.469,00	0,32940	2.493.142	8.912.461,00	0,27974
Štamparija Fojnica d.d.	96.580	5.561.812	0,01736	95.498	5.568.938	0,01715
Saniteks d.d. Velika Kladuša	9.633.766	21.149.765	0,45550	9.240.938	17.262.624	0,53531
Svjetlostkomerc d.d. Sarajevo	12.859.420	27.272.857,00	0,47151	10.010.473	24.784.397,00	0,40390
Trgovina Borac d.d. Travnik	686.640	14.703.839,00	0,04670	652.037	14.316.084,00	0,04555
Transturist d.d. Tuzla	4.221.371	10.537.568,00	0,40060	3.413.299	9.492.544,00	0,35958
Unis Komerc d.d. Sarajevo	3.795.644	9.335.904	0,40656	5.582.098	11.179.896	0,49930
Unioninvest d.d. Sarajevo	7.422.203	28.014.373,00	0,26494	11.610.419	32.094.562,00	0,36176
Vodovod i kanalizacija d.d. Konjic	312.067	3.469.257,00	0,08995	288.977	3.445.926,00	0,08386
Željezara Ilijaš d.d.	64.281.777	64.281.777	1,00000	74.729.788	74.729.788	1,00000
GP ŽŽP d.d. Sarajevo	24.295.962	46590734	0,52148	11.710.547	33.413.841	0,35047
Zim d.d. Zenica	1.178.611	7.841.904	0,15030	1.148.308	8.118.095	0,14145
Zavod za vodoprivredu d.d.	1.472.911	8.404.423,00	0,17525	1.333.670	8.466.466,00	0,15752

Prilog 5: Izračun trenutne likvidnosti (novac i novčani ekvivalenti/kratkoročne obveze)

Kompanija	2020.			2021.		
	Gotovina i ekvivalenti gotovine	Tekuće obveze	Koeficijent likvidnosti	Gotovina i ekvivalenti gotovine	Tekuće obveze	Koeficijent likvidnosti
Agram d.d. Ljubuški	713.623,00	287.363,00	2,48335	1.247.787	267.056	4,67238
Bimal d.d. Brčko	276.860,00	80.660.160,00	0,00343	74.440	67.795.753,00	0,00110
BH Telecom	37.002.000	68.788.260	0,5379	54.694.000	75.840.481	0,7219
BNT TMIH d.d. Novi Travnik	53.821	31041276	0,00173	310.189	30125644	0,01030
Bosnalijek d.d. Sarajevo	16.038.000	93.321.669	0,1719	24.302.000	78.117.892	0,3111
TP DC d.d. Sarajevo	4.957.656	3.146.610	1,57555	1.997.736	4.006.647	0,49861
Energonova d.d. Sarajevo	495.820	2.086.586,00	0,23762	177.125	1.327.556,00	0,13342
Elektro grupa d.d. Mostar	4.757	5.398.237,00	0,00088	45.362	5.481.891,00	0,00827
Energoinvest d.d. Sarajevo	1.251.948	80.245.947	0,01560	3.463.240	121.360.553	0,02854
Energopetrol d.d. Sarajevo	1.529.327	15.060.328	0,10155	2.128.133	14.158.778	0,15030
Agram nekretnine d.d. Mostar	189.909	3.321.967,00	0,05717	35.339	2.681.715,00	0,01318
Badeco Adria d.d.	4.238.183	5.913.554,00	0,71669	1.256.627	3.002.425,00	0,41854
Unis Ginex d.d. Goražde	23.403.507	4753068	4,92387	31.228.600	7755658	4,02656
Hercegovina auto d.d. Mostar	542.978	2.028.248,00	0,26771	556.514	3.366.868,00	0,16529
Hoteli Ilidža d.d.	491.526	6.682.671,00	0,07355	1.001.361	5.755.129,00	0,17399
JP HT d.d. Mostar	24.294.783	30.742.063	0,79028	20.763.710	33.467.860	0,62041
Igman d.d. Konjic	5.246.797	35.995.800	0,14576	4.550.896	25.189.100	0,18067
Ingram d.d. Srebrenik	2.944.454	3.775.103,00	0,77997	885.038	4.548.732,00	0,19457
JP Elektroprivreda HZHB Mostar	6.950.406	78.490.136	0,08855	35.072.175	96.503.995	0,36343
JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo	128.002.553	148.045.847	0,86461	172.615.520	128.837.235	1,33980
Klas d.d. Sarajevo	211.908	26.579.649,00	0,00797	115.045	28.526.299,00	0,00403
Magros veletrgovina d.d. Sarajevo	3.043.731	9.826.411,00	0,30975	3.723.482	13.208.903,00	0,28189
Ozon d.d. Travnik	1.019.615	5.204.824,00	0,19590	903.981	4.962.117,00	0,18218
Pivara Tuzla d.d.	222.675	12.173.596	0,01829	352.574	12.091.779	0,02916
Pobjeda rulet d.d. Goražde	9.083.090	2.415.314,00	3,76062	10.281.058	1.946.093,00	5,28292
PTG d.d. Goražde	1.705.643	9.741.346	0,17509	6.134.953	12.529.346,00	0,48965
Poslovni sistem RMK d.d. Zenica	3.797	445.167	0,00853	1.324	369.735	0,00358
Rudnik soli d.d. Zenica	14.174.667	1.486.694	9,53435	12.172.331	3.173.484	3,83564
Solana d.d. Tuzla	234.938	4.419.384	0,05316	6.260.245	3.733.653	1,67671
Sarajevska pivara d.d. Sarajevo	204.625	11.669.800	0,01753	166.859	30.407.427	0,00549
Tvornica cementa d.d. Kakanj	48.827.242	12.056.284	4,04994	49.727.136	15.613.366	3,18491
TRZ Hadžići d.d.	11.854	3.477.337	0,00341	653	3.552.251	0,00018
Unis d.d. Sarajevo	617.152	683.115,00	0,90344	122.801	1.193.261,00	0,10291
MANN+HUMMEL BA d.d. Tešanj	12.018.963	15.728.841	0,76414	11.880.498	18.626.214	0,63784
Unioninvestplastika d.d. Sarajevo	173.040	4.736.405,00	0,03653	2.434.284	4.028.877,00	0,60421
Vispak d.d. Visoko	334.876	7.217.426	0,04640	2.374.477	3.691.664	0,64320
Aluminij d.d. Mostar	183.241	280.558.770,00	0,00065	661.713	279.642.173,00	0,00237
Bags Energotehnika d.d. Vogošća	185.919	3.147.987	0,05906	15.239	2.709.247	0,00562
Bamcard d.d. Sarajevo	1.972.836	116.759	16,89665	2.383.761	213.187	11,18155
Bihačka pivovara d.d. Bihać	1.872.051	4.866.531	0,38468	5.671	5.600.655	0,00101

Centrotrans DC d.d. Sarajevo	300	2.488.232	0,00012	333	2.313.813	0,00014
Centrotrans d.d. Sarajevo	79.556	5.877.836,00	0,01353	873.541	5.216.194,00	0,16747
Centrotrans tranzit d.d. Sarajevo	9.849	902.486	0,01091	8.741	833.519	0,01049
GIK OKO d.d. Sarajevo	10.659	557.331	0,01913	87.754	210.856	0,41618
Klimavent d.d. Sarajevo	28.678	42.504,00	0,67471	9.249	49.580,00	0,18655
Pobjeda d.d. Tešanj	40.240	7.132.395	0,00564	134.805	7.898.426	0,01707
Petrolinvest d.d. Sarajevo	2.273.452	1.517.462,00	1,49819	1.734.369	1.826.139,00	0,94975
Plin Sarajevo d.d.	23.908	1.678.629,00	0,01424	17.538	1.591.834,00	0,01102
Rudnici boksita d.d. Jajce	133.803	3.459.905	0,03867	385.040	3.473.072	0,11086
RMU Banovići d.d.	2.615.620	49.068.218	0,05331	4.614.232	47.679.669	0,09678
Intereuropa RTC d.d. Sarajevo	800.347	3.817.893,00	0,20963	425.852	3.856.542,00	0,11042
Bitumenka d.d. Sarajevo	2.826	1.348.037	0,00210	388.805	1.100.247,00	0,35338
Borac Export-import d.d. Travnik	75.801	722,00	104,98753	838	38.310,00	0,02187
Bregava d.d. Čapljina	1.468.701	41.148,00	35,69313	1.942.473	93.528,00	20,76889
Croatia-Remont d.d. Čapljina	8.953	37.450	0,23907	6.683	33.275	0,20084
Dobojputevi d.d. Doboj Jug	803.759	4.369.420,00	0,18395	147.923	4.063.392,00	0,03640
DC Gradačac d.d.	119.973	1.876.582,00	0,06393	4.711	1.889.924,00	0,00249
DC Tešanj Kraševo d.d.	1.741.583	4.024.108,00	0,43279	2.248.366	430.274,00	5,22543
Enker d.d. Tešanj	2.683.959	655.520,00	4,09440	1.032.833	1.234.940,00	0,83634
Famos d.d. Sarajevo	70.813	63.630	1,11289	36.231	67.879	0,53376
FEB d.d. Sarajevo	249.367	46.816,00	5,32653	296.342	30.282,00	9,78608
Alpina Fogs d.d. Sarajevo	44.142	576.391,00	0,07658	19.834	881.423,00	0,02250
HUT Aduna d.d. Bihać	266.734	88.804,00	3,00363	65.244	224.800,00	0,29023
Init d.d. Sarajevo	364.837	1.388.218,00	0,26281	59.207	514.781,00	0,11501
Iris Computers d.d. Sarajevo	1.488	447.377,00	0,00333	0	488.763,00	0,00000
Kompas Međugorje d.d.	7.298.183	36.868,00	197,95440	6.942.318	29.555,00	234,89487
Lječilište Slana banja d.d.	1.890	178.947,00	0,01056	3.888	202.327,00	0,01922
Majevisa d.d. Srebrenik	3.098.362	786.585	3,93900	3.098.474	788.892	3,92763
Novi centar d.d. Zavidovići	189.553	1.206.931	0,15705	206.911	1.211.593,00	0,17078
Prehrana-promet d.d. Tuzla	39.899	1.256.244	0,03176	39.899	1.259.644	0,03167
Rudarski institut Tuzla d.d.	13.544	399.025,00	0,03394	238.602	305.990,00	0,77977
RMK Promet d.d. Zenica	1.450	629.436	0,00230	31.387	118.526	0,26481
Svjetlost-SARS d.d. Sarajevo	28.765	18.162.498	0,00158	99.125	5.476.281	0,01810
Standard Furniture Factory d.d.	366.308	13.370.188	0,02740	115.682	12.751.679	0,00907
SPRIND d.d. Rajlovac	47.000	9.064.000	0,00519	62.000	10.093.000	0,00614
Sarajevoputevi d.d. Sarajevo	951	305.542,00	0,00311	182.780	2.241.096,00	0,08156
Štamparija Fojnica d.d.	3.518.617	96580	36,43215	3.857.493	95498	40,39344
Saniteks d.d. Velika Kladuša	197.341	9.133.878	0,02161	2.606	8.855.330	0,00029
Svjetlostkomerc d.d. Sarajevo	45.213	6.092.546,00	0,00742	113.853	3.934.293,00	0,02894
Trgovina Borac d.d. Travnik	613.553	319.919,00	1,91784	515.661	298.612,00	1,72686
Transturist d.d. Tuzla	32.425	2.508.334,00	0,01293	21.171	2.244.064,00	0,00943
Unis Komerc d.d. Sarajevo	43.972	3.777.975	0,01164	246.082	5.504.275	0,04471
Unioninvest d.d. Sarajevo	622.477	3.856.961,00	0,16139	2.703.085	7.237.174,00	0,37350
Vodovod i kanalizacija d.d. Konjic	304.100	312.067,00	0,97447	344.834	288.977,00	1,19329
Željezara Ilijaš d.d.	146.490	63.367.091	0,00231	157.421	73.855.540	0,00213
GP ŽŽP d.d. Sarajevo	700.683	20936757	0,03347	4.717	10.762.126	0,00044

Zim d.d. Zenica	124.093	1.038.961	0,11944	183.015	1.005.167	0,18207
Zavod za vodoprivredu d.d.	1.304.082	791.464,00	1,64768	1.756.602	698.921,00	2,51331

Prilog 6: Izračun tekućeg omjera (tekuća imovina/tekuće obveze)

Kompanija	2020.			2021.		
	Tekuća imovina	Tekuće obveze	Tekući omjer	Tekuća imovina	Tekuće obveze	Tekući omjer
Agram d.d. Ljubuški	1488847	287363	5,18107	2268631	267056	8,49496
Bimal d.d. Brčko	83.557.452,00	80.660.160,00	1,03592	73.015.595	67.795.753	1,07699
BH Telecom	415.316.580,00	68.788.260,00	6,03761	379.311.746	75.840.481,00	5,00144
BNT TMIH d.d. Novi Travnik	58.107.432	31.041.276	1,87194	50.393.260	30.125.644	1,67277
Bosnalijek d.d. Sarajevo	154.535.965	93321669	1,65595	154.290.699	8117892	1,97510
TP DC d.d. Sarajevo	10.751.670	3.146.610	3,41691	6.438.831	4.006.647	1,60704
Energonova d.d. Sarajevo	2.693.757	2.086.586	1,29099	1.555.377	1.327.556	1,17161
Elektro grupa d.d. Mostar	99.526	5.398.237,00	0,01844	209.673	5.481.891,00	0,03825
Energoinvest d.d. Sarajevo	27.363.885	80.245.947,00	0,34100	72.131.937	121.360.553,00	0,59436
Energopetrol d.d. Sarajevo	11.370.921	15.060.328	0,75502	13.576.225	14.158.778	0,95886
Agram nekretnine d.d. Mostar	900.798	3.321.967	0,27116	497.090	2.681.715	0,18536
Badeco Adria d.d.	45.601.023	5.913.554,00	7,71127	41.191.006	3.002.425,00	13,71925
Unis Ginex d.d. Goražde	43.528.907	4.753.068,00	9,15807	55.806.055	7.755.658,00	7,19553
Hercegovina auto d.d. Mostar	1.649.326	2028248	0,81318	1.622.051	3366868	0,48177
Hoteli Ilidža d.d.	1.789.263	6.682.671,00	0,26775	2.846.985	5.755.129,00	0,49469
JP HT d.d. Mostar	88.733.005	30.742.063,00	2,88637	127.691.361	33.467.860,00	3,81534
Igman d.d. Konjic	130.884.982	35.995.800	3,63612	123.192.145	25.189.100	4,89069
Ingram d.d. Srebrenik	17.878.835	3.775.103	4,73599	15.981.877	4.548.732	3,51348
JP Elektroprivreda HZHB Mostar	74.472.885	78.490.136,00	0,94882	166.278.454	96.503.995,00	1,72302
JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo	494.167.987	148.045.847	3,33794	484.568.151	128.837.235	3,76109
Klas d.d. Sarajevo	20.965.879	26.579.649	0,78879	21.230.635	28.526.299	0,74425
Magros veletrgovina d.d. Sarajevo	47.120.346	9.826.411,00	4,79528	51.762.948	13.208.903,00	3,91879
Ozon d.d. Travnik	1.704.526	5.204.824,00	0,32749	1.968.196	4.962.117,00	0,39664
Pivara Tuzla d.d.	9.835.780	12.173.596,00	0,80796	12.138.115	12.091.779,00	1,00383
Pobjeda rulet d.d. Goražde	22.369.524	2.415.314	9,26154	23.575.220	1.946.093	12,11413
PTG d.d. Goražde	12.907.428	9.741.346,00	1,32501	18.196.804	12.529.346,00	1,45233
Poslovni sistem RMK d.d. Zenica	426.259	445.167	0,95753	295.676	369.735,00	0,79970
Rudnik soli d.d. Zenica	17.143.567	1.486.694	11,53134	15.560.349	3.173.484	4,90324
Solana d.d. Tuzla	22.880.721	4.419.384	5,17736	26.190.784	3.733.653	7,01479
Sarajevska pivara d.d. Sarajevo	20.184.130	11.669.800	1,72960	18.215.291	30.407.427	0,59904
Tvornica cementa d.d. Kakanj	73.921.641	12.056.284	6,13138	81.352.827	15.613.366	5,21046
TRZ Hadžići d.d.	1.742.811	3.477.337	0,50119	1.179.619	3.552.251	0,33208
Unis d.d. Sarajevo	2.346.055	683.115,00	3,43435	3.299.290	1.193.261,00	2,76494
MANN+HUMMEL BA d.d. Tešanj	33.817.077	15.728.841	2,15000	36.701.112	18.626.214	1,97040
Unioninvestplastika d.d. Sarajevo	11.652.588	4.736.405,00	2,46022	10.246.190	4.028.877,00	2,54319
Vispak d.d. Visoko	40.104.561	7.217.426	5,55663	51.569.847	3.691.664	13,96927

Aluminij d.d. Mostar	47.221.891	280.558.770,00	0,16831	46.648.280	279.642.173,00	0,16681
Bags Energotehnika d.d. Vogošća	679.963	3.147.987	0,21600	621.758	2.709.247	0,22949
Bamcard d.d. Sarajevo	2.428.744	116.759	20,80134	2.891.692	213.187	13,56411
Bihačka pivovara d.d. Bihać	8.731.565	4.866.531	1,79421	7.900.434	5.600.655	1,41063
Centrotrans DC d.d. Sarajevo	1.768.661	2.488.232	0,71081	1.748.843	2.313.813	0,75583
Centrotrans d.d. Sarajevo	5.250.373	5.877.836,00	0,89325	5.661.068	5.216.194,00	1,08529
Centrotrans tranzit d.d. Sarajevo	706.483	902.486	0,78282	650.285	833.519	0,78017
GIK OKO d.d. Sarajevo	2.721.249	557.331	4,88264	2.025.056	210.856	9,60398
Klimavent d.d. Sarajevo	2.552.483	42.504,00	60,05277	2.554.701	49.580,00	51,52685
Pobjeda d.d. Tešanj	12.270.331	7.132.395	1,72037	13.401.105	7.898.426	1,69668
Petrolinvest d.d. Sarajevo	4.932.015	1.517.462,00	3,25017	3.872.156	1.826.139,00	2,12041
Plin Sarajevo d.d.	87.252	1.678.629,00	0,05198	31.451	1.591.834,00	0,01976
Rudnici boksita d.d. Jajce	2.785.478	3.459.905	0,80507	3.099.960	3.473.072	0,89257
RMU Banovići d.d.	70.444.511	49.068.218	1,43564	71.668.291	47.679.669	1,50312
Intereuropa RTC d.d. Sarajevo	4.993.318	3.817.893,00	1,30787	4.935.322	3.856.542,00	1,27973
Bitumenka d.d. Sarajevo	1.451.169	1.348.037	1,07651	5.689.392	1.100.247,00	5,17101
Borac Export-import d.d. Travnik	95.816	722,00	132,70914	1.085	38.310,00	0,02832
Bregava d.d. Čapljina	1.680.613	41.148,00	40,84313	2.204.146	93.528,00	23,56670
Croatia-Remont d.d. Čapljina	47.002	37.450	1,25506	22.176	33.275	0,66645
Dobojputevi d.d. Doboj Jug	3.861.535	4.369.420,00	0,88376	4.128.928	4.063.392,00	1,01613
DC Gradačac d.d.	156.414	1.876.582,00	0,08335	27.351	1.889.924,00	0,01447
DC Tešanj Kraševo d.d.	5.289.513	4.024.108,00	1,31446	3.659.666	430.274,00	8,50543
Enker d.d. Tešanj	11.723.654	655.520,00	17,88451	12.327.345	1.234.940,00	9,98214
Famos d.d. Sarajevo	1.029.026	63.630	16,17203	423.157	67.879	6,23399
FEB d.d. Sarajevo	288.918	46.816,00	6,17135	346.002	30.282,00	11,42600
Alpina Fogs d.d. Sarajevo	680.211	576.391,00	1,18012	240.506	881.423,00	0,27286
HUT Aduna d.d. Bihać	571.376	88.804,00	6,43412	149.416	224.800,00	0,66466
Init d.d. Sarajevo	666.591	1.388.218,00	0,48018	95.089	514.781,00	0,18472
Iris Computers d.d. Sarajevo	8.650.172	447.377,00	19,33531	9.039.981	488.763,00	18,49563
Kompas Međugorje d.d.	7.575.209	36.868,00	205,46840	7.030.142	29.555,00	237,86642
Lječilište Slana banja d.d.	4.592.216	178.947,00	25,66244	4.508.265	202.327,00	22,28207
Majeвица d.d. Srebrenik	8.960.314	786.585	11,39141	10.205.176	788.892	12,93609
Novi centar d.d. Zavidovići	977.911	1.206.931	0,81025	1.062.003	1.211.593,00	0,87653
Prehrana-promet d.d. Tuzla	125.793	1.256.244	0,10013	169.032	1.259.644	0,13419
Rudarski institut Tuzla d.d.	2.116.848	399.025,00	5,30505	1.428.258	305.990,00	4,66766
RMK Promet d.d. Zenica	368.579	629.436	0,58557	252.139	118.526	2,12729
Svjetlost-SARS d.d. Sarajevo	16.976.248	18.162.498	0,93469	7.361.062	5.476.281	1,34417
Standard Furniture Factory d.d.	16.812.121	13.370.188	1,25743	16.649.029	12.751.679	1,30563
SPRIND d.d. Rajlovac	276.000	9.064.000	0,03045	403.000	10.093.000	0,03993
Sarajevoputevi d.d. Sarajevo	1.970.555	305.542,00	6,44938	1.466.513	2.241.096,00	0,65437
Štamparija Fojnica d.d.	4.779.439	96580	49,48684	4.999.842	95498	52,35546
Saniteks d.d. Velika Kladuša	2.524.476	9.133.878	0,27639	3.014.809	8.855.330	0,34045
Svjetlostkomerc d.d. Sarajevo	9.433.325	6.092.546,00	1,54834	7.278.252	3.934.293,00	1,84995
Trgovina Borac d.d. Travnik	1.039.580	319.919,00	3,24951	798.209	298.612,00	2,67306
Transturist d.d. Tuzla	1.688.745	2.508.334,00	0,67325	1.074.970	2.244.064,00	0,47903

Unis Komerc d.d. Sarajevo	3.911.247	3.777.975	1,03528	2.999.801	5.504.275	0,54499
Unioninvest d.d. Sarajevo	7.289.009	3.856.961,00	1,88983	6.336.669	7.237.174,00	0,87557
Vodovod i kanalizacija d.d. Konjic	1.743.378	312.067,00	5,58655	1.844.466	288.977,00	6,38274
Željezara Ilijaš d.d.	3.289.226	63.367.091	0,05191	14.450.275	73.855.540	0,19566
GP ŽZP d.d. Sarajevo	21.930.988	20936757	1,04749	17.336.947	10.762.126	1,61092
Zim d.d. Zenica	4.899.327	1.038.961	4,71560	5.391.147	1.005.167	5,36343
Zavod za vodoprivredu d.d.	1.992.817	791.464,00	2,51789	2.229.184	698.921,00	3,18946